

۵

۴

۳

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

سکگیزینجی ایل صایی ۵،۴،۳ (آردیجیل صایی ۸۵، ۸۶، ۸۷)
سال هشتم شماره ۵،۴،۳ (شماره مسلسل ۸۵، ۸۶، ۸۷)

خرداد، تیر، مرداد ۱۳۶۵
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)
این مجله بهیچ حزب و گروهی بستگی ندارد

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
8t Year No. 3,4,5 (Serial No. 85,86,87)

Mai, Jun, July, 1986

Address Veli-ASR Ave. Bidi Str.No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۱۵۰ ریال

بسم الله الرحمن الرحيم

ايچينده كيلر

(فهرست)

- ۳ ۱- كلمه لر اوزه رينه (۴)... سۆزدوزه لديچي اكلر: دوكتور حميد نطقى.
- ۲۴ ۲- اسكى تورك كتيبه لرى: دوكتور جواد هيئت.
- ۳۸ ۳- سلطان الشعراء حبيبي: پرفسور غلامحسين بيگدلى.
- ۴۲ ۴- مبانى دستور زبان آذربايجانى (تركيبات و جملات) ۴: م. ع. فرزانه.
- ۴۷ ۵- ايكي بؤيوك ايتگى.
- ۴۸ ۶- حضرت محمد (ص) ين اؤگودلرى: ج. هيئت.
- ۴۹ ۷- اضافه: دوكتور حميد نطقى.
- ۵۸ ۸- دوزه لشمه.
- ۵۹ ۹- دۇردلوكلر دفتريندن: سؤنمز.
- ۶۰ ۱۰- دولاشديرما منى: ج. م. ساوالان.
- ۶۱ ۱۱- وارليق: م. مصدق.
- ۶۲ ۱۲- آتامين گۆزلرى: آتسيزه.
- ۶۳ ۱۳- معلم: آيت قلى زاده كلان.
- ۶۴ ۱۴- خير يلدىرى: صمد ظهورى.
- ۶۵ ۱۵- عاشيق اصلانا اتحاف اولونور: ع. آق چاپلى.
- ۶۶ ۱۶- ايلك درس گونو: نادره تبريزى.
- ۶۷ ۱۷- آتالار سۆزو: منظورى خامنه اى.
- ۶۸ ۱۸- كۆچموش كاروان: دوكتور حميد نطقى.
- ۷۱ ۱۹- صون گۆروشون صون آرزوسو: م. ع. فرزانه.
- ۷۳ ۲۰- صرافين غزلينه نظيره: عاصى (مراغه).
- ۷۴ ۲۱- شعر: شجاعى (و- الف).
- ۷۵ ۲۲- دونيا: حاجى رجبائى اسكوئى.
- ۷۶ ۲۳- نسيمى دن ترجمه: سيد حسن نقيبى.
- ۷۷ ۲۴- هانى اودليلر: ائلچى.
- ۸۴ ۲۵- قارليقلى محمود باقرى: على كمالى.
- ۹۱ ۲۶- سعيد سلماسى: صمد سردارى نيا.
- ۹۹ ۲۷- شعر: غلامعباس بديرخانى آجائى.
- ۹۹ ۲۸- بير قوشما: يياور.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگي فلاسي و ترکی
آهلیق تورکجه و فلاسجا فرهنگي نشریه

سککیزینجی ایل - خرداد، تیر، مرداد ۱۳۶۵ شمسی

دوکتور حمید نطقی

=====

کلمه لر اوزه ریینه کؤکلر، اکلر، گؤوده لر، کلمه لر

(۴)

سؤز دوزه لدیجی اکلر .

(۶) + آد + (به + د)

قدیمدن فعللرین کؤکونه گلر و اونلارا "قیلماق" کیمی مفهوم—لار آرتیراردی . " قوتا دغوبیلیک " دن مثال : قوتا دماق (قوت + ادا + ما ق) = قوتلو یعنی برکتلی قیلماق .

(۷) + آر + (ه + ر)

ایشانین مساوی قسمتله آیریلدیغی نی بیان ائدن صفت لر . بو اک ايله دوزه لر : " بیرهر - بیرهر گلیب گئجیدیلر " . " آدام باشینا اونار تومن گتیردیلر : "جوجه لریم بیرهر بیرهر * سویو گؤروب یاخین گلر" (عباس صحت) . " عسگرلردن چوخو... چوخورا گیرمه گی صلحت بیلیب ، بیرهر - ایکیشر ، کوما - کوما بوچوخورلاردا اوتوروردولار" (ابوالحسن) . جامت لرله بیتن اصلی عددلرین صونونا " + آر / بهر " گلر : بیرهر ، اوچر ، یوزه ر ، مینر ، اوتوزار ، دوخسانار مصوتله بیتن عددلرده - ایکی مصوتبن یان یانا گلمه مه سی اوچون آراییا قایناشدیرما حرفی (حرف و قایه) اولاراق " - ش - " گلر : ایکیشر ، یئددی شر ، اللی شر... یاریم ، یاریمشار ، آز ، آزار ، تک ایسه تکر اولار .

۲ - ۷) چوخ آز ایشلک اکلردن دیر بیر یارا دیلچی لره گۆره یه هر (باشقا تورکجه لرده " اهر ") ، یولار ، اوزه ر (بینه) . . . کیمی سۆزلبرده گۆرونور .

۳ - ۷) بو اکلده دوزه لیمیش فعللرین آدلاردان اولانلاری متعددی صفتلردن اولانلاری لازیمدیر . آز ایشلک دیر ، ایکی هجالی گۆوده یه گلدیگینه ایکنجی مصوت و اونون دالیسینجا گلن صامت دوشر : قیزیل - قیزارماق ، ساری - سارارماق / سارالماق ، قارا - قارارماق = قارالماق . . . تک هجالی لاردان مثال : بوز - بوزارماق ، آغ - آغارماق ، گوگ / گوی - گویرمک ، باش - باشارماق ، سو - سووارماق (سوکلمه سی نین قدیم شکلی "سوب - سوو" ایدی ، بورادا قدیم حالینه دونموش دور) ، اوت - اوتارماق .

قدیملرده : گولرمک = گول حالینا گلکم ، تونرمک = گدجه اولماق - تون (یعنی گدجه) ماده سیندن بو اکلده دوزه لیمیش یئنلی کلمه لردن : اؤن - اؤنرمک = (فارسجا : پیشنهاد دادن) ، تکلیف ائتمک . اؤنهری = پیشنهاد .

۸) + آراق (+ هرک)

۱ - ۸) فعل کۆکو یادا گۆوده سی نه گتیریلهرک ظرف فعل یارا دیلیر ، مرکب بیر اکدیر . قایناشدیرما حرفی (حرف وقایه سی) " - ی - " دیر . " انسان دونیا یا آغلایاراق گلر . . . " . " باغیراراق دانیشیر " ، " گولهرک اوخو . . . " ، " اوتاغا گیرهرک کتابلارینی آلدی . " ، " پنجره نی آچاراق اوطاغی ها والاندیردیق " .

۲ - ۸) بعضا بو اک " - لی " و " - دان " اکلریندن بیری ایله برابر ده گلر : گولهرکدن .

۹) + آری (+ هری)

۱ - ۹) چوخ آز ایشلک اکلردندیر ، بعضی کلمه لرده گۆرولور : باشاری ، اوچاری (= حدینی آشمیش) . . .

۱۰) + آز (بهز / یز ، یز / وز ، + وز)

۱ - ۱۰) آز ایشلک اکلردندیر ، قالیبلاشمیش اولاراق بعضی کلمه ده اونو گۆرمک اولار : بوغاز ، قورناز ، تیخنناز ، یارپیز ، ساققیز ، آغیز ،

اوغوز ، ائوکوز ، اوجوز ، توپوز ، اویوز ، دوموز / دونوز / دوغوز ،
قیلاوز ،

(۱۱) + اسی (+ هسی)

۱ - ۱۱) قدیم کتابلاردا گلهجک زامان صفت فعلی *PARTICIPLE* اولاراق
ایشله نیر: ساغ اولاسی اوشاقلار، کور اولاسی شیطان ... بو صفت فعللر
ده " _ آ / _ ه " سسلری نین دوشمه سی ده گورولور. بوصفت فعللری : آد
حالیندا دا گورمک اولار : گوره سیم گلدی، یاتسی (یاتاسی) زامانی،
توستو (توتسو / توته سی) ، گیی سی (گیی یه سی = لباس) ، بو اکلہ
دوزه لمیش قوشا سوزلرده واردیر : امله سی یه چالیشماق ، ائولدوره سی یه
دوگمک . ایچدیجه ایچه سی گلیر (کونلو ایچمک ایسته ییر)

(۱۲) + آغان (+ هگن)

۱ - ۱۲) بو اک فعل کؤکو یادا گؤوده سینہ گله رک وظیفه اعتباری ایله
" + غان " اکی نه بنزه ر، "بیر ایشی چوخ ائله یین " معنا سیندا صفت دوزه -
لدر . اک قدیم زاماندا ن بری مختلف کلمه لر یارا تمیشدیر . اوزامانلار
اونون شکلی " + غاغان / + گهگن " ایدی : تب + گه + گن = تب + هگن .
قاچاغان (قاچ + اغان) = قاچماغا عادت ائتمیش .
آرتاغان (آرت - ا - غان) = برکتلی ، محصول لو .
دوراغان = ثابت ، ساکن . کوسهگن (کوسه یین) چوخ تئز کوسن .
اولاغان (اول + آ + غان) = معمولی ، چوخ اوز وئره ن ، عادی .
پیشهگن = تئز بیسن . بو اکدن آدلاردا دوزه لمیشدیر : بوراغان ،
چالاغان ، سیجاغان (سیجان) ، یاتاغان
بو اک دده قورقوددا " دیهگن " و " سوسهگن " کلمه لرینده واردیر .
دپهگن / تپهگن = چوخ تپیک . ووران و سوسهگن = چوخ بوینوزلایان دشمکدیر

(۱۳) + آغو (+ هکی)

قدیمدن کلن کلمه لرده : ایکهگو = هر ایکیسی .

(۱۴) + آغوت

قدیمدن بیرنچه کلمه یازیلاردا قالیبدیر: آلیاغوت = سئچکین ایگید ،
اوراغوت = قادین ، آرواد

(۱۵) + آغی (+ هکی)

عمومیت له آد کؤکو یادا گؤوده سیندن آد نوعوندا ن کلمه دوزه لدن مرکب

اک صورتینده دیر " + آی " و " + اوو " کیمی دگیشیک لیک لری واردیر :
 آشاغی (آش + آغی) = آشیلان ، آچاق ، ماهیتی دوشوک .
 بایاغی (بایا + اغی) بایاق کی کیمی ، تازا اولمیان ، تازه لیگی
 اولمایان ، عادی و مبتذل .

ساقاغی (ساق باغی) بویوندوروغون آشاغی حصه سی .
 ۲ - ۱۵) آچیقلاما : بوکلمه نین کؤکو فرض ائدیلمن "ساق" دقته لایق -
 دیر: قدیمدن تانینمیش "ساقاق" و بوتون تورک دیل و لهجه لرینده اولان
 ساققال "کلمه لری بلکه بوکؤکده اورتاقدیرلار. "ساقاق" هر ساللانان ،
 "سارقان" ، آصیلی شئی : انسانلاردا " بوخاق " و حیوانلاردا - اینکلرده
 بویونلاری نین آلتینداکی چین لر دئمکدیر . جاغاتای دیلینده "زنخدانلا
 گردن مابینی " دئییه ایضاح ائدیرلر. " سنگلاخ " لغتینده میرزامهدیخا
 منشی "ساقاخ"ی "غبغب" ترجمه ائدر . خوارزمی تورکجه سینده " ساقاق
 آلماسی " عثینی فارسجادا دا "سیب آدم" دئییه افاده ائتدیک لـــــــری
 " *adam's apple* " دیر .

یا پاغی: یون ، قویون یونو . (- غی ، اکی نه ده باخینیز) .
 ۳ - ۱۵) آچیقلاما : " دیوان لغات الترک " ده : یاپ = یا پاغی ،
 "یا پنغوت = یون ویادا بنزه ری شعیلر ایله دولدورولموش دؤشک ، دئییه
 قئید اولموشدور . بیزده ده بو کؤکدن کلمه "یا پینچی" سوزو واردیر .
 قئید : بو اک حقیندا ایضاحا تیمیزین قالان قسیمی " + آو " ،
 " + اوو + آی " اکلرینی آچیلارکن وئرمیشیک ، اونلارا دا مراجعت
 ائدینیز .

۱۶) + آق (بهک) :

۱ - ۱۶) قدیم تورکجه ده " + غاق / + کک " اولاراق کیچیلتمه اکیندن
 قالمادیر . (باشفاق = باشاق ، بوچقان = بوچاق ، تامفاق = داماق) .
 بو اکدن بیرمقدار آد دیلیمیزده یاشاماقدادیر :
 اورتاق ، سولاق ، بنهک ، بارداق ، چاناق ، چوراق ، ساغناق ، قیسراق / قیسراق
 ارکک ، ایپهک ، اوغلاق ، شیشهک و یوخاریدا قئید ائتدیگیمیز بانساق ،
 بوچاق و داماق کیمی ...
 اکثر معنالاریندا بنزه رلیک افاده ائدر: بنهک (بن (خال) کیمی) ،
 داماق (دام کیمی) ...

"دده قورقود" دا بو اكله دوزه لميش "يولاچى = يولاگئدن، مسافر"
كله سینه ده تصادف ائديرک، يولاق، اينجه يول، گئچى يولودئمکدير، بو
اكله دوزه لميش يئننى سؤزلردن :

اوداق (اودهاق) منعكس اولان شعاعلارين توپلانديغى نقطه، كانون .
قئيد : بو اک "هق" اكي ايله (ديله هک، آدا هق) اشتباه ائديلمه مه ليدير .
(۱۷) آق (+ هک / + ق، + ک)

- ۱ - ۱۷) كوك يادا گئوده لرین صونو مصوت اولسا اک " + ق / + ک)
حالينا گلر، بيرمقدار يئر آدى دوزه لتميشدير :
ياتاق (يات + اق)، اوتلاق، (اوتلا + ق)، سيغينا ق (فارسجا : پناهگاه
سيغين + اق)، قوروشاق (قووش / قووش + اق)، قاينا ق، باتاق (باتلاق)
بارينا ق،
۲ - ۱۷) بو اک ايله بيرمقدار آلت آدى دوزه لميشدير :
الك (اله + ک)، داراق (دارا + ق)، كوره ک، قاياق (قاپا + ق) قورشاق
(قورشا + ق)، دولاق (دولا + ق)، پيچاق (بيچمک وسيله سى)....
۳ - ۱۷) بو اک ايله بيرمقدار ذات و مجرد آدلار دوزه لميشدير :
دوشك (دوشه + ق)، آداق (آدا هق)، ايستم (ايسته + ک)، داياق، ديله ک ،
۴ - ۱۷) چوخ مقدار دا صفت دوزه لميشدير : قورخاق (قورخ + اق) ،
اوركك (اورک + ک)، قاچاق ، آخاق، قيوراق، سولاق، يووارلاق، يئسده ک
(يئتمک مصدريندن) / يئد + هک)، اوزاق (اوزا هق)، تيتره ک ، دوسداق
(توت / دوت + ساق = توتساق / دوسداق)...
۵ - ۱۷) ديلاجى لره گئوره بو اک ايله دوزه لميشه بنزهين عضو آدلارى وار
دير : قولاق، يانا ق، ديرناق، بغيره ک ، دالاق
هابيله دقتى چکن و "آق / وق" ايله بيتن عضو آدلارى دا قئيده
دهگر : شاقاق ، بيله ک ، تويوق ، آياق ، غيرتلاق / خيرتلاق، قوجاق ..
۶ - ۱۷) بو اكله دوزه لميش قديم سؤزلردن بعضى سى تازه دن رايىج
اولموشدور : اره ک = هدف ، قاياق = *SKI* ...
بو اكله دوزه لميش يئننى سؤزلردن : تورکيه ده "اوچاق" = طياره .

(۱۸) آل (+ هل)

۱ - ۱۸) " + ال" آلى باشليجا صفتلره گلرک اولارلا توصيف افاده ائدن
لازيم فعللر يارادار .

صامت لرله بیتن گئوده لره "آل / + هل" گلر :

دوزه لمک ، بوشالماق ، آزالماق ، ساغالماق (ساهاالماق) ، دارالماق ،
 یئونه لمک (متوجه اولماق ، او طرفه گئتمک) ، چوخالماق ، دینجه لمک ،
 گنجه لمک ، مصوت لرله بیتن گئوده لره ، اکین مصوتی دوشر و "هل" گلر :
 قیصالماق ، اینجه لمک ، اگریلمک ، دورولماق ، دوغورولماق ، سریلمک ...
 بو اک گلدیگینده ، ایکی هجالی کلمه لرین صونوندا "ق" وارسا دوشر :
 کیچیلیمک (کیچیک + ل + مک = کیچی + ل + مک) ، آچالماق ، اسکیلیمک /
 اکسیلمک ، یوکسه لمک .
 قوتادغوبیلیک ده " یوق + آالماق " یوقالماق = یوخ اولماق سئوزو
 ده کچمکده دیر .

دهده قورقوددا بوگونکو کیمی ان ایشلک آددان (صفتدن) فعلل
 دوزه لتمه اکی دیر ، مثال : گئوزله مک = منتظر اولماق ، قوشلاماق = قوش
 اولماق ، بوغازلاماق = بوغازین کسمک ، دینله مک = قولاق آسسماق ،
 اوخلاماق = اوخ ایله وورماق . کئوله مک = های - کئو / های - کوی سالماق
 یا یلاماق = یای موسمی نی گئچیرمک ، توقوزلاماق = دو ققوزقات اولماق ،
 مانلاماق = باغیرماق ، بانلاماق .

(۱۹) + آالا + (+ اله *)

۱ - (۱۹) فعل کئوکونه گلن مرکب بیرا کدیر . "تکرار" و "تازه له مک"
 مفهوم لارینی گتیریر : ائشه له مک (ائش + ه + له + مک) = ائشمک ایشینی
 تکرار ائتمک . گه وه له مک : " گه ومک " ایشینی تکرارلاماق . کاشغرلی
 " گه ومک " ین معناسینی چئی نه مک و یوموشاتماق قید ائدیر . بو کئوکدن
 " گه ویش " ، " گه وشک " و بنزه رلری گلیمیشدیر .

ایتله مک : اوبیر طرفه چکمک ایشینی تکرار ائتمک .
 قووالاماق : قووماغی تکرار ائله مک . اووالاماق : مکررا اووماق .
 سپه له مک : سیمک ایشی نین تکراری .
 سیلکه له مک : سیلکه مک ایشینی تکرار ائتمک .

۲ - (۱۹) "آ" و "لی" دان تشکیل ائتمیش مرکب بیر اک دیر . فعل
 کئوکو یادا گئوده سیندن " زامان باغیمیندان باشلانغیج حدینی " بیلدیرن
 ظرف یارادار : خیری آلالی اون گون اولدو .
 سیز بورادان گئده لی نچه آی اولدو ؟

بو اک له دوزه لمیش کلمه لر معین گشچمیش زامان تصریفی ایله
قوشا سوزلر یارادارلار :

تانیشدیق تانیشالی، بیلدیم بیله لی، گلدی گله لی ...

(۲۰) + آلاق (+ هلهک)

۱ - ۲۰) عمومیتله آد کؤکونه گلن و آد نوعوندان کلمه دوزه لدن
مرکب بیر اکدیر . کیچیلتمه و بعضاده حقارت مفهوملاری افاده ائده ر :

قوزالاق (قوز + آلاق) : شام آغاجی نین (کاج) قوزاسی .

یاتالاق : یاتاغیندان قالغامایان ، مازالاق و دازالاق کیمی .

(۲۱) + آلغا (+ هلهک)

۱ - ۲۱) فعل کؤکونه یادا گؤوده سینه گله رک آد قوران مرکب بیر اکدیر

: بیتل گه : بیتگی لی تورپاق . قونالغا : قونولاجاق یئر ، منزل .

(۲۲) + آماق (+ همک)

۱ - ۲۲) فعل کؤکوندن آد دوزه لدن مرکب بیر اکدیر :

قاچماق : بللی ائتمه دن ، گوزدن قاچیریلان ایش . فوری دوزه لن بیر
یئمک آدی دیر .

(۲۳) + آمیق (+ همیک)

۱ - ۲۳) آد ویا فعل کؤکوندن آد دوزه لدن مرکب بیر اکدیر :

قیزامیق : دریده قیرمیزی سیمه لر چیخاران اوشاق خسته لیگی (سرفک) .

(۲۴) + آن (+ هن)

۱ - ۲۴) آد کؤک ویا گؤوده سینه گله رک عمومیتله " کیچیلتمک "

مفهومونو گتیره ر :

بايان (بای + ان) " بای " / زنگین کیمی ، تورکیه ده زمانیمزدا " خانم "

مقابلی ایشله دیلیر .

بلن : ایکی داغ آراسینداکی یول ، لجاج یئر ، کیچیک داغ بئلی .

کوکن : بیرشئی ین کؤکو ، کلمه نین آن کیچیک پارچاسی و اساسی و چون ده

اصطلاحدیر .

اوغلان (اوغول + ان) : اوشاق ، کیچیک اوغول .

اوزه ن (اوز + هن) : اوز = ایچ ، جان ، جوهر ... اوزون اوزو ، اورتاسی ،

اهتمام ، نهر (مثال : قیزیل اوزن = قیرمیزی چای) .

باشقا مثاللار :

يامان ، يالان ، ياسان (كئنيش وياسسي)

دده قورقوددان : قيزان = اوشاق ، ارهن = ايگيت .

۲ - ۲۴) فعل كۆكۈندن يادا گۆوده سيندن كئنيش زامان (مضارع) مفهومو
وئرهن و چوخ دفعه صفت بعضا ده آد اولاراق ايشله ديلىن سۆزلردوزه لدر .

(بو اك صفت فعل آدينى آير) بو اكين قديم شكلى (- غان / - گن) ايدى
: " اوجاغين سؤنمه كه باشلايان آتئينه باختى ، چكيچى بوراخان اليايله
ترينى سيلدى " . (عمر سيف الدين)

آچان : آچماقدا اولان ، آچما ايشيني گۆرهن . آنديران : بنزه ين ، مماثل .
دوزن : ايشلرين قايدا يا گۆره كئتمه سي ، حيله
يارادان : تانرى

(منفى سي - ميان "دير : كلمه ين ، آنديرمايان)

بو اكى آلميش كلمه لر قوشا سۆزلر دوزه لدرلر : گلن - گئدن ،

كليپ - گئچن ،

(۲۵) آ ن ... + آ نا (+ ان ... + انه)

۱ - ۲۵) " آ ن / نهن " ايله دوزه لميش صفت فعل تكرار ائديلر سه
صونونا " يا / نه " اكى گلر :

قاچان قاچانا ، دوشن دوشنه

معنا جا فعلين بيرجوغلارى طرفيندن ودال يادال واقع اولدوغو گؤسته رر .

(۲۶) آ نا ... (+ نه نه ...)

۱ - ۲۶) بو اك چوخ ايشلك ديروظرف فعل دوزه لدر : مسافر لر كله نه قده ر ،

اوشاقلار ياتانا جان

(۲۷) آ نا ق (+ نه ك)

۱ - ۲۷) آد يادا فعل كۆكو ويا گۆوده سي نه كله رك آد دوزه لدن مركب

اكدير :

دگه نك (دگ + نه ك) = اطرافا ويئره دگمك اوچون اوزون ال آغا جى ،

اؤرنك (پروفه سور بانغو اوغلونا گۆره ، هورمك " ايله علاقه لى دير) =

نمونه . آذربايجان شاعر لر يندن مثال :

هامى نين فخرى آدى هامى اوچون بير اورنك (اورنه ك)

(على آغا كورچا يلى)

كله نك : اسكيدن برى سوروب گلن عادت لر عنعنه لر .

ساغاناق : بگردن بیره یاغان شدتلی یاغیش .
 دده قورقود دا : بیغاناق = کوتله ، بیغین .
 دگه‌نک (یوخاریدا ایضاح اولونموشدور .)
 تورک دیل قورومو بو اکدن فایدا لانا راق یئنی کلمه لر توره تمیشدیر
 : اولانا ق (امکان) ، سچه‌نک (بیربیری نین یئرینی توتان ایکی
 شی ، آلترناتیف) ،
 تونانا ق (مذاکره لردن توتولموش نوظلار / یا ددا شتلار ، صورت جلسه) ،
 یفته‌نک (صلاحیت) .

(۲۸) + آندا (+ هنده)

۱ - (۲۸) " + اندا / + هنده " ایله دوزه لمیش ظرف فعللر " + دیغی /
 + دیگی " یادا " + دیقجا / + دیگجه " ظرف فعللری نه بنزه لرر وکیچیک
 معنا فرقلری اولماسینا رغما محاوره ، بعضی لهجه لرده اولنارین یئرینه
 کچیر . دده قورقوددان :

" قارانغو آغشام اولاندا واف - واف هورن ،
 آجی آبران توكولنده چاپ - چاپ ایچن ... :
 کور اوغلودان :

" بیر ایگیت سیلکینیب آتا مینه‌نده ... "

(۲۹) + آتور (+ آنقور / + آکور)

۱ - (۲۹) قدیم کلمه لریه گورسه‌نیر :
 یاشانقورماق (یاشانورماق) = گوزو یا شارماق ، یاشلانماق (" یاش ")
 ماده سیندن .

(۳۰) + آو (+ هو)

۱ - (۳۰) بیزیم لهجه نین خصوصیت لریندن بیرى اکثرا بونا بنزه‌ین
 حاللاردا ، " و " سسی نین تاثیریه ، " ت " سسی نین " او " سسی نه تبدیل
 اولماسیدیر ، بونا گوره دیلیمیزده کی وضعینی آذری شیوه سینده یئر -
 لشمیش اولان " + او " صورتینده مطالعه ائده‌جه‌ییک (اوماده‌یه باغینز)
 باشقا شیوه لرده بوس مو باشقا شیوه لرده بو اک یوخاریدا قیید
 ائتدیگیمیز شکیلده موجوددور . مثلا جاغاتای لهجه سینده " ساقاو "
 دیلسیز و لال دئمکدیر ، قازان لهجه سینده " او یاو " او یا نیق و " یاغلاو /
 یا قلاو " دا طرفدار معناسینا دیر . تورکیه تورکجه سینده بوشیوه لره
 او یاراق بو اکله بیتن کلمه لر دوزه لتمیشدیر لرکی او اولکه نین بعضی

دیلهچیلری بونو دوغرو گورمورلر. او جمله دن دیر آشاغیداکی سؤزلر:
 سایللو = مجلس و کیلی ، سینا و = سیناق .
 گوره و گوروله جک ایش ، وظیفه . سؤیله و نطق ، ایشله و ، فونکسیون ...
 " + آغی " ، " + اوو " و " + آ " اکلرینه ده باخینیز .

(۳۱) + آ (+ شی)

۱ - (۳۱) " آسدا " " آغی " ایله عئینی اولان بو اک مرکب بیر اقدیر
 تشکلی چوخ دگیشیک اولموش دور . مثلا " گونئی " سؤزونو گوتورک :
 (قدیم تورکجه ده) گوده گو - (اورتا تورکجه ده) گویه گو - گویم گی -
 گویه ی / گووه ی - گونئی .
 " قوزای " ایسه بو دگیشیک لیک لری گشیریب دیر :

قوزاغی - قوزای - (بعضی لهجه لرده) قوزئی
 بو اک تورکجه نین بعضی لهجه لرینده داها چوخ ایشلک دیر . مثلا
 جاغاتای جادا " آتای " - مخصوص - معنا سیندا ، " قیرای " - یاخین -
 معنا سیندا دیر . بئله جه قاراخان تورکجه سینده مثلا : " تیرباقای " مغرور
 - معنا سیندا گلیمش دیر . بیزده یوخاریدا دا ذکر ائتدیگیمیز " قوزای "
 " گونئی " هابئله " اؤگئی " و " قولای " کیمی کلمه لر تایماق اولار .
 تورکیه تورکجه سینده ده بو اکله دوزه لمیش سؤزلر اوللر چوخ دگیلدی ،
 ایندی بیر قسَم یازیچیلار بواکله دوزه لمیش یئنئی سؤزلری ده بولجا
 ایشله دیرلر مثلا :

آدای = آدی ایره لی سورولن ، نامزد ،
 دیکه ی = عمودی ، شاقولی (دیک + هی) ،
 دوزه ی = سویه ، سطح (دوز + هی) ،
 اوزآی = فضا ، یاتای = افقی .
 " " آغی " ، " + اوو " و " + آ " اکلرینه ده باخینیز .

+ اچک (+ آجاق)

" + آجاق (+ اچک) " ماده سینه مراجعت (نومه : ۳) (*)
 + اجهگی (آجاغی)

" + آجاغی (+ هجگی) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۲)
+ اچ (+ آچ)

" + آچ (+ ه چ) " ماده سینه مراجعت (نومره : ۵)

* بورادا ایکی نکته نی ایضاح ائتمک یئرینده اولاجاقدیر:
۱ - گوردوگونوز کیمی ، دیلیمیزده بیر پارا اکلر دورد ، بیرپارا -
سی ایسه ایکی صورتده دیرلر .
دار مصوتلی لر ۴ صورتده : + چی (ده وه چی) / + چو (جوتچو) / + چی (پارچا -
چی) / + چو (تویوقچو) کیمی ،
گئنیش مصوتلی لر ۲ صورتده : + لر (تپه لر) / + لار (داغلار) کیمی .
تورکولوژی ده بومتعدد صورتلردن نمونه سئچمک ایسته دیکلری زامان
بونلارین بیرینجی صورتینی (اینجه و دوز سلی سینی) اؤرنه ک آلارلار :
+ چی (بوتون : + چی ، + چو ، + چی ، + چو عوه ضینه) ، + لر (+ لرو + لار
عوه ضینه) . بیز " ۳ " سی ایله باشلایان اکلری ، جدولیمیزین باش طرفی نین
بوش قالما ماسی اوچون اولدوغو کیمی گتیردیک ، ایندی بو اکلری بییر
دفعه ده اوز صیرالاریندا گتیریب و " ۳ " ردیفینه مراجعت وئره جه ییک ،
لکن فهرستی میزین قالان قسمینده هراکین اوز نمونه وی شکلینده (اینجه
و دوز سلی صورتینده) آختاریلماسی گره کدیر .
۲ - قبول ائتدیگیمیز املا قایدالارینا گؤره ، باش هجالاردا فتحه سسی
اصول اولاراق یازیلماز (دده ، تپه ... کیمی) اوبیر مصوتلر قید اولار .
بونا گؤره فتحه سسی ایله باشلایان اکلری بیز آنجاق " ا " ایله گؤستریمک
مجبوریتینده قالدیق . اوبیرسی مصوتلره کلینجه ، اونلار " الف سیز "
وسلری نین اساس گؤوده لری ایله گؤسته ریلیرلر . مثلا :
" ای " ایله باشلایانلاری " ی " ده ، " ای " ایله باشلایانلاری " ئی " دا ، " او " ایله
باشلایانلاری " و " دا ، " او " ایله باشلایانلاری " و " ده ، " او " ایله باشلایانلاری
" و " دا ، " او " ایله باشلایانلاری " و " ده آختارماق لازیمدیر .

- + اد + (+ آد) " + آد + (هه د +)" ماده سينه مراجعت (نومره : ٦) .
- + ار + (+ آر) " + آر + (ه ر)" ماده سينه مراجعت (نومره : ٧) .
- + ازهک + (+ آراق) " + آراق + (ه رک)" ماده سينه مراجعت(نومره : ٨) .
- + اری + (+ آری) " + آری + (ه ری)" ماده سينه مراجعت (نومره : ٩) .
- + از + (+ آز ، + یز) " + آز (ه ز ، هیز ، ...)" ماده سينه مراجعت(نومره : ١٥) .
- + اسی + (+ آسی) " + آسی + (ه سی)" ماده سينه مراجعت (نومره : ١١) .
- + اک + (+ آق) " + آق + (ه ک)" ماده سينه مراجعت (نومره : ١٦ و ١٧) .
- + اگن + (+ آغان) " + آغان + (ه گن)" ماده سينه مراجعت (نومره : ١٢) .
- + اگو + (+ آغو) " + آغو + (ه گی)" ماده سينه مراجعت (نومره : ١٣) .
- + اگی + (+ آغی) " + آغی + (ه گی)" ماده سينه مراجعت (نومره : ١٥) .
- + ال + (+ آل) " + آل + (ه ل)" ماده سينه مراجعت (نومره : ١٨) .
- + اله + (+ آلا) " + آلا + (ه له +)" ماده سينه مراجعت (نومره : ١٩) .
- + الهک + (+ آلاق) " + آلاق + (ه لهک)" ماده سينه مراجعت (نومره : ٢٥) .
- + امک + (+ آماق) " + آماق + (ه مک)" ماده سينه مراجعت (نومره : ٢٢) .
- + امیک + (+ آمیق) " + آمیق + (ه میک)" ماده سينه مراجعت(نومره : ٢٣) .

٣٢ - ان +

قدیم تورکجه ده جمع اکی ایدی، ایندی بعضی کلمه لرده اثری قالیبدير:

اره ن (ار + ه ن) = آ د ا ملار ، اؤرتن (اؤرت + ه ن) = آ لؤولار .

+ ان (+ آ ر ، " + آ ن (+ ه ن) " ماده سينه مراجعت (نومره : ۲۴) .

+ ان + ... + ه نه (+ آ ن + ... + انا) " + آ ن + ... + انا (+ ه ن + ... + ه نه)

ماده سينه مراجعت (نومره : ۲۵) .

۳۳ - + انجه يه تک (+ آ نجا يا تک)

فعل گؤوده لرينه گلر : " + انجه يه " دن سونرا " تک " ، " قده ر " ، " کيمي " ... آرتيريلار : اولونجه يه قده ر ، گلينجه يه تک ...

قديم يازيلاردا " قده ر " ، " تک " وسايره يثرينده " اگين " گتيريليرميش

+ انده (+ آ ندا) " آ ندا (+ ه نده) " ماده سينه مراجعت (نومره : ۲۸) .

+ انه ... (+ انا ...) " + آ نا ... (+ انه ...) " ماده سينه مراجعت (نومره : ۲۶) .

+ انهک (+ آ ناق) " + آ ناق (+ ه نهک) " ماده سينه مراجعت (نومره : ۲۷) .

+ اه (+ آ) " + آ ه (+ ه) " ماده سينه مراجعت (نومره : ۱) .

+ اه و (+ آ و) " + آ و (+ ه و) " ماده سينه مراجعت (نومره : ۳۰) .

+ ائي (+ اي) " + آ ي (+ ئي) " ماده سينه مراجعت (نومره : ۳۱)

۳۴ - + باج

فعل گؤوده سينه گله رک آد دوزه لدر :

دؤلامباج (دؤل + ا + ن + باج / دؤلا + ن + باج / دؤلامباج . بورادا ، سس دگيشمه سي شنبه / شمه نين بنزه ري دير) = دؤلانا - دؤلانا گئده ن يولون قيوريلماسي .

گيزلمباج = گيزلنمه او يونو .

۳۵ - + به (+ په) چوخ قديم اکلردن ميش ، اثريني آ نجا ق بعضي

کلمه لرده گؤرمک اولار : کؤرپه . قديم يازيلاردا : تيلبه (دلي) ، يالبا (اويغور : ساده ، يالين) .

۳۶ - + تي (+ تؤ ، + تي ، تؤ) :

- ۱- ۳۶ * سن تفلید ائدن کلمه لرده " ل - " سسیله بیتن گۆوده لردن
صونرا گله رک آد دوزه لدر: دیریلتی، خیریلتی، شیریلتی، ویزیلتی،
اینیلتی، خورولتو، اوغولتو، گورولتو، خاریلتی.
"تی" اکی، سن تفلید ائدن کلمه لرده " ر - " سسیله بیتن گۆوده لردن
صونرا گله رک آد قورار: قیجیرتی، پاتیرتی... .
- ۲- ۳۶ * " تی" اکی " ر - " سسیله بیتن بعضی فعل گۆوده لریله ده ایش-
له دیلر: قابارتی، بلیرتی، پۆسکورتو، اوپریتی... .
- ۳- ۳۶ * " تی" اکی رنگ بیلدیرن کلمه لرده " ل - " سسیله صونلانان
گۆوده لردن صونرا گله رک آد دوزه لدر: قارالتی، پاریلتی، پییریلتی... .
رنگ بیلدیرن کلمه لرده " ر - " سسیله صونلانان گۆوده لردن صونرا گله رک،
آد دوزه لدر: آغارتی، گویرتی، قیزارتی، مواررتی (مۆر = بنفشه یی رنگ).
- ۴- ۳۶ * " تی" اکی عمومیتله دؤنوشلو (*Reflexive*) بنا اوزه رینه
گله رک آد دوزه لدر: دؤغرولتو (فارسجا : راستا).

۳۷ - + جک (+ جاق)

- ۱ - ۳۷ - صفتلره گتیریله رک "کیچیلتمه ، آزلیق ، شفقت" مفهولاری
وئره ن کلمه لر دوزه لدر: یالینجاق (چیلپاق، یالین)، گویچک ، تئزجک
ایندی جک ، و آنجاق دا بوترتیبله دوزه لمیشده ، اک تاکید مفهومو
دا وئیریر .
- ۲- ۳۷ * م " یا دا " ن" اکلری ایله دوزه لدیلمیش گۆوده لره گتیریله رک
آد یارادیلیر: او یونجاق (او ی + و + ن + جاق) = اوشاقلارینا وینا دیق -
لاری کیچیک شئیلر . هورومجک (هور - و + م + جک) = عنکبوت . پایینجاق
: سو یوقدا آتلارا اورتولن اورتو . بو قبیلدن دیر: تاپینجاق (تاپ + ی
+ ن + جاق) = معبد
- ۳ - ۳۷ * " جاق / + جک " بیئر آدی دوزه لدن " + لیق / + لیک " یسن
وظیفه سیننی ده گوره ر: " یا زلیجاق دیر " = یا زلیق دیر - یا ز - یای بیئر
دیر .
- ۴- ۳۷ * بیزده جوغرافی آدلارینا علمی شکیلده دقت ائدیلسه ، تورقولوژ
نظویندن چوخ مراقلی کشفلر اولاجاقدیر . چوخدان بری بیزده یئر آدلار
" مفرس " یا " معرب " اولاراق یازماق و اونلارین اصل آدلارینا اعتناسیز
قالماق هامی اولچولری آشدیغیندان بو ایشاوقده ر آمان دگیلیدیر .
ملکی علاقه سی اولان بیر ذات دان ائشیدیب ، قیذائتدیگیمیز مثالی

وئرمک له بو" آدتحریف "لری نین نوعلاریندان بیریسینی گؤستریش اولاجاغیق . اردبیل له- آستارا آراسیندا بیرکند واردیر، رسمی دفترلرده " دولت آباد" دئییرلرمیش، حالبوکی خلقین آغزیندا کندین آدی اورادان لام سۆزلن چایا گۆره " آخماز" کیمی گۆزل بیرسۆز دور! خلاصه، چوخ بؤیوک احتمالا آشاغیداکی یئر آدلاری "جاق/ + جک" اکایله دوزه لمیشدیر، بیز "اطلس راهای ایران- گیتاشناسی" نین املاسینی دگیشمهدن نقل ائدیریک : قمجاق (همدان منطقه سینه) ورچق (ملایر منطقه سی)، قویچق (ترکمن منطقه سی)، ایلجاق (میانا منطقه سی) و نهایت النجق (مرند منطقه سی) ...

۵ - ۳۷ * بو اک ایله دوزه لمیش بیرنچه کلمه داها : گئرچک : اصلی " گورچک" دی، معناسی حقیقی، ظاهر، واقعی. سالینجاق: بیزیم "کوف" ددئیکیمیز (فارسجا: تاب). دانلاجاق: قدیم کتابلاردا سحروقتی، دان سؤکنده .

۶ - ۳۷ * بئر طرف فعل (*Gerund*) ده بو اک له دوزه لر. قدیم زامانلاردا بو" + گج" صوره تینده ایدی: پری بیخود بولور (اولور) آدین ائشیت کج... " روشنی"

دگیلیدیم من سنه مایل ، سن ائتدین عقلیمی زاییل

منه طعن ائیله یین غافل ، سنی گورگج اوتانمازمی؟

"فضولی"

گؤنلوم آچیلیر زلف پریشانی نی گورگج

نطقیم توتولور غنچه- خندان نی گورگج

باخدیق جاسنه قان ماچیلیر دیده لریمدن

باغریم دلینیر ناوک - مزگان نی گورگج

رعنالیق ایله قامت - شمشادی قیلان یاد

اولمازمی خجیل سرو- خرامانی نی گورگج .

" فضولی"

بو اک " + یجهک" صورتینده ده چوخ ایشله دیلیردی: کویکلری گوریجهک

قاس- قاس گولدو" " دده قورقود".

موسی گلدی لعینه دئدی حقین بویروغون، سجده نی ائشیده جک دؤندو

انکار ائیلهدی. " یونس امره"

بوخسا بیز دیشلری دؤر قامه تی سرو اولما یی جاق،

نه بیتر صحن چیمندن نه چیخار دریادان ؟ " ندیم"

زامانیمیزدا بواک " + جک " اولاراق ایشله دبلیر:
 گونلوم بولانیر کوچده جولانی نی گورجک ،
 نطقیم توتولور هرزه - و- هذیان نی گورجک .
 جانیم اوزولور الده کی قالخانی نا باخاخ ،
 قلیم آلیشیر بئله کی " پاتران " ی نی گورجک .
 مست اول گئجه - گوندوز ، نه بیلیم یات نره لرده
 یوم گوزلری نی خانئ - ویرانی نی گورجک . " صابر "

(۳۸) + جه (+ جا) :

- ۱ - (۳۸) * خلق - اولوس آدیندان صونرا ایشله دیلهر و اولوسون
 دیلینی بیان ائدن آد اولار: تورک - تورکجه ، فارس - فارسجا ،
 عرب - عربجه ، فرانسوز - فرانسوزجا .
- ۲ - (۳۸) * صفتلره گلر " طرز ، شکیل ، بنزه رلیک " مفهولارینی بیان ائده
 دلیجه = دلی کیمی ، دیریجه = دیری کیمی (بیلوون دوگی سی دیریجه اولو)
 قیزیلجا = قیزیل / قیرمیزی کیمی (خسته لیک آدی) .
- ۳ - (۳۸) * صفتلره " کیچیلتمه و شفقت " معناسی دا قاتار: آلاجا = آزا ،
 بویوکجه = بیر آزا بویوک ، یاواشجا = آزا یاواش ، گوزلهجه بیراوا (شفقت)
 خسته میز یاخشیجا دیر . قیساسجا ، اوزونجا (بیر آزا اوزون) ، بولجا (بیر
 آزا بول) ، بالاجا .
- ۴ - (۳۸) * بو اکین اوزاد بلمیش شکل لری ده وار: + جانا / جه نه : آزجانا
 (محاوره ده " آجانا ") ، حتی ، " + جانا سینا " : بیر بالاجا ناسینا
 گینه کیچیلتمک آلی اولان " + جیق / + جیک " ایله بیرله شیر و " + جا + جیق /
 + جه + جیک " شکلینی آلا: یاواشجا جیق ...
- ۵ - (۳۸) * جمع حالیندا عددلره گلر واونلارا مبالغه مفهوم وئره ر:
 یوزلرجه چیچک ، اون مین لرجه تومن پول ، میلیونلارجا انسان ...
- ۶ - (۳۸) * عمومیت له فعل کؤکو یادا آد گؤوده سنندن بعضا ده آد دان
 آد دوزه لدر: دوشونجه = فکر . اگلنجه = تفریح ...
 بو اکلہ " تورک دیل قورومو " بیرنئچه یئنی کلمه دوزه لتمیش دیر:
 دیله کجه (دیله ک + جه) = عرض حال (تقاضا نامه ، درخواست) ، گره کجه
 (گره ک + جه) = توجیه ، " علت وجودی " ، گونجه (گون + جه) = هرگونلوک
 خاطیره ، خاطیره دفتری . صاقینجا (صاقین + جا) = محظور ، اشکال ، مانع ..

۷ - ۳۸) * بعضی بیټگی- نبات و حیوان آدلاری دوزه لدر: دلیجه = قوش آدی، قاراجا = بوینوزلو بیرنوع جئیران، آتملجا = قوش آدی...

۸ - ۳۸) * آد نوعوندا کلمه لره گتیریلر ویشر آدلاری دوزه لدر: ییشنکیجه (ییشنکیجه ، بیرچوخ منطقه لری میزده)، قاینارجا؟" اطلی راهای ایران- گیتاشناسی " خریطه سینده: " غینرجه " همدان منطقه سینه (یارماجا (قیدارلا بیجار آراسیندا)، قانلیجا ، چاملیجا ...

۹ - ۳۸) * مشخص عین - ذات آد دا دوزه ل میشدیر: چکمهجه = بیر میزین "کشو" یا "گوز" و .

۱۰ - ۳۸) * آد نوعوندا کلمه لره - مخصوص صفتلره - ضمیرلره گلیر و " مساوی لیک ، بنزه رلیک ، طرز و نسبت " مفهوم لاری وشره: باباجا = بابا کیمی، ایکیدجه ، دوستجا ، عادتجه = عادت اولدوغو کیمی، ائوچه = بوتو ائوده کیلر. یادا اهو نسبتله وائو باخیمیندا، عائلهجه = بوتون عائله یا عائله یه گوره . یاشجا = یاش - سن نظریندن، اخلاقجا = اخلاق نظریندن ... عربلرجه = عربلره گوره ، قدیملرجه = قدیمکی لرین فکرینه گوره ... منجه = منیم عقیده مه گوره ، بیزجه = بیزه گوره ، نئجه = نه شکلده، نهجه = هانسی دیلده اولدوغونو سوروشماق اوچون سوال . بئلهجه ، ائلهجه ، باشقاجا ...

۱۱ - ۳۸) * آدلارا، صفتلره یادا ضمیرلره علاوه اولار و ظرف (فارسی قرامرلرده: قید) دوزه لدر: آچیقجا = آچیق اولاراق، آلچاقجا = آلچاق - لیقلا، آیری جا = آیری اولاراق، آزجا = آز اولاراق، باشلیجا = باشدا اولاراق بئلهجه ، چوخجا ، ائوکنجه = تئز اولاراق، اولجه = اولدن، خوشجا = خوش اولاراق، اولانجا = بوتونلوکجه یادا بوتون مکانلارلا، سادهجه ، توپلو جا = بیر یئرده اولاراق .

۱۲ - ۳۸) * زامان معنالی کلمه لری " دوام، مهلت ، و اوزون مدت " مفهوم ظرف حالینا کتیره ر: " بیر گول بوتاقدا قالدیغی مدتجه تازه دیر " - فاروق نافذ -

" ایللرجه اوزاقلاردا یاشارکن - استانبولو هجرانلا تخیل منی یوردو... " - یحیی کمال -

" یولجا یولدا شلیق ائله دیک " = یولون دوامینجا ...

۱۳ - ۳۸) * اندازه نی بیان قده ر: آرپاجا = آرپا قده ری، قیلجا = قیل - توک قده ری، بونجا = بوقده ر (چوخ چون معناسی دا وشره). آرزو موزجا =

آرزوموز اولدوغو قدهر. وارجا گوجوايله (اولدوغو گوجوايله)،
 "اوج آدام صيفارجا بيرده ليک" (اوج آدامين يئرله شه بيله جه کی قدهر
 بير ده ليک). آغيرليغيمجا (آغير + ليق + يم + جا) = آغيرليغيم،
 يادا وزنيم اندازه سينده، عقليمجه / عغليمجه = منيم فکريمه گ—ؤره،
 آرديمجا = داليمدان، بويوجا = بويو قدهر، يئته رينجه = کفايت قدهر،
 دالينجا = داليندان. " اوغلوم، اونو گونلونجه ياشات، اولمه فقط
 سن!" - توفيق فکرت.

۱۴-۳۸) * " ايله " معناسی وثره ر: ديلجه = ديل ايله ...
 آچيقلاما - يازی ديليميزده " + جا / + جه " اکيندن صون زامانلاردا بير
 چوخ يئرلرده من جمله آشاغيداکی مثاللاردا گوردوگونوز حاللاردا
 استيفاده اولونور: فردا = فردجه، شکلا = شکیل جه، صراحتا = آچيقجا،
 جاهلانه = جاهيلجه، رذيلانه = رذيلجه، سفيلانه = سفيلجه، دوستانه
 = دوستجا، عربی = عربجه، ترکی = تورکجه، وجدانی = وجدانجا، عندی =
 اؤزونجه ...

۱۵-۳۸) * اؤزوندن صونرا گلن " + سی " ييه ليک (ملکيت) اکی ايله
 بيرله شرک صفت يادا ظرف دوزه لدر: آچيقجاسی = آچيق اولراق، آچيق
 اولانی. مين لره سی = مين لرله اولانی.

۱۶-۳۸) * صفت فعللردن يادا آد نوعوندان کلمه لردن صونرا ييه ليک
 (ملکيت) وبييرطره فه يئنه لمه حالی اکلريندن داها قاباق گلر و ظرف
 دوزه لدر: قارداشجاسينا، قهرمانجاسينا، قووارجاسينا (صفت فعل)
 اولدوره رجه سينه ...

۱۷-۳۸) * " + اسی + " اکی ايله قاليبلاشميش اولراق عموميتله قار-
 غيشلاردا بعضا ده خيیر- دوغالاردا ايشله ديلر: کور اولاسيجا، آدی باتا-
 سيجا، ساغ اولاسيجا و شاقلا ر ...

۱۸-۳۸) * فعل کؤکو يادا گؤوده سينه گلن " + ين " اکيندن صونرا گلر،
 و ربط صيفه سی (*Gerund*) دوزه لدر: آلينجا، آلمايينجا، باخينجا
 باخمايینجا، گلينجه، گلمه يينجه ...

۱۹-۳۸) * صفت فعل اکی " + دیک " و " + دييق " دان صونرا گلر و ربط
 صيفه سی (*Gerund*) دوزه لدر: آلدیقجا = آلدیغی مدت بويو، آلمادیقجا
 = آلمادیغی زامان بويو، باخدیقجا، گئتدیکجه ...

۲۰-۳۸) * " + ما / + مه + " فعل اکی ايله قاليبلاشاراق عموميتله مجرد

آد دوزه لدر: بيلمه جه (بيل + مه + جه) = فارسجا دا " لغز " دئييلن كلمه اويونو نوعلاريندان، تاهاجا = معما، قانديرماجا = قانديرماق اوچون مناسب سوز و حال و حرکت، آلداتماجا = آلداتماق اوچون... آچيقلاما: آيري جا، فارسجا دا " + چه " دئيه بير " تصغير " اكيده واردير، ايكي اكين بنزه رليگي نتيجه سينده بو (فارسجا) اكله دوزه لميش كلمه لدره ديليميزه راحت - راحت داخيل ائديلميشدير: باغچا (باغچه)، تاريخچه لغتجه، کمانجا، کتابجا... بوکلمه لر آرتيق ديليميزين مالي اولوبلار، بونا گوره بو فارسجا اکايله عينا " اوز اکلريميز کيمي رفتار ائتمه لي بيک يعنى آهنگ قانونونا انطباقى ضرورى دير .

(۲۹) + جيک (+ چوک ، + جيق ، + جوق)

۱ - (۲۹) * معنايا " کيجيلتمه ، آزليق، شوگي، شفقت و ترحم " مفهوملاري قاتماق اوزه ره آد نوعوندان کلمه لره گتيريلير: آدا جيق = کيجيک جزيره آدامجيق = يازيق آدام .

۲ - (۲۹) صفتلره گتيريله رک " کيجيلتمه ، آزليق، شوگي و شفقت " مفهوملاري ورن کلمه لر يارادار: قيسا جيق (چوخ قيسا)، کيمسه جيک (هئج کسس)
 ۳ - (۲۹) * آد کؤکو يادا کؤوده سينه گتيريله رک آد تورولور: آلماجيق = اوزون يانا قلا گوز آراسيندا کي چيخنتي سي، سيغير جيق = سئرچه خانواده سيندن (سئرچه گيللردن) اولان بير قوش (سار)، دومورجوق / تومورجوق = شکوفه، قيزيلجيق = آغاج اسمي دير، داغارجيق ...

۴ - (۲۹) * بعضي خسته ليک آدلاري دا بو اكله دوزه لميشدير: خيار جيق = (خيارک)، آرباجيق، ايلانجيق، قابارجيق ...

۵ - (۲۹) * يئر آدلاري دا بئله جه دوزه لر: (گيتاشناسي، اطلس راهبهاي ايران) دان: ايلانجيق (اردبيل، " نير " ين يانيندا)، سراي جيق (قروه نين ياخينليغيندا)، چمبرجیک (نيشابورلا سبزوار آراسي)، قاراجيق (بناب ين يانيندا)، قلعه جيک (سراب ين يانيندا، آق قلعه نين يانيندا، قيدار ين يانيندا و باشقا يئرلرده) . دربند جيک (قصرشيرين ين يانيندا) .

۶ - (۲۹) * ايکي وداها چوخ هجالي کلمه لر ين صونلاريندا کي " ق " حرفي زمان - زمان دوشر: ببه جيک (ببه جيک)، چابوجاق (چابوق جاق) .

۷ - (۲۹) * تک هجالي بير نفچه کلمه ده اکدن اؤنجه بير (ي، ه) گلر:

بیر- ی - جیک ، آز- ی - جیق ، آز- ا - جیق ، دار- ا - جیق ...
 ۸ - ۳۹) * "بورا" ، " اورا " بو اک گلر و یاخینلیغادالالت ائدر:
 اوراجیق ، بوراجیق ...
 ۹ - ۳۹) * جیک اکی. جک ده اولار:

۱۰ - ۳۹) * بو اکدن فایدالاناراق فرانسیزجادان فن-تثقیسک
 اصطلاح ترجمه سینده دیلیمیزده کلمه یاراتیلایلر:

Auricule = قارینجیق *Ventricule* قولاقجیق =
Nucléole = بئیین جیک *Cervelet* چرده کجیک =
Granule = جسم جیک *Corpuscule* داناجیق =

۱۱ - ۳۹) * بو اکلہ "سوز" کلمه سیندن "سوزجوک" اصطلاحی دوزہ لمشدیر
 و دیلچیلر اونو "کلمه" معنا سینا (فارسجادا "واژه" کیمی) ایشله دیلر
 ۴۰) + جیل (+ جؤل ، + جئل ، + جؤل/جیل ، + جؤل ...)

۱ - ۴۰) * آد نوعوندان کلمه لردن "عادت" ، "علاقه" مفهولاری وئرن
 آد یادا صفت قورولار: آدامجیل = آداما یاخینلاشان، انساندان اورکمه
 حیوان . انسانجیل = آدامجیل . بو اکلہ دوزہ لمیش یئنی کلمه لردن:
 منجیل (من + جیل) = یالنیز اؤزونو دوشونن، (فارسجا: خودخواه) .
 اؤزگه جیل = اؤزگه لرین یاخشیلیغی و چون چالیشان.

آچیقلاما: آدامجیل کلمه سی قدیم اثرلرده ، یوخاریدا قید اولموش معنا
 ترسینه "غیرمونس، وحشی" معنا دا وئره ر. بونا گؤره قاموس لارین بعضی
 سینده اونا ایکی متضاد معنالی دئییه بیان ائتمیشلر.

۲ - ۴۰) * رنگلرده ، اؤرنگلره چالان معنا سی وئره ر: آغجیل = آغا چالان،
 آغ کیمی. گؤکجول = گؤک رنگه چالار. قیرجیل = آغ و قارا (قاریشمیش)
 حاله گلن.

۳ - ۴۰) * "عادت" معنا سی یانیندا "بییه ن" مفهومونو گتیره ر:
 بالیق جیل = بالیق بییه ن قوش ، دووشان جیل = دووشان بییه ن ، دووشان
 اوولایان قوش . یاخین لیق مفهومو اوچون:

۴ - ۴۰) * اولومجول = اولومه یاخین، اولمک اوزره ر .
 آچیقلاما: بو اکین قدیم شکل "چیل/چیل-چیل" ایدی صونرادان "چ" بعضی
 یئرلرده "ج" حالینا گلدی و آهنگ قانونونا اویدی. بئویوک دیلچی کاشغرلی
 محمود بئله بو اکی آرایشله نن دئییه توصیف ائتمیش کن، بوگون یئنی کلمه

دوزه لتمه ده داها ایشلک اولموشدور. مثلا فرانسیزجادا " *vore* " -
 اکی ایله بیتن (معناسی "بییه ن") کلمه لرین تورکجه سی علمی کتابلاردا
 ترجمه اولاراق بو اکین کؤمه یی ایله دوزه لدیلر، بیرونجه مثال:

بالیق چیل = *piscivore* دنچیل = *Granivore*
 بؤجک چیل = *Insectivore* هرشئی چیل = *Omnivore*
 ات چیل = *Carnivore* اوت چول = *Herbivore*

بئله جه " - چیل " اکی نین او بیرمعناسینا باخاراق ، اونی فرانسیزجا
 " *phile* " - اکی نه (معناسی : سئوه ن) له برابر توتورلار ، بو حالدا
 مفهوم اکثرأ اختصاصی دیر و علمی یازیلاردا مراجعت ائدیلمه لی دیر .
 داها عمومی اولانلاریندان مثال : نم جیل = نم دن وشه یئردن خوشلانان
 بیتگی . ارکک جیل = ارکه گه دوشگون یادا ارکک کیمی قادین . سسجیل =
 سس لری اساس صایان ، فونه تیک .

سۆزه ، بورا خدیغیمیز یئردن دوام ائده ک :

" + چیل " اکی " دیوان لغات الترک " ده " یاغیر چیل یئر = یاغور
 و یاغیشی جوخ اولان یئر " دئدیکن صونرا :

بو ، بیر قایدا دیر : هر هانسی بیر شئی بیر سنه (شئی) اوزه رینسه
 جوخ دوام ائده رسه ، آردی - آراسی کسيلمه دن سوره رسه ، او اسمه " + چیل "
 گتیریلیر . بوشکیله ده دوزه لمیش کلمه ده صفت اولار . نئجه کی :
 توپ چیل یئر " دئییلر . توپی = (تیبی = طوفان ، قارکوله کی معناسینا دیر)
 بونا " + چیل " گتیریلینجه چولوغون وصفی اولموشدور . گینه بئله جه
 " ایگجیل " (خسته) دئییلیر یال نیز بو قایدا واردیر ، جوخ کز (دفعه)
 یورؤمز "

اشارت اولدوغو کیمی ، زامانیمیزدا ، بو اک ایشلک لاش میشدیر .

(۴۱) + جیله یین (+ جیلایین)

" کیمی " ، " قده ر " مفهوملارینی افاده ائده ر : منجیله یین / بنجیله یین =
 منیم کیمی . آنجیلایین = او قده ر . "

اولسون غمینده منجیله یین زار و بیقرار

آفاقی گزین آغلایاراق ابر نوبهار . باقی

(۴۲) + جی یز / + جی گز (جیغاز)

دگیشیک شکلی (+ جاغیز) ایله ، شفقت و کیجیلتمک اکی دیر : آدام جیغاز ، کیشی ^{جی یز}
 قیز جیغاز ... " اوچ آی جاغیز عؤمرو وارمیش ... " - توفیق فکرت -
 دوام ائده جک

اسكى تورك كتيبهرلى

اسكى تورك كتيبهرلى يازىلى داشلاردان عبارتدير . بو يازىلى داشلار اسكى تورك خاقان ويا بئويوكلىرى نين مزار داشلارى ديروتاپيلد - يىغى يىغر و مربوط اولدوغو دئوره يه گوره يىغنى سئىي ، اورخون و اويغور يازىلى داشلارى آدلانيرلار .

يىغنى سئىي يازىلى داشلارى : بو يازىلار مزار داشلارى اوزه رينده قازىلميش و ميلادى ۶- ۵ - اينجى عصرله عاىددير . بو كتيبهر يىغنى سئىي نهري جواريندا ، آباقان و تووا (سايان) ايالت لرينده ياشاين قيرقىز ، اوغوز و تورگيش توركلرينه عاىددير . بو بؤلگه ده بوگونه قدهر اللى بير توركجه كتيبهر تاپيلميشدير .

يىغنى سئىي داشلارى آباقان ويا تووا ايالت لرينده تاپيلديغينا گوره ايكي قسمة آيريليرلار : آباقان يازىلى داشلارى و تووا يازىلى داشلارى . بو يازىلارين چوخو ۵ - ۱۰ سطرليك دير و ساده بيردليلسه يازيلميشدير . كتبه لره مزار صاحبي نين ديليندن قيما ترجمهء حال وعائله و محيطيندن حسرتله آيريلديغيني بيان ائدن افاده لر واردير . بو يازىلارين حرفلرى ۱۵۹ دور و داها چوخ تصويرى دير . متن لر اورخون يازىلارى قدهر اولغون اولماييب و چوخ دا اوخوناقلى دگيلدير . تووا ايالتينده بارىق ويا بارلىق (وارلىق) چايى كناريندا تاپيلان و اوغوز خانزاداسينا عاىد اولان و وارلىق يازىلى داشى آدلانان بير كتيبهره بئله يازيلميشدير :

۱ - ار اردمى آتيم تاپديم اردي

۲ - اوْزيگن آلپ توران آلتى اوغور يوردوندا اوچ يگيرمى (ياشيمكا) آديريلديم .

۳ - بگ اريكيمه سيزيمه آديريلديم .

بو گونكو توركجه ميزله :

۱ - ار اردمى (فضيلتلى ايگيت) آديمى تاپديم .

۲ - اوْزيگن آلپ توران آلتى اوغوز ائليندن ۱۳ ياشيندا آيريلديم

۳ - بيگليك اقتداريمدان ، سيزدن آيريلديم .

بو يازى ۱۳ ياشيندا اولن ، اوْزيگن آلپ توران آديندا آلتى

اوغوز ائلی نین خانزادا ویا بیگ زاداسی نین قبرداشینا قازیلیمیش دیر. یئنی سئیی یازیلی داشلاری ایلک تاپیلان اسکی تورک قبرداشلاری دیر و ایلک دفعه ۲- ۱۷۲۱ ده روسیه ده (آباقان - تووا) دا تبعید شکلینده یاشایان و ۱۷۰۹ دا سوئد - روس ساواشیندا روسلارا اسیر اولان استرالنبرگ آدیندا بیر سوئدلی افسر ایله ، مسٹر شمیدت آدیندا آلمانلی بیر دوکتور طرفیندن تاپیلیمیشدیر.

اورخون کتیبه لری : اورخون یازیلی داشلاری اسکی تورک کتیبه لری نین ان مهم لری دیر و گوک تورک خاقان ، شهزاده و وزیر و بؤیوک لری نین قبر داشلارینا قازیلیمیش و ۸ - ۷ - اینجی میلادی عصرلره عائد دیر . بو تیکیلیمیش یازیلی داشلارا گوک تورک لر هنگوتاش (ابدی داش) دئییردی لر و اورخون نهری یاخینیندا تاپیلدیقلاری اوچون اونلارا اورخون یازیلاری ویا اورخون آبده لری دئییلیمیشدیر.

گوک تورک دولتی ۵۵۲ ده بوگونکو مغولستاندا بومین خاقان طرفیندن قورولموش و ایکی عصر ادا مه تا پیمیشدیر ، بو تاریخدن قابق گوک تورکلر مغولستاندا یاشاییب و آوارلارا تابع ایمیشلر .

گوک تورکلر تاریخده ایلک دفعه تورک آدیله دولت قوران و تورک آدینی ملت اوچون ایشله دن تورک ائلی دیر . گوک تورک لر اورتا آسیادا بؤیوک بیرا مپراطورلوق قورموشلار ، بومین خانین ایکینجی اوغلو موخان زامانیندا گوک تورک حکومتی نین حدود و منچوری دن ایرانا قدردی . بومین خان مستقل دولت قورانان صونرا تورک عنعنه سینه گؤره اولکه - نین غربی قسیمنا قارداشی ایستمی خانی خاقان سئجدی و ایستمی خان ایران اولکه سیله هم مرز اولوب ۵۷۶ یه قدهر یاشادی . ایرانین مشهور پادشاهی انوشیروان ایستمی خانلا بیر زماندا یاشاییب و اونون قیزی ایله ائولنمیش و بوقیز ایران ملکه سی اولموشدور .

بومین خان ، حکومتی قوردوغو ایلده اولدی و یئرینه اوچ اوغلو آرد آردینا خاقان اولدولار . صونرالاری غرب گوک تورکلریله آرالاری پوزولدو و حکومتلری ضعیفله دی و ۶۳۰ دا چینه تابع اولدولار ، ۶۵۹ دا غرب گوک تورکلری ده چین حکومتینه تابع اولدولار . ۶۸۰ دا بومیین خانین احفادیندان قوتلوق خانین قیامیله تازادان استقلالارینی اله کتیردی لر . قوتلوق ایلته ریش ۶۹۱ ده وفات ائتدی . بو زمان اونون ایکی اوغلو بیلگه و کول تیگین ۸ و ۷ یاشیندا یدیلر اونون اوچون

قوتلوغون قارداشی قاپقان خاقان اولدو، قاپقان دا قارداشی کیمی بوتون تورکلرین بیرلشمه سینه یار دیم ائتدی، اونون زامانیندا شرقده کی قیطانلار (مغوللار) و یئنی سئی قیرقیزلاری و اویغور تورکلیری گوک تورک حکومتنه تابع اولدولار .

قاپقان دان صونرا بیلگه خاقان اولدو و قارداشی کول تیگین و وزیر تونیوقوق لاکه نی اداره ائتدی .

کول تیگین ۷۳۱ ده و بیلگه خاقان دا ۷۳۴ ده وفات ائتدیلر . اون ایل صونرا یعنی ۷۴۵ ده گوک تورک دولتی اویغورلار طرفیندن منقرض اولدو .

اورخون آبدهلری ایکینجی گوک تورک دولتی زامانیندا تیکیلیمیشدیر . بو کتیبهلرده چین لی لره قارشئ استقلال اوغروندا ساواشماق و تورک بیرلیگینی یئنی دن قورماق اوچون ایچهریده و اشیکده ساواشان گوک تورکلرین تاریخی یازیلیمیشدیر .

تورک آدی نین گئچدیگی ایلک تورکجه متن ، ایلک تورک تاریخی ، تورک قانون ، مدنیت و فرهنگ نی ایلک یازیلی سندی ، تورک یئازی دیلی و ادبیاتی نین ایلک نمونه لری بوداشلارا یازیلیمیشدیر . اونون اوچون اونلارا بنگوتاش یعنی ابدی داشویا آبده دئیلیمیشدیر .

بو آبدهلرین مهملری آلتی دانادیر ان مهملری تونیوقوق ، کول تیگین و بیلگه خاقان آبدهلری دیر .

اورخون کتیبهلریندن تاریخ جهانگشای جوینی ده یاد ائدیلدیگی حالده گئچن عصرین صونلارینا قدر علم عالمینه مجهول قالیمیشدی .

اورخون داش یازیلاری ۱۸۸۹ دا روس عالمی یادرینستوف (*YADRIN*) *STEV*) طرفیندن تاپیلدی و ۱۸۹۳ ده دانمارکلی عالم تومسن (*THOMSEN*) طرفیندن اوخوندی . بو یازیلی داشلاردان باشقا شامان دینی حقینده یوز صفهلک بیر کتاب و بیرنچه سند تومسن طرفیندن نشر ائدیلمیشدیر (۱۸ - ۱۹۱۴ م) .

اورخون کتیبهلری گوک تورک الفبای ایله یازیلیمیشدیر . بو الفبا ۳۸ حرفدن تشکیل تاپیب ، دؤردو سسلی و قالانی سس سیزدیر .

اورخون تورک دیلینده ۸ سسلی فونم واردیر . هر سسلی حرف اینجه و قالین اولماق اوزره ایکی سسلی فونمی گؤستریر . بونقصانی قارشیلماق اوچون سس سیزلردن ب ، د ، ک ، گ ، ل ، ن ، ر ، س ، ت ، ی اوچون قالین و

اینجه اولاراق ایکی حرف واردیر. مثلا : قالین بنین یانینداکی الف آ و اینجه بنین یانیندا آ اوخونور. بودا گؤستریر کی، گوک تورک الفباسی تورک دیلی نین سسلی لرین تطابق قانونو نظره آیناراق تنظیم ائدلمیشدیر. گوک تورک الفباسیندا بیرده دوققوز دانا جفت سسلی حرف واردیر بونلار ایک، ایچ، اؤک، اوک یا اوخ، لت، نت، نچ، نی یاین، نگ دن عبارتدیر.

گوک تورک الفباسی نین منشائی حقیقته مؤلفلرین فکرلری مختلف دیر. بعضی مؤلفلر، او جمله دن آریستوف، پولیانوف، ج. نامسق اورخون و احمد جعفر اوغلو بو الفبائی تورک منشالی قبول ائتمیشلر. بونلارین فکرینه گؤره بو الفبا تورک دامغا (مهر) لارینا گؤره قا- ییرلمیش دیر. بعضی حرفلرین شئی لره بنزه رلیگی (ا، او، اوخ، یای، سونگو، چادر) بو حرفلرین تورک اصیلی اولدوغونو اثبات ائدیر. بعضی مؤلفلر بو الفبائی اسکی اسکاندینا و آلمان اویمایا زیلارینا بنزه ویکلری اوچون بونلارا رونیک الفباسی آدینی وئرمیشلر. تومنسن (THOMSEN) گوک تورک یازی سی نین، سامی منشالی بیر الفبا اولان آرامی الفباسیندان چیخیب ایران یوليله تورکلره گئچدیگینی بیان ائتمیشدیر.

اورخون آبدهلری ویا گوک تورک دیلی نین بنشی تھومسنلری :

اسکی تورکجه آدلانان گوک تورک دیلینده ه،خ،ژ،و،ج،ف سسلری یوخدور.

اسکی تورکی ده ده آدلار و فعللر صون اک (پسوند) اضا فه ائتمک له صرف اولونور و کؤکلر همیشه ثابت قالیر. آدلارین صرفی : ملکیت حالی اوچون (ن) ویا (این) آدین صونونا اضا فه اولونور و بعضا گدا علاوه ائدیلمیردی، مثلا : بودون (خلق)، بودونین = خلقین. مفعولُ به اوچون (کا) و (که) ایشله نیردی، مثلا :

بیزکه = بیزه . مفعولُ به ملکیت حالی ایله برابر اولاندا ملکیت اک یندن صونرا نا و نه ایشله نیردی . مثلا : اوغلی نا = اوغلونا .

مفعول صریح اوچون کلمه نین صونو سسلی اولسا (ق یا ک) واگرسس سیز اولسا، ایک، اوک علاوه ائدیلمیردی. مثلا : یاغیق = یاغی نی (دشمنی)

قاتونوک = خاتونو .

شخص لِر و اشاره ضمیرلری اوچون (نی) ایشله نیردی: آنی = اونو،
مفعولُ عنه (دن) و مفعولُ فیه (ده) یئرینه دا ، ده ، تا ، تسه
ایشله نیردی : یولتا = یولدا ، ایلته = الده و الدن .
ایله یئرینه (ین) و (اون) ایشله نیردی مثلا: او قون = اوخونلا .
صفت اوچون لی، لیگ ، سیز صون اکلری (شکیلچیلری) ایشله نیردی .
صفت تفضیلی اوچون (راک) و عالی اوچون (رو) ایشله نیردی .
جمع علامتلی : لار، لر، کون ، گون ، ت ، ز دن عبارت ایدی .
اسکی تورکجه ده سسلی لرین تطابق قانونی هریشده رعایت ائد -
یلمه میشدیر .

ایندی گوک تورک آبدله لریندن تونیوقوق (*TONYUKUK*)، کول تیگین
وبیلگه خاقان آدینا تیکیلیمیش یازیلی دالاردا ن بعضی نمونه لرو ترجمه
لرینی درج ائده جه بییک .

تونیوقوق آبدله سی : بیلگه (بیلجی، حکیم) تونیوقوق ، قوتلوق
خاقان ایله برابر چین لی لره عصیان ائده رک تورک استقلال ساواشینا
اشتراک ائتمیش و اونا ، قاپقان خاقانا (بوگوخان) و بیلگه خاقانا باش
وزیرلیک ائتمیشدیر . بعضی ساواشلاردا باش بوغ (سرفرمانده) صفتیله
قاتیلیمیش و گوک تورک فتوحاتیندا مهم رولو اولموشدور ، او عیسی
زاماندا آدی بیلینن ابلک تورک یازچیسی دیر . چونکی اؤز آدینا
تیکدیردیگی کتیبه نین یازانی اؤزودور و بوکتیبه نی اؤلوموندن بیر آز
قباخ ۷۲۴ ده تیکدیریب ۷۲۵ ده وفات ائتمیشدیر .

تونیوقوق آبدله سی مغولستان دا اورخون نهری وادی سینده اولان
بیلگه خاقان و کول تیگین آبدله لری نین ۳۵۰ کیلومتر شرقنده ، تسولا
چایی نین بوخاری مجراسیندا کی بایین چوکتو بؤلگه سینده دیر و ۱۸۹۷
ده کلمنتس (*KLEMENTZ*) طرفیندن تاپیلیمیشدیر . تونیوقوق کتیبه
سینده بئله یازمیشدیر :

من ، بیلگه تونیوقوق ، چین ده آنادان اولدوم . او زامان تورک
ملتی چینه تابع ایدی . تانری بئله دئتمیشدی : " خان وئردیم ، خانینی
قویوپ تسلیم اولدوم " . لکن داغدا - داشدا قالانلار توپلاشیب یئشددی
یوز اولدی ، یئددی یوز نفری اداره ائدن شاد (شهزاده ، خان) بیغیلین
دئدی . بیغان من ایدیم . اونو خاقان می ائله ییم ؟ دئدیم ، دوشوندوم .

تانرى بىلگى وىردىكى اوچون اونو خاقان ائىتدیم. بىلگى دە ، شرف دە ،
نظىرى من ایدیم .

اوغوزدان خبرچى گلدی . سۆزۈ بىلگە ایدى : " آزلىق تورک ملتى
حرکتە گلمىش . خاقانى قهرمان مىش ، وزىرى بىلگە ايمىش ، او ايکى
كىشى وار اولسا چىن لى نى اولدوره جک ، قىطايى اولدوره جک ، منى ،
اوغوزو دا اولدوره جک ، سىز چىن لىلر گونشى دن ، سىز قىطاي لار شرقدن
تعرض ائىدىن ، من قوزى دن يوروش ائىدىم .

او سۆزۈ ائىشىدندە گىجە يوخوم گلمەدى ، گوندوز اوتورماغىم
گلمەدى خاقانىما عرض ائىتدیم : چىن ، اوغوز ، قىطاي قووشوب گلىر-
سە تهلکە دە قالاجاغىق . بىر شى نازک اولاندا توپلاماق آسان دىسر .
اينجه ايکن سىندىرماق آسان دىر ، نازک قالىن اولسا ، اينجه يوغون
اولسا سىندىرماق چتىن دىر . خاقانىم ، اىستە دىگىن كىمى ادرە ائت
دەدى . اوتوکن^(۱) اورمانىنا (جنگلىنه) طرف قوشون چكىم . اوغوزلار
گلدی . سا واشدىق . تانرى ياردىم ائتدی . داغىتدىق . بىلگە تونىوقوق
تورک ملتى نى اوتوکن يىئرىنه گتىرمىش ، قونموش سۆزۈ يايلىدى
گونشى دە كى ، قوزى دە كى و غرب دە كى خلق گلدی .
تونىوقوق كتىبە سىندە سطرلر يوخارىدان آشاغا و صولدان ساغا
يازىلمىش دىر .

كول تىگىن آبدەسى : كول تىگىن و بىلگە خاقان آبدە لرى مغو-
لستاندا ، اورخون نهرى وادى سىندە قوشۇتسايدام دريا چەسى نىن جوا-
رىندا تىكىلمىش دىر . هرايكى كتىبە يوخارىدان آشاغى يا و ساغدان
صولا يازىلمىش دىر . هرايكىسى يوللوق تىگىن طرفىندن يازىلمىش . اما
خطا بە بىلگە خاقان طرفىندن دىر . كول تىگىن آبدەسى ۳/۷۵ مترىوكسك
لى كىندە و دؤرد اۆزۈ ويا جبهەسى واردىر .

كول تىگىن آبدەسى ۷۳۲ دە بىلگە خاقان طرفىندن قارداشى نىن
اؤلوموندىن بىر آز صونرا تىكدىرىلمىش دىر . بو آبدە دە بىلگە خاقان

(۱) اوتوکن ، اورخون نهرى ايله سئلتنقا نهرى آراسىندا داغلىق و اورمان-
لىق بىر منطقه اولوب ، گوک تورک دولتى نىن مركزى بورادا ايمىش . بعضى
مؤلفلرە گؤره بو سۆز مغولجا اولوب يىئرالەهەسى آدى دىر .

كوك تورك دولتي نين عظمت دؤوروني، صونرا نئجه ضعيف له ييب چين لي لره تابع و دوستاق اولدوقلاريني، چين اسارتيندن نئجه قورتولدوقلا- ريني و كول تيگينين قهرمانلىقلارلا دولو حياتيني آنلاتير، كول تيگين قوتلوق ايلته ريش خاقانين اوغلو و بيلگه خاقانين كيچيك قارداشيدير . عمي لري قاقان خاقانين اولوموندن صونرا ،كول تيگين عمو اوغلانلاريني مغلوب ائديب قارداشي بيلگه نى خاقان اعلام ائتميشدير .بيلگه خاقان تورك اوردولاري باش بوغو اولموش و ايگيرمي دن چوق سا و اشدا باشچي- ليق ائتميش ،تورك تاريخي نين ان بؤيوك قهرمانلاريندان بيرى دير . دو ققوز اوغوزلارلا سا و اشيركن ۷۳۱ ده ۴۷ ياشيندا اولموشدور . كسول تيگين داش يازى سي نين دؤرد اوْزو واردير : شرقى، غربى، قوزئسى و گونئى اوْزلى ،غربى اوْزونده چين جه يازيلميش و بورادا تورك-چين دوستلوغوندا ن بحث ائديلميشدير . سطرلريو خا ريدان آشاغا وسا غدان صولا يازيلميشدير . كلمه لر ويا كلمه توپلولوقلاري صونوندا ايكي نقطه قويولموشدور .

كول تيگين مقبره سي نين اطرافيندا بير چوخ مجسمه قاليقلاري وار- دير و مقبره يه گئدن خيا بانين اطرافيندا داش بالبالار (مجسمه كيمي داشلار) دا كول تيگين ين اولدوردوگو دشمن لري تمثيل ائدير .بورادا كول تيگين مجسمه سي و آروادى نين مجسمه سي نين قاليغي وارديسر . كتيبه بئله باشلاير :

۱ - تنگري تگ تنگري ده بولموش تورك بيلگه كاقان بو اؤدكسه اولورتوم .ما بيمبن توكه تي اسيدگيل اولايوايني ييگونوم ،اوغلانيم بير - يكي اوغوشوم ،بؤدونوم ،بيربيه شا دا پيت بگلر .بيريبيا تا رگات بو يروك بگلر . اوتوز تاتار ...

۲ - توكوز اوغوز بيگلر بؤدونى بو صا بيمين ائدگوتى اسيدكا تيغد تينغلا : ايلگرو كون توغسيكا ،بيرى گروكون اورتوسينگارو كورينگارو كون باتسكينقا ،بيريقاروتون اورتوسينگارو آندا ايچره كي بودون كوپ مانا كورور ، بونجا بودون .

۳- كوپ ايتديم .اول آمتى آنبيق يوك .تورك كاقان اؤتوكن يئشش اولورسار ايلته بونگ يوك .

.....

بوگونكو توركحه ميزله :

۱ - تانری کیمی گوی ده اولموش بیلگه خاقان بو زاماندا شختسه اوتوردوم . بوسوزومی صونو جان ائشیت بخصوص قارداش اوغلو، اوغلو، بوتون قوهوموم، ملتیم، گونئی دهکی شادلار (پرنس و امیر)، بیگلر، قوزئی ده کی طرخانلار، بویوروق بیگلری، اوتوز تاتار...

۲ - دوققوز اوغوز بیگلری، ملتی ! بوسوزومی یاخشی ائشیتهدرست قولاق آس . شرق ده گون دوغانا، گونئی ده گون اورتاسینا، غرب ده گون باتانا، قوزئی ده گنجه اورتاسینا قدهر، اونون ایچینده کی ملت هامیسی منه تابع دیر. بوقدر ملتی .

۳ - هامیسی نظمه سالدیم، او ایندی بیس دگیل . تورک خاقانسی اوتوکن جنگلنده اوتورسا ائلده صیخینتی و غم یوخدور .

صونرا بئله یئیر: شرق ده شانتوگ اوواسینا قدر قوشون چکدیم آزقادی دریایا یئتیشیم . گونئی ده دوققوز ارسینه (یئرآدی) قوشون چکدیم . آزقادی تبتیه یئتیشیم . غرب ده اینجی نه رینی (سیحون) گنچدیم دمیرقاپویا قدر قوشون چکدیم . قوزئی ده ییرباییرکو یئرینه قدر قوشون چکدیم . بویئرله دک یئریتدیم . اوتوکن جنگلدن داها یاخشی سی یوخموش . ائل (ملت) توتان یئر اوتوکن جنگلی ایمیش . بویئرده اوتوروب چین ملتی ایله سازش ایله دیم . قیزیلی، گوموشی، ایپگی، ایپک لیگی صیخینتی سیز ائله ویریر . چین ملتی نین سوزو شیرین، ایپک قوماشی یوموشاق ایمیش . شیرین سوزله، یومشاق ایپک قوماشلا اوزاق ملتی تولاییب ائله جه یاخینلاشدیرارمیش . یاخینلاشدیریب قوندوقدان صونرا بیس ایشلری او زامان دوشونر، فکر ائدرمیش .

بو باشلانغیجان صونرا بیلگه خاقان تورک ملتینه خطاب ائده رک دئییرکی، اوتوکن اورمانیندان اوزا قلاشما سان و اوزاق یئرله گفتمه - سن سنه زوال یوخدور . ای تورک منیم سوزومو ائشیت ، سن خاقانی نین سوزونو ائشیتمه دین و هریشره گئتدین اورادا ذلیل و پیریشان اولدون صونرا اوز اجدادی بومین خاقان و ایستمی خاقان دان بحث ائدیر و اونلارین ساواشلاریندان ، قهرمانلیقلاریندان و تورک ملتینه ائله دیک لری خدمتلردن دانیشیر . صونرا آتاسی قوتلوق ایلتهریش خاقان دان صحبت ائدیرکی آتاسی ایل بیلگه خاتون ایله بیرلیکده تورک اقلیمی بیرلشدیردی و چین، باز، دوققوز اوغوز، قیرقیز، قوریقان و ختای کیمی دوشمنلرله ایگیرمی دفعه ساواشدی و خلقی اسارتدن قورتاردی و بیزیم

قانون و دبیمیزی برقرار ائتدی. تانری بیزه لطف ائتدی. آتام خاقان ملت و اولکه نی قورتاردی.

کتیبه نین قوزئی اوزونده بئله دئیر: دوققوز اوغوز ملتسی اوز ملتیم ایدی. گوک، یئر بولانديغی اوچون دوشمن اولدی بیر ایلده بئش دفعه ساواش دیق .

صونرا بئله دئیر: تورک اوغوز بیگلری! ملت! ائشیدین!
اوستده گئی تۆکولمه ییب، آلتدا یئر دلینمه سه، تورک ملتی ائلینی توره نی (قانون) کیم پوزا بیله جکدی. تورک ملتی اوزونه گل، عقلی - نی باشینا توپلا! اطاعت سیزلیک اوزوندن، سنی ترقی و شرمیشش بیلگیلی خاقانینا و زنگین لشدیرمیش ترقی ائتمیش گوزهل یوردونسا قارشى یانیلیب پیسلیک کتیردین، سلاخیلار نئجه گلیب سنی داغیتدیلار نيزه لی لر نئجه گلیب سنی قوودولار، مقدس ائتوکن اورمانی نین ملتی! داغیلدین، شرقه گئدن گئتدی، غربه گئدن گئتدی. گئتدیگین یئر ده قازانچین بو اولدی، قانین صو کیمی آخدی، سوموگون داغ کیمی یاتدی بیگ اولاجاق اوغلون قول اولدی، خانم اولاجاق قیزین کنیز اولدی. بیلگی سیزلیگین و پیسلیگین اوزوندن عمیم خاقان اوچوب (اولوب) گئتدی. باش اوچونا قیرقیز خاقانینی بالبال (۱) تیکدیم. صونرا سوزلرینه بئله ادامه وئیر:

من، وارلی، زنگین ملته خاقان اولما دیم. قارنی آج، اوستویبیرتیق، پریشان بیرملته خاقان اولدوم. فارداشیم کول تیگین ایله دانیشدیم. آتامیزین، عمی میزین قازانمیش اولدوغو ملتین آدی - سانی نی الدن وئرمه مک اوچون تورک ملتی اوچون گئجه یاتما دیم، گوندوز اوتورما دیم قارداشیم کول تیگین و ایکی شادایله اولوم دیریم چالیشدیم و قان زان دیم .

صونرا تانری یاردیم ائتدیگی و طالعمیم اولدوغو اوچون اوله جک ملتی دیر یلدیب نظمه سال دیم، دوردیاندکی ملت لری امریم آلتینسا

(۱) قدیم تورکلرین عادت لرینه گوره اولن قهرمان و قوماندانین قبری نین یانیندا اونون دوشمنی نین مجسمه سی نی ویا مجسمه نی تمثیل ائدن داشی قویوب اونا بالبال دئیردی لر و بوشکلده او بیردونیادا دشمنین روحو اولونون روحونا خدمت ائله یه جکینه اینا نیردی لار .

آلديم، دشمن سيز قیلدیم، هامیسی منه تابع اولدولار.
بو قدر قانون و توره یی قازانیب کیچیک قارداشیم کول تیگین وفات
ائتدی. من دوشوندم گوزوم گورمز اولدی، بیلیر عقلم بیلما اولدی.
دوشوندم. ابدی اولراق تانری یاشار، کیشی اوغلو، هامی اولمک
اوچون یا رادیلیمیشدیر. کتیبه نین صوندا کتیبه نی یازان یوللوق
تیگین بئله بیان ائدیر:

بو قدر یازی نی یازان کول تیگین آتسی (۱) یوللوق تیگین
من یا زدیم. ایگیمی گون اوتوروب بودا شا، بودیوارا، من، یوللوق تیگین
یا زدیم. منی اعتبارلی اوشاقلاری نیزدان داها یاغشی یسلردینیز. اوچو
گشتدینیز. گویده ده حیات دا اولدوغو کیمی یا شایین .

بیلگه خاقان ۴ بده سی : بو آبد ۷۳۵ م ده بیلگه خاقان اولندن
بیرایل صورا اوغلو طرفیندن تیکلمیشدیر. آبد کول تیگین آبد سی
نین بیر کیلومتر لیکنده دیر. شکلی، ترتیبی کول تیگین آبد سینده بنزهر
یال نیز بیرنجه سانتیمتر داها یوکسک دیر. اونون اوچون شرقی وزونده
۴۱ و دار اولز لینده ۱۵ سطر واردیر و بیرجه سینده چینجه یازلمیش
دیر. بو آبد ده بیلگه خاقان دانیشیر. کتیبه نین بیر قسمی کول تیگین
آبد سی نین یازیلارینا بنزهر. کتیبه ده کول تیگین اولوموندن صورا
کی حادثه لر علاوه ائدیلیمیشدیر. بو آبد باش آشاغی دوشوب سینمیش و
چوق قسمی سیلینیمیشدیر. بو آبد نین ده یازجیسی یوللوق تیگین دیر.
وا طرفیندا مقبره قالیق لاری و مجسمه لر، بالبالار ودا شلار واردیر.

بورادا بیلگه خان اغز عا ئله سیندن دانیشانان صورا قابا خکی
خاقانلارین خطا لارینا اشاره ائدیر و چین سیاستینی افشاء ائدیر و
دئییرکی چین لی لر حيله کار دیر. کیشی لریمیزدن نوکر و قیزلاریمیزد
کنیز توتدولار. تورک بیتگلی تورک آدینی بورا خیب و چین خاقانینا
تابع اولدولار.

صورا اغز ایشلری و ساواشلاریندان بحث ائدیر و ایکینجی دفعه
گوک تورک دولتی نین تشکیلیندن بحث ائده رکن آتاسی ایلتهریش و ماشا -
وری و وزیر ی تونیوقون خدمت لریندن دانیشیر .

اویغور آبد و یا بنگو داشلاری : اویغورلار ۷۴۵ ده گوک تورکلره

(۱) آتی، قارداش یا باجی اوغلو وهمده استاد و لله دشمدیر.

عصيان ائديب حكومتى اونلار يىن آلدىلار و يوزايل قدراؤتوكن ده حكومت ائتدىلر و بالاخره ۸۴۰ دا قيرقىزلار طرفيندن حكومتلىرى سقوت ائتدى و اويغورلار يىن بير قسىمى تارىم حوزە سىنە يعنى بوگونكو شرقى توركستانا، بير قسىمى دا چىن ايجەرىسىنە قانسو ايالتىنە مهاجرت ائتدىلر و اورالدا حكومت قوردولار .

اويغورلار يىن اوچونجو خاقانى بوگوخان مانى دينىنى قبول ائديب اونو اؤز دولت دينى اعلام ائتدى (۷۶۳ م = ۱۴۲ شمسى) . بوندان سونرا مانى دينى ايله برابر مانى يازىسى دا توركلر آراسىندا يايىلىب ، گوگ تورك يازىسى ترك ائتدىلىدى . بوتارىخ دن سونراكى دؤوره يە مائد آبدەلر اويغور يازىسى آدلانا يىنى يازىلە يازىلمىشدير .

اويغور يازىسى سغد يازى سىندا بعضى دگىشمەلر عملەگتىرمك لە ايجاد ائتدىلمىشدير . بويازى توركلر آراسىندا مانى، بودا و اسلام دينىنى يايىلاندىن سونرا داخى عصرلر ايشلندى و ميلادى اون آلتىنجى عصرە قدر دوام ائتدى و اوندىن سونرا يىرپىنى عرب يازىسىنا بوراخدى . اويغور يازىسى دا ساغدان صولا يازىلىر و ۱۸ حرف دن عبارتديروتورك دىلى اوچون مناسب و كافى دگىلدير .

اويغورلار شرقى توركستاندا يىرلەشدىن سونرا اويغور يازىسى ايله بيرچوخ متن لر و كتابلار و بويوك بير ادبيات ياراتمىشلار . بىز بورادا اؤتوكن دە ياشاركن گوگ تورك الفبا سىلە يازىلمىش كتيبەلر - دن قىصا اولاراق بحث ائدەجەيىك .

بوكتيبەلر يىن ان مەملرى تايرات بنگوتاشى، تسُ بنگوتاشى و شىنە اوسوبنگو تاشى دير .

تايرات بنگوتاشى ۷۵۳ دە اويغورلار يىن ايكىنجى و بويوك خاقانى مؤين چور طرفيندن تىكىلمىش و ۲۹ سطر دن عبارتدير و مؤين چور و آتا - سى كؤل بىلگە نىن سا و اشلار يىنى شرح وئير .

تسُ بنگو تاشى دا مؤين چور طرفيندن تىكىلمىش و اويغورلار يىن آتا لار يىندان بحث ائدر .

شىنە اوسو و بامؤين چور آبدەسى : ۷۶۰ دا مؤين چور آدينسا تىكىلمىش و اويغور بنگو داشلارى نىن ان اوزونودور . بوداشدا اللى بير اوزون سطر يازىلمىشدير . متن خاقانىن دىلىنن دىرو ۷۴۰ دان - مؤين چورون وفاتى، ۷۵۹ قدر اولان حادثەلرى آنلادير . كتيبە دە اويغور -

لارین گوک تورکلرله ساواشلاری و اونلاری مغلوب ائدیپ آرادان آپار-
ماقلاری وها بئله قارلوقلارلا، سککیز اوغوزلارلا، دوققوز تاتارلارلا، چیک
لرله، قیرقیزلارلا و باسملارلا ساواشلاری قید ائدیلمیشدیر.

مؤین چۆر کتیبه سی اسلوب و بیان باخیمیندان اورخون آبدله لرینه
بنزهر لکن اونلارداکی یوکسک هیجان وائل قایغی سی و لیریزم بوآبدله
ده یوغدور.

بوگون گوک تورک حرفلریله یازیلان متن لرین مایسی ایکی یوز
اللی نی گئچمیشدیر. بونلارین آنجاق بیر قسیمی مختلف قاتالوق و مجله
لرده نشر ائدیلمیشدیر.

۲۰ - نجی عصرین باشیندان بری مختلف اولکهلرده عالم لر بوآبدله
لر حقیقده تدقیقات آپاریب و مختلف کتابلار نشر ائتمیشلر. تومن یین
اورخون آبدله لرینی اوخویوب متن و ترجمه لرینی نشر ائتدیگدن سونرا
تورکبه ده نجیب عاصم، راغب خلوصی و حسین نامق اورخون طرفیندن بو
داش یازیلاری باره ده قیمتلی نشریات چیخمیشدیر. پرفسور محرم ارگین
۱۹۷۰ ده اورخون آبدله لری آدیله اوچ بؤیوک آبدله نین متنی و ترجمه لر-
ینی چاپ ائتمیش و کتابی نین سونونا متن لرده گئچن سؤزلرین سؤزلو-
گو نو ده علاوه ائتمیشدیر.

پرفسور طلعت تکین آمریکا دا ۱۹۶۵ ده اورخون آبدله لرینی انگلیز-
جه ترجمه لريله بیرلیکده نشر ائتمیش و آبدله لرین دیلی نین گرامرینی
ده علاوه ائتمیشدیر.

روس تورکولوژیست لریندن مالوف بو آبدله لر حقیقده قیمتلی
تدقیقلرینی چاپ ائتمیشدیر.

ن . کونونوف (KONOPOV) ۱۹۸۰ ده نشر ائتدیگی
" ۷ - ۹ - اینجی عصرلرده کی تورک رونیک آبدله لری نین دیلی " آدلی
اثرینده بو دیلین گرامرینی ده یازمیشدیر.

شمالی آذربایجاندا شوکوروف (شکروف) و محرموف ۱۹۷۶ دا "قدیم
تورک یازیلی آبدله لرین دیلی " آدلی کتابی نشر ائدیپ بوآبدله مختلف
تورک قوملری حقیقده قیصا معلومات وئرندن سونرا، کول تیگین و تونیو-
قوق آبدله لری نین گوک تورک حرفلریله متن لرینی، ترانسکرپسیونلار-
ینی و آذربایجان تورکجه سینه ترجمه لرینی درج ائتمیشلر.

قیرقیزستان علم لر آکادیمی سی ۱۹۷۱ ده فرونزه ده " اسکی تورک

ديالكت لری و چاغداش ديللرده کی انعكاسلاری " آدیله یئنی بیر اثر
 نشر ائتمیشدیر. بو اثر باتمانوف ریاستینده بیرنئچه عالم طرفیندن
 حاضرلانمیش و اثرده یئنی سئی ، مغولستان داکی آبدلرده ایشله نن
 ۱۶۸۰ کلمه نین مختلف فهرست لری وئریلمیشدیر .

کول تیگین آبدلہ سی (کتیبہ)

گونئی اؤزو

N>S :)fH : JCYfR : RTNh : FhJ>S : JxTTh : CHfTTh (1)
 #HNE9HT : >DJ> : YEXH : fhNh :)#S> : #S4J> : JfX
 YER S T fH> : JqTfR : #>>>S : #F> : fTfR : #)Jf> :
 H> : T YER : t4D>S : S4H> : J4Hf9 : T

S4H : xH : fhNEx : #H>S>S : f)>>>JfT YER : #f>H>↓S (2)
 Nf : N T YER : JH>S>S : #Nf : N T YER : J JfH : f>>f
 : >H>S>S : JfH>S>S : #Nf : >H>S>S : >H>S>S : #
 # : f>↓ :)>>>S : f>T H : J> : >H>S>S : #Nf
)>>>S : J

منابع :

- ۱ - اورخون آبدلہ لری . محرم ارگین . ملی اگیتیم باسیم ائوی .
 استانبول ۱۹۷۰ (۱۵۰۰ تمل اثر ، صایی ۳۲)
- ۲ - تورک دیلی تاریخی ۲ جلد . احمد جعفر اوغلو . استانبول اونیور
 سیته سی . ادبیات فاکولته سی . استانبول ۱۹۷۰
- ۳ - تورک ملی کولتورو . ابراهیم قفس اوغلو . اوچونجو باسقی .
 بوغاز ایچی یایینلاری . استانبول ۱۹۸۴
- ۴ - رسمی تورک ادبیاتی . نهادسامی بانارلی . بیرینجی جلد . ملی
 اگیتیم باسیم ائوی اوستانبول ۱۹۷۱
- ۵ - بؤیوک تورک کلاسیک لری . بیرینجی جلد . ائوکن - سؤگوت -
 استانبول ۱۹۸۵
- ۶ - قدیم تورک یازیلی آبدلہ لری پروگرامی . آذربایجان دولت اونیور
 سیته تی . باکی ۱۹۸۰

سلطان الشعراء حبیبی

حبیبی نین آدی کورزالدین^۱، تخلصو ایسه حبیبی دیر. دوغولدوقو
بئری گوی چای ما حالی نین برگشاد قصبه سی دیر .

حبیبی هجری قمری دوغوزونجو عصرین ایکینجی یاریسیندا شهرت تا پا
ن ممتاز و نادر شاعر لریمیزدن دیر. و "تحفه" سامی" ده. اونون حقیقینده
نسبتا گنیش معلومات وثریلیب دیر. شاعرین آذربایجان حکمدارلاریندان
آق قویونلو حکمداری سلطان یعقوبون دوغورونده یاشاماسی وچوبانلیقلا
حیات و گذرانینی گنجیرتمه سی سویله نیلمیشدیر .

دخیلن لره گوره بیرگون سلطان اوودا ایکن ، بیرقوزو سوروسونو
اوتاران حبیبی یه راستلاشیر و بیرنفر خدمتکار واسطه سی ایله سورونو
کیمین اولدوغونو اوگره نمک ایسته ییر . خدمتکار گشدیب حبیبی دن صو-
روشور :

- بو قوزولار کیمین دیر ؟

- قویونلارین .

- بو کندین بویوک لری کیم لردیر ؟

- اوکوزلر و گامیشلار .

- من انسانلاری قارشیلایان بویوک لری سوروشورام .

- ایتلر و کؤپک لر .

خدمتکار حدت له نه رک تورکجه سویله ییر :- "آی نه چا پایدیم آسنی"
حبیبی اونا سویله ییر :

- چا پا یوگور کی، یولداشلارین گشتدی .

خدمتکار سلطان یعقوبین یانینا کلیب ، احوالاتی اولدوغو کیمی
سویله ییر . سلطان حبیبی نی یانینا چا غیتدیریر . اونون فراستلی و
بیلیک لی بیر شخصیت اولدوغونو آنلاییب ساراینا دعوت ائدیروا ونو-
نچون لازمی شرایط یارادیر .

سلطان یعقوب سارایندا حبیبی اوز استعداد و لیاقت و با جار یغینی

(۱) کورز کلمه سی نین ایکی معناسی وار دیر : ۱- بیر یا یکی یاشلی
قیزیل قوش ، ۲- حاذق و کامل بیر شخص (۲) تورک دیلینده چا پماق ایکی
معنادا ایشله نیر : ۱- قلینجلا یا بیر حربه ایله دوغراماق ، پارچا - پارچا
اٹمک ۲- آتی، حیوانی قووماق ، چا پدیرماق ، تند سورمک بورادا -
خدمتکار چوبانی دوغراماق ایسته ییر معنا سیندا وثریلیر .

بروزه و ثریب گون به گون حرمتی و شهرتی آرتیرومعین شرایط یارانار
کن استعداد اوزونو گؤسته ریب صاحبینا حرمت و عزت قازانیر.

سلطان یعقوب وفات ائتدی کدن صونرا، حبیبی شاه اسماعیل صفوی نین
سارینا گئدیب، حکمدارین دقت مرکزینده قرار توتور، شاه اسماعیل
خطائی اوزوده گؤزه ل شاعر اولدوغونا گؤره حبیبی نین قدرینی بیلیب
اونونلا انسیت یارادیب، اکثر مشاعره مجلسلری قوروب، دیگر شاعر لرله
برابر، ادبی مسامره لر تشکیل ائدیرمیش. حبیبی نین یوکسک ذکساء و
استعدادینی، شاعرلیک قدرتینی دویوب و مشاهده ائدن شاه اسماعیل
اونو " ملک الشعراء " لیق رتبه سی ایله تلطیق ائدیب، اونو لایقینجه
تشویق لر بویوروب، گون به گون حرمتینی آرتیرمیشدیر....

شمس الدین سامی " قاموس الاعلام " اثری نین اوچونجو جلدینده حبیبی
باردهده یازیر: " حبیبی شعرای عثمانی دن ایکی ذاتین تخلصی دیر.
بیرینجیسی عن الاصل ایرانلی اولوب سلطان بایزیدخان ثانی دؤورونده
روما گلیمیش و یاووز سلطان سلیم خان زامانیندا وفات ائتمیشدیر. عالم
و متفنن بیرذات اولوب کئدینه مخصوص شیوه سی وارایدی کی، بو بیست
جمله اشعاریندان دیر:

گر سنین چون ایتمه یم چاک ای گول نازک بدن

قبریم اولسون اول قباء اگنیمده پیراهن کفن

بورادان آیدین اولورکی، بونظریه کی، حبیبی شاه اسماعیل صفوی

نین وقتسیر اولوموندن صونرا، جلای وطن اولوب اورتا عصرلرده دب،
اولدوغو کیمی سیر و سیاحتی چیخمیشدیر، دوزگوندور.

اولیا چلبی (محمدظلی ابن درویش) نین " سیاحتنامه " سینده یازیر

" سلیم خان دؤورونده کی شاعری سایدیقدا " حبیبی عجمی دیر " - دئیسه

کیچویوروز و بونونلادا قورتاریب. صونرا اثری نین ۴۱۱ - نجی صحیفه -

سینده حبیبی باردهده یازیر: " زیارتگاه سلطان الشعراء حبیبی کندو

سو عجم دیر، شاه سلیمان اولین ندما سیندان دیر. حقا کی، پاکیسزه

اشعاری واردیر. بو سودلیجه ده خضرا باد تکیه سینده مدفون دور.

... گؤرونور کی، کورزالدین حبیبی اوچ بؤیوک پادشاهین منظور

نظری اولماقدان باشقا، تورک ادبیاتی نین تاجی منزه له سینده اولان

بؤیوک فضولی نین ده مرشد کاملی اولموشدور. کی، بیزجه او هر بیر

ملک الشعراء و سلطان الشعراء لیقدا آرتیق و قیمتلی دیر. چوخ اولابیلر

کی بڑیوک فضولی اوز مرشد کاملی اولان کورزالدین بیگ حبیبی نیسن
آبدار کلاملارینی اوخودوقدان صوراً شعر سؤیله مگه شروع ائتمیشدیر
نئجه کیم حبیبی نین کلاملارینی بگه نن " تحفهء سامی" و " قاموس الاعلام"
ین بیزه نمونه اولراق گؤسته ردیگی :

گر سنینچون ایتمه ایم چاک ای گول نازک بدن
قبریم اولسون اول قبا ، اگنیمده پیراهن کفن
مطلع لی غزلین تما مینی بڑیوک فضولی تخمیس ائتمک له ، روزگار یسن
چنگالیندان خلاص ائده رک بوآنا دهک حفظ ائتمیشدیر .

مع التاسف مطبعه چی لر همان غزلین تخمیسینی "دیوان فضولی" نین
اوتوزا قدهر گؤردوکوم دورلو- دورلو باسما لاریندا مخمس آدلاندیرا -
راق سهوه یول وئرمیشلر...

هجری ۹ - نجی عصری نین آخیرلاریندا امیر علیشیر نوائی جفتای
تورک ادبیاتی احیاسی اوچون چالیشدیغی بیر زاماندا حبیبی دخی آذر
- بایجان دیلینده صاف ، شفاف ، پاکیزه شعرلر یارادیردی .

علیشیرین میداننا چیخماسینا باعث اولان درس آرقاداشی - سلطان
حسین بایقرا کیمی ، سلطان یعقوب دا یا شاسایدی ، حبیبی ده عالم گیر
اولوردی . یا سلطان یعقوبدان صوراً چالدیران محاربه منحوسه سی قویسا
- یدی ، حبیبی ده ساکت بیر حیات گفچیره رک یازدیغی دیوانینی ویاخود
بلکه ده دیوانلارینی میداننا چیخارماغا موفق اولوردو . تاسف اولسون
کی ، بدبخت حبیبی تاج کیمی باشدان باشا قویولموش و چالدیسران
محاربه سینی بالذات مشاهده ائتدیکن صوراً ، خانه خراب بیرشاعر
اولموش کی محض درد و غصه لرینی داغیتماق اوچون سیاحتیه چیخمشدیر .

فضولی نین حبیبی کلاملاری نین تاثیر آلتیندا تخمیس ائتدیگی
غزل بودور :

فضولی :

تاجنون رختین گشییب ، دوتدوم فنا ملکون وطن
اهل تجریدم قبول ائتمم قبا و پیرهن
هر قبا و پیرهن گشیسم مثال غنچه من
حبیبی :
گر سنینچون قیلمیام چاک ، ای بت نازک بدن
قبریم اولسون اول قبا ، اگنیمده پیراهن کفن

فضولی :

گرچی سودای سر زولفونده‌یم زار و ذلیــــل
گفچمن اول سودادن اولدوقجا بنه عمر طویل
مانما ترک ائتدیم بو سودانی گراولسام بن قتیل

حبیبی :
چیقمییا سودای زولفون باشدان ای مه گر یوزایل
استخوان کلهم ایچره دوتسا عقرب لر وطن

فضولی :

غالب اولموش صبحدم شوق گول رویون بنه
سیر باغ ائتدیم کی، بوی گول وئره تسکین بنه
گول گوروب یادین له، دُر اشک ساچدیم هر پینه

حبیبی :
دوشدو شبنم باغا گول تا گول نثار ائتسین منه
سزه‌نین هر برگینه بیر دُر تا پشیرمیش چمن

فضولی :

دئییرایدیم ای دل ! کتیرمه هیچ درد اهلینه‌شک
تاسنی هم سالمایا بیر درده دوران فلک
آلما دین پند ایمدی عاشیق سن، ایشین آه ایله‌مک

حبیبی :
ای کونول عشق اهلینه هر دم گولردین شمع تک
بن دئمز میدیم کی، بیرگون آغلیاسی دیر گولن

فضولی :

خواه سنجاب ایله‌سین فرشی " فضولی " خواه گول
هجردن مطلق یوقو گورمز گوز، اکلنمز کونول
یارسیز عشق اهلی نین دینلنمه‌سی ممکن دگول

حبیبی :
نجه دینلنسنین " حبیب " ین سن سیز، ای اندامی گول
چون باتیر جسممه تن ده هر توک اولموش بیردیکن

حبیبی نین وفاتی شمس‌الدین سامی یه گوره ۹۱۸ – نجی هجری قمری
ایل ایله ۹۲۶ – نجی هجری قمری ایل لر آراسیندا اولموشدور. فضولی
نین تولدو ایسه ۹۰۳ وفاتی ایسه ۹۶۴ و بعضی ملاحظه‌لره گوره ۹۷۵
هجری قمری ایلینده اولموشدور. بیه‌لیک‌له حبیبی نین وفاتی زمانی
فضولی باشلانقیج گنج لیک ایل لرینی کچیپریردی و اونون اثرلری ایله
پروا زلنمیش دی .

مبانی دستور زبان آذربایجانی
 { ترکیبات و جملات }

۴

ترکیبات ثابت همانند سایر زبانها، در زبان آذربایجانی نیز، علاوه بر ترکیبات آزاد، ترکیباتی نیز هستند که از نظر عملکرد دستوری شبیه ترکیبات آزاد بوده، ولی در ارائه مفهوم و معنی با آنها فرق دارند. از این ترکیبات در دستور زبان بعنوان ترکیبات ثابت نام می‌برند.

ترکیبات ثابت، بطوریکه از نام آن نیز برمی‌آید، برخلاف ترکیبسات آزاد که در آنها دو یا چند کلمه برای بیان مفهوم شاملتر و مرکبتر بطور گذرا و مشروط ترکیب می‌شوند، ترکیبات تلفیق یافته و شکل پذیرفته‌ای هستند که، عناصر شرکت کننده در آنها بنحوی از مفاهیم اصلی و لغوی خود دور می‌شوند و معنی و تعبیر ثابت و یکپارچه‌ای را ارائه می‌دهند. در ترکیبات "گشجه‌گوزو- شب هنگام"، "آرا سوزو- حرف افواهی"، "قولاق یولداشی- صاحب همنشین"، "آغ‌گون- روز خوش"، "آغیز آچماق- خواهش کردن" "قارایا خماق- تهمت زدن"، "دیلدن دوشمک- خسته و درمانده شدن"، "اؤزوند گشتمک- از حال رفتن، از خود بیخود شدن" طرفین ترکیب بمنظور تشکیل مدلول و تعبیر متفاوتی از معانی اصلی خود دور شده و ترکیبی تشکیل داده‌اند که مفهوم خاص و ثابتی از آن حاصل می‌شود.

ترکیبات ثابت در هر یک از زبانها به ایجاب قوانین و ضوابط درونی زبان ساخته و پرداخته می‌شود و از آنها معمولا بعنوان اصطلاحات، یا تعبیرات رایج در آن زبان نام برده می‌شود.

* * * *

اصولا کلمات متداول در هر زبان، در درجه اول و بطور مستقیم نام اشیاء و نمودها و حرکات معینی را می‌رسانند که از آنها بعنوان معانی اصلی یا نومیناتیف (نهادی) آن کلمات می‌توان نام برد. ولی در هر زبان، کلمات علاوه بر معنی اصلی و نهادی خود ممکن است برای بیان مفاهیم متفاوتی نیز که با معنی اصلی کلمه نوعی رابطه تشبیهی داشته باشد، به‌کار روند. مثلا کلمه "باش- سر" و "آغیز- دهان" که هر کدام نام خاصی از ساختمان بدن موجودات جاندار هستند و در عبارات "اؤکوزون باشی- سر گا و"، "بالیغین آغزی- دهان ماهی"

ماهی" در معنی اصلی و حقیقی خود به کار رفته‌اند، در عبارات دیگری از نوع "کوچه‌نین باشی - سرکوچه"، "داغین باشی - سرکوه یا قله کسوه"، "سورنون باشی - سرگله یا اول گله"، "ایلین باشی - سرسال یا اول - سال" ویا "بالتانین آغزی - لبه تهر"، "یولون آغزی - سر راه یا اول راه"، "قازانین آغزی - در دیگ یا سردیگ"، در معنی اصلی به کار نرفته بلکه در معنی تشبیهی و قراردادی خود به کار رفته‌اند. این نوع معانی را نیز، هر چند معنای اصلی کلمه نباشد، معانی تشبیهی کلمات می‌توان نامید.

معانی اصلی و معانی تشبیهی کلمات را در زبان شناسی معانی آزاد آنها می‌نامند. کلمات وقتی با معانی آزاد خود، اعم از اصلی یا تشبیهی در ترکیب شرکت می‌کنند، ترکیبات آزاد را به وجود می‌آورند که پیشاپیش در زبان ساخته و پرداخته نبوده و هرکس به مقتضای بیان اندیشه و مقصود با بهره‌گیری از کلمات رایج در زبان، انواع و اشکال گوناگونی از آنها را تشکیل داده و به کار می‌گیرد. ترکیبات ثابت، از قبل بر اساس ضوابط ساختاری زبان تلفیق شده و با حفظ شکل و ترکیب ثابت خود معنی و مدلول خاصی را ارائه می‌دهند و در واقع بعنوان لغت یا تعبیر واحد و یکپارچه عمل می‌کنند که اطلاق نام اصطلاح بر این گروه از ترکیبات نیز از همین خصوصیت آنها ناشی می‌شود.

ترکیبات ثابت با این ویژگی خود جزو گنجینه لغات و مفاهیم زبان محسوب می‌گردند و در کتابهای لغت و فرهنگ زبان نیز معمولاً زیر عنوان کلمه و لغتی که طرف اول آنها را تشکیل می‌دهد و یا بطور مستقل تفسیر و توجیه می‌شوند اینجا بعنوان نمونه، تعدادی از ترکیبات ثابتی را که طرف اول آنها با شرکت کلمه "باش - سر" تشکیل می‌شود، می‌آوریم: "باش آغریسی - ناراحتی"، "باش ساغلیغی - تسلیت"، "باش مؤز - مقدمه، پیشگفتار"، "باشی بوش - خرفت، کودن، احمق"، "باشی بلالی - مصیبت کش"، "باشی - سویوق - سهل انگار"، "باشی یوموشاق - فرمانبر، سر به راه"، "باش - آپارماق - شتاب داشتن (درکاری)"، "باش آچماق - سردر آوردن، فهمیدن"، "باش باغلاماق - تلکه کردن، از راه نادرست به چنگ آوردن"، "باش چکمک - سرکشی کردن"، "باش قوورماق (قالدیرماق) - سربرافراشتن، عصیان کردن"، "باش قاچیرماق - امتناع کردن"، "باش - باشاقوشماق - سر به سر گذاشتن"، "باش توتماق - روبراه شدن"، "باشا وئرمک - به پایان بردن، خاتمه دادن"

، "باشاسالمق - حالی کردن ، فهماندن" ، "باشینا ایت اویونو کتیرمک -
دچار ناراحتی وعذاب کردن" ، "باشینا هاواگلمک - دیوانه شدن، هواسی
شدن" ، والی آخر

گروه بندی ترکیبات ثابت

ترکیبات ثابت نیز به مانند ترکیبات آزاد به دو گروه اصلی ترکیبات
ثابت اسمی و ترکیبات ثابت فعلی تقسیم می‌شوند:

ترکیبات ثابت اسمی

به آن گروه از ترکیبات ثابت اطلاق می‌شود که ، از نظر دستور (صرف ونحوی)
در گروه اسمها جای می‌گیرند. ترکیبات ثابت اسمی ، از نظر عملکرد دستوری
نقشی همانند ترکیبات تعیینی آزاد داشته ولی از نظر مفهوم ومدلول
از آنها متمایز می‌شوند ترکیبات ثابت اسمی را بر حسب اینکه در کلام
مفهوم اسم ، صفت را بیان کنند ، می‌توان به شکل زیر گروه بندی کرد:
۱ - ترکیبات ثابت اسمی که مفهوم اسم را ارائه می‌دهند.

این نوع ترکیبات ثابت ، صرفنظر از مفهوم ونوع کلماتیکه در تشکیل آنها
به کار رفته باشد ، در کاربرد دستوری خود بمان اسم عمل می‌کنند.
ترکیبات ثابت اسمی ممکن است از تلفیق دو اسم مانند: "اورک مؤزو - کلام
دل" ، "غم دریاسی - دریای اندوه" ، "آنادیلی - زبان مادری" ، "دیل یاراسی -
زخم زبان" ، یا از تلفیق صفت واسم مانند: "قاراخبر - خبرسپاه (بدشگون" ،
"آغگون - روزخوش" ، "آجی سوز - حرف ناگوار" ، "اورتاشوق - شوق میانه تشکیل
شده باشند.

۲ - ترکیبات ثابت اسمی که مفهوم صفت را ارائه می‌دهند.

این نوع ترکیبات نیز صرفنظر از مفهوم ونوع کلماتیکه در تشکیل آنها
به کار رفته باشد، در کاربرد دستوری نقش صفت را ایفا می‌کنند.
ترکیبات ثابت وصفی عموماً از تلفیق اسم وصفی ، مانند: "دیلی اوزون -
فضول" ، "الی آچیق - سخاوتمند" ، "قانی ایستی - خون گرم" ، "قلبی قارا -
بدگمان" ، ویا از تلفیق اسم وصفی فعلی مانند: "دتیلا گورموش - دنیا دیده" ،
"چورک ایتیرون - حق ناشناس" ، "اوزاق گون - دورنگو" والی آخر تشکیل
می‌شوند .

ترکیبات ثابت فعلی

انبوه کثیری از ترکیبات ثابت از نظر معنی ومفهوم به کار وحرکت دلالت

دارند. این نوع ترکیبها از نظر نقش عمده ای که افعال در تشکیل آنها بعهده دارند، ترکیبات ثابت فعلی نامیده می‌شوند.

در ایجاد ترکیبات ثابت فعلی، همه افعال استعداد شرکت نداشته و تنها تعداد معدودی از آنها می‌توانند شرکت داشته باشند. افعال نظیر: وئرمک (دادن)، سالماق (انداختن، افکندن)، تۆکمک (ریختن)، گلمک (آمدن) آچماق (بازکردن، گشودن)، قویماق (گذاشتن، نهادن)، توتماق (گرفتن) چکمک (کشیدن)، وورماق (زدن)، دؤنمک (برگشتن)، آتماق (انداختن) دوشمک (افتادن)، قاچماق (گریختن)، گقتمک (رفتن)، ائتمک "اٹله مسک" (کردن)، اولماق (بودن)، باخماق (نگریستن)، آپارماق (بردن)، گؤتورمک (برداشتن) بیش از افعال دیگر در تشکیل ترکیبات ثابت فعلی یکا می‌روند. اسامی به کار رفته در اول ترکیبات ثابت فعلی نیز محدود بوده و از این میان اسامی اعضای بدن انسان و بخصوص ال (دست)، آیاق (پا)، باش (سر)، آغیز (دهان)، اورهک (قلب، دل)، قولاق (گوش)، گؤز (چشم)، اوز (روی) و نظایر آنها از زمینه باز و گسترده‌ای در تشکیل ترکیبات ثابت فعلی برخوردارند. بطوریکه شماره ترکیبات ثابت فعلی ایجاد شده با برخی از این اسامی بر دهها و حتی صدها بالغ می‌شود.

طرف اول ترکیبات ثابت فعلی می‌تواند از اسم، مانند: "دیل تۆکمک - اصرار کردن"، "ال یئتیرمک - کمک و یاری کردن"، "گؤزدن سالماق - از نظر انداختن"، "الدن - آیاقدان گفتمک = بی‌تابی کردن" از صفت مانند: "قارا یاخماق - تهمت زدن"، "یالان ساتماق - دروغ فروختن"، "دوغرو چیخماق - راست درنیامدن" از ضمیر مانند: "اؤزوندن گفتمک - از حال رفتن"، "اؤزود بیخود شدن"، "اؤزونو ایتیرمک - خود را گم کردن"، "اؤزونه آلماق - به روی خود نیاوردن"، از ترکیب آزاد اسمی نوع اول، مانند: "پیس‌گونه قالماق - به پیسی افتادن"، "یاخشی گون آرزولماق - آرزوی روز خوش داشتن" از ترکیب آزاد اسمی نوع دوم مانند: "گفجه یاریسی دورماق - نصف شب بیدار شدن"، "قارین آغریسینا دوشمک - دچار دل درد شدن". از ترکیب آزاد اسمی نوع سوم مانند: "شیطانین قیچینی سیندیرماق - ماق شیطان را شکستن" "بولاغین باشینی توتماق - سرچشمه را گرفتن". از ترکیب ظرف فعلی مانند: "آغزینی آچیب گؤزونو یومماق - دهان را گشودن و چشم را بمتن". "بؤرکونو قاباغینا قویوب فکرلشمک - کلاه خود را پیش نهادن و اندیشیدن".

افعال شرکت کننده در تشکیل ترکیبات ثابت فعلی دایره عملکرد یکسان

نداشته، بعضی از آنها مانند: "سُوز وِثرمک - قول دادن" بهمه زمانها و اشخاص قابل تأویل است: "سُوز وِثردیم - قول دادم"، "سُوز وِثرمیشم - قول داده‌ام" "سُوز وِثریبیدی - قول داده‌است"، "سُوز وِثرمیشدین - قول داده‌بودی" و... ولی بعضی دیگر مانند "گُوزو سو ایچمک - چشمش آب نخوردن" تنها برای یک زمان و درباره یک شخص به کار برده می‌شود: "گُوزوم سو ایچمیر - چشم آب نمی‌خورد" درباره زمانها و اشخاص دیگر قابل تأویل نیست.

گروهی از افعال شرکت کننده در تشکیل ترکیبات ثابت فعلی هم در حالت تصدیق و قبول و هم در حالت انکار و عدم قبول به کار می‌روند. مانند: "کُونول وِثرنک - مایل بودن" و "کُونول وِثرممک - مایل نبودن"، "آرزویا چاتماق - به آرزو رسیدن" و "آرزویا چاتماق - به آرزو نرسیدن". بعضی دیگر تنها در حالت تصدیق و برخی در حالت انکار به کار می‌روند. مانند: "گُوز گزدریمک - نظر انداختن"، "الین آغدان قارایا وورماق - دست به میاه و سفید نزد" که مثال اول تنها در حالت تصدیق و مثال دوم تنها در حالت انکار به کار می‌رود. گروهی از ترکیبات فعلی، با وجود متفاوت بودن اشکال و معانی افعال تشکیل دهنده آنها حالت مترادف داشته و معنی و مدلول واحدی را می‌رسانند. مانند: "قولاق آسماق / قولاق وِثرمک - گوش کردن"، "سُوز آچماق / سُوزمالماق - صحبت گشودن"، "بوینونالماق / بوینوناکُوتورمک - بگردن گرفتارن" "جانا گلمک / جانا دویماق - به تنگ آمدن" و الی آخر...

* * * *

در ردیف ترکیبات ثابت اسمی و فعلی، گروهی از ترکیبات ثابت نیز هستند که وظیفه طرف را انجام می‌دهند و علامت و زمان و مکان و کیفیت حرکت را معلوم می‌کنند. ترکیبات ثابت ظرفی از نقطه نظر ترکیب، یعنی عناصر تشکیل دهنده آنها بسیار گوناگون بوده ولی از نظر کاربرد دارای انواع زیر هستند:

ترکیبات ثابت ظرفی که طرز حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "آغیز دولوچ - نیشماق - با همه دهان حرف زدن"، "گُوزونون او جویله باخماق - با گوشه چشم نگریستن"، "ال آلتیندان ایشله مک - زیر جلی کار کردن".

ترکیبات ثابت ظرفی که زمان حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "گونو صاباح ایسته مک - همین فردا خواستن"، "گنجه گُوزو گشتمک - شب هنگام رفتن"، "هر آددیم باشی دورماق - در هر قدم ایستادن".

ترکیبات ثابت ظرفی که کمیت حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "اوکسی وار دانلماق - به حد کافی سرزنش کردن"، "تپهدن دیرناغا قدر بویانماق

– از (موی) سرتا ناخن پا رنگی شدن"، "گوز ایشله دیکجه قیزارماق – تا چشم کار می‌کند به سرخی زدن".

ترکیبات ثابت ظرفی که مکان حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "ال آلتی وئرمک – پنهانی دادن"، "دیل او جو دئمک – نوک زبانی گفتن".

ترکیبات ثابت ظرفی که کیفیت حرکت را معلوم می‌کنند. مانند: "بیرقارین آج، بیرقارین توخ اولماق – یک شکم گرسنه، یک شکم سیر بودن"، "بیرگو یولدا مین گو یوله وورولماق – یک دل نه، هزار دل عاشق شدن".

* * * *

علاوه بر ترکیبات اسمی، فعلی و ظرفی در زبان آذربایجانی، ترکیبات ثابتی نیز وجود دارند که در زیر هیچیک از این سه گروه رده بندی نمی شوند و از آنها می‌توان بعنوان "ترکیبات میان کلامی" نام برد که در زیر نمونه‌ها چندی از آنها بعنوان مثال آورده می‌شود: "دوزونو ایسته سن – راستش را بخواهی"، "بیر سؤزله – به یک کلام"، "او بیری طرفدن – از طرف دیگر" "سنی منیم جانیم – ترا بجان من قسم"، "من اولسان او بیردانا وون جانی – ترا بجان آن یکی یک دانه ات"، "ایش بورا سیندا دیرکی – مطلب اینجاست که" "هرقیمته اولور، اولسون – بهر قیمتی می‌خواهد باشد"، "بیری واریدی، بیری یوخایدی – یکی بود، یکی نبود" والی آخر ...

ایکینی بؤیوک ایتگی

مجله میزین ایکی عزیز واردملی دوستونو الدن وئردیک :
۱ – رحمتلیک محمد مشیری ، اونلارلا اکین و تاریخ کتا بلاری نین مؤلفینی تهراندا .

۲ – مرحوم صمد – ظهوری (ایلقار) ادبیاتچی و شاعر ، نئچه ادبی کتا بلارین مؤلفینی تبریزده .

بیز بو ایکی عزیزین وقاتینی مجله میزین اوخوجولارینا ، خصوصاً اونلارین حرمتلی عائله سینه اوره کدن تسلیمت دئیب ، بؤیوک تانیدان اونلار اوچون صبرو دؤزوم دیله بیریک . (وارلیق)

حضرت محمد (ص) بن اؤگود لری

النَّاسُ أَشْبَهُهُ بِزَمَانِهِمْ

خلق اوز زمانه سینه بنزه ر .

وَآيُ دَاءٍ أَدْوَى مِنَ الْبُخْلِ

هانکی خسته لیک گجیک دهن پیس دیر؟

وَقَرُّوا مَنْ تَعَلَّمُونَ مِنْهُ الْعِلْمَ وَوَقَرُّوا مَنْ تَعَلَّمُوهُ الْعِلْمَ

بیلیک اوگره ندیگینیز و بیلیک اوگره تدیگینیز کیمسه یه حرمت اعدین!

وَيَسِّرُ لِامْتَنَى مِنَ الْعُلَمَاءِ السَّوْءِ

وای منیم امتیمه پیس عالم لر الیندهن!

الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السَّوْءِ وَالْجَلِيسُ الصَّالِحُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ

وَإِمْلَأُ الْخَيْرِ خَيْرٌ مِنَ السَّكُوتِ وَالسَّكُوتُ خَيْرٌ مِنْ إِمْلَاءِ الشَّرِّ.

یالنیزلیق پیس یولداشدان ، ویاخشی یولداش یالنیزلیق—دان

یاخشی دیر ، یاخشی دانیشماق سکوتدان و دانیشماق پیس

دانیشماقدان یاخشی دیر .

الْوَدُّ يُتَوَارَثُ وَالْبُغْضُ يُتَوَارَثُ .

دوستلوق و دوشمنلیک موروثی دیر .

الْوَلَدُ ثَمَرَةُ الْقَلْبِ وَإِنَّهُ مَجْبُتَةٌ مَبْخُلَةٌ مَحْزَنَةٌ

اوشاق اورهک میوه سی ، قورخو ، گجیک و غم قایناغی دیر .

يَدَا لِلْوَعْلِ لِحْمَا عَقٍ

تانری خلق ایله دیر .

يَسْكُرُوا وَلَا تَسْكُرُوا

ایشلری آسان توتون ، چتین توتما یین!

يَهْرَمُ بِنُ آدَمَ وَيَبْقَى مَعَهُ اثْنَتَانِ الْجِرْصُ وَالْأَمَلُ

آدام قوجالار و لاکن ایکی شی اونونلا قالار: طمع و آرزو .

الْوَرَعُ سَيِّدُ الْعَمَلِ

تقوی ایشلرین باشی دیر . ترجمه اعدهن: ج . هیفت

اضافه

ترکیب اضافی در زبان ترکی سه نوع است :

- (۱) سولمازین قلمی ، داغین تپه سی ، علی نین بیله گی
 - (۲) یازی قلمی ، داغ تپه سی ، کیشی بیله گی
 - (۳) قیزیل قلم ، دوشان تپه ، دمیر بیله ک
- از ظاهر هر نوع نیز می توان آنرا از نوع دیگر جدا ساخت .
در نوع اول هر دو کلمه (اسم) دارای پسوند خاص خود است ، در نوع دوم کلمه اول بدون پسوند است ، لکن کلمه یا جزء دوم پسوند دارد .
در نوع سوم نه جزء اول و نه جزء دوم هیچکدام هیچگونه پسوند ندارند .
نوع اول را برای سهولت تشخیص ، " ترکیب اضافی معین " می خوانیم
نوع دوم را " ترکیب اضافی نامعین " و نوع سوم را " ترکیب اضافی ساده " نام می گذاریم .

در مطالعه زبان ترکی نکته ای را که در مقام مقایسه با زبان فارسی باید در نظر داشت این است که در زبان ترکی - برخلاف روال فارسی مهمترین عنصر کلامی معمولا در آخر می آید . از اینجاست که در ترکیبات اضافی نیز برخلاف فارسی ، در ترکی همیشه مضاف جزء دوم و مضاف الیه جزء اول ترکیب را تشکیل می دهد . چنانکه در فارسی می گویند : " اطاق حسن " در ترکی می گویند : " حسنین اوتاگی " یعنی ترتیب کاملاً معکوس است . پس همیشه در نظر داشته باشیم که در ترکی وقتی که از مضاف الیه صحبت می کنیم مقصود جزء اول ترکیب اضافی است و مضاف در جزء دوم قرار گرفته است .

مضاف الیه و مضاف پسوندهای خاص خود را دارند .

پسوند مضاف الیه : پسوند مضاف الیه " - ین " است که به آخر اسم در جزء اول می آید : " حسن + ین " . همانطور که می دانیم بر طبق قانون هم آهنگی مصوتها در ترکی ، این پسوند نیز از نظر مصوت خود با آخرین مصوت اسمی که بر آن افزوده می شود انطباق می یابد ، بدینگونه :

حسن + ین = حسنین

سولماز + ین = سولمازین .

بولود (ابر) + ون = بولودون .

اؤزوم (انگور) + وُن = اؤزومون .

بادقت در کلماتی که در بالا آمده : حسن ، سولماز ، بولور ، اوزوم مشاهده می کنیم که همه این کلمات به صامت ختم شده است ، در مورد کلماتی که به مصوت ختم می شوند ، مانند : آلما ، علی وغیره ، ایسن پسوند (که خود با مصوت شروع می شود) برای اینکه بهتر تلفظ شود در میان کلمه و پسوند ، یک صامت کمک کننده به تلفظ قرار می دهند که آن هم "ن" است . مثال آلما + ن + ین ، علی + ن + ین و همچنین پسوندهای دیگر از این نوع .

پس در حقیقت پسوند یگانه " - ین " هشت صورت مختلف پیدا می کند :

- ین (حسن + ین = حسنین) .

- وُن (اؤزوم - انگور - + ون = اؤزومون) .

- ین (سولماز + ین = سولمازین) .

- وُن (قوش + ون = قوشون) .

و چهار پسوند دیگر با افزودن " - ن - " به اول این پسوندها (یا افزودن

- ن - به آخر مضاف الیه یا کلمه مختوم به مصوت) : - نین (دسته +

ن + ین = دسته نین)

- نوُن (دوگو - برنج - + ن + ون = دوگونون)

- نین (قالی + ن + نین = قالی نین)

- نوُن (دولو - تگرگ - + ن + ون = دولونون) .

به علی که شرح آن در اینجا زاید است در مورد کلمه "سو" (آب) و " نه "

(چه ، شئی) به ترتیب " - یون " و " - ین " می آورند (یعنی بجای

" + ن + " ، حرف کمکی " ی + + " می آورند) و می گویند : "سبون" و "نه یین"

پسوند مضاف : پسوند مضاف " - ی " است که به آخر اسم در جزء دوم

می آید ، (پیشیک یی = پیشیکی) .

همانطور که می دانیم و در بالا نیز اشاره شد بر طبق قانون هم آهنگی

مصوتها در ترکی با آخرین مصوت اسمی که بر آن افزوده می شود انطباق

می یابد ، بدینگونه :

پیشیک + ی = پیشیکی .

گول (گل) + و = گولو .

آغاچ + ئی = آغاچی .

پول + و = پولو .

در مورد کلماتیکه به مصوت ختم می شوند، مانند: کورپو، گمی و غیره برای سهولت تلفظ میان پسوند و کلمات مزبور " + س + " قرار می دهند: کورپو + س + و = کورپوسو، گمی + س + ی = گمی سی . پس در حقیقت یگانه پسوند " سی " نیز هشت صورت مختلف پیدا می کند، از این قرار :

- سی (گمی + س + ی = گمی سی) .
 - سو (کورپو + س + و = کورپوسو) .
 - سی (آقا + س + ی = آقاسی / آغاسی) .
 - سو (قورو (خشک) + س + و = قوروسو)
 و چهار شکل دیگر در موارد معمولی - یعنی وقتی که آخر کلمه مضاف صامت است :

- ی (دیل + ی = دیلی)
 - و (گون - روز - + و = گونو) .
 - ئی (اوتاق + ی = اوتاغی) .
 - و (پول + و = پولو) .
 دو کلمه سابق الذکر "سو" و "نه" به ترتیب "سویو" و "نهیی" می شود، در مواردی هم " نهسی " می آید.

انواع اضافه

۱ - ترکیب اضافی معین (DETERMINATE)

خصوصیت این نوع یعنی ترکیب اضافه معین آنست که مضاف الیه (یعنی کلمه اول) همیشه پسوند دارد و مضاف (یعنی کلمه دوم) به ندرت فاقد آنست. در جریان تاریخ زبان ترکی مفهوم تعلق و تخصیص آن شدید تر شده است. اگر مضاف الیه، یا کلمه اول ترکیب اسم عام و نکره باشد معنی ترکیب معرفه و خاص می شود یعنی دلالت بر مفهومی آشنا و معین و مقرر می کند:

گمی نین قاپتانی (کاپیتان کشتی، که برای شنونده آشنا و مشخص است) اگر مضاف الیه اسم خاص باشد معنی ترکیب محدودتر و مشخص تر می گردد: جعفرین دفتری (دفتری که متعلق به جعفر دارد).

اگر مضاف الیه دارای ضمیر ملکی باشد اختصاص را خواهد رساند: باشماغی نین رنگی (رنگ کفش او).

ترکیب اضافی معین ، به ۴ صورت امکان پذیر است : دو اسم ، اسم و عدد
اسم و صفت ، ضمیر و اسم .

مورد اول دو اسم : علی نین اوتاغی (اطاق علی) .
احمدین پالتاری (لباس احمد) . اوشاغین خوره گی (غذای بچه)
قلعه نین قاپیسی (دروازه قلعه) .
مورد دوم اسم و عدد : مثال : اوتاقلارین دوردو (چهار اطاق از
اطاقها) .

مورد سوم - اسم و صفت که چون اسم بکار رفته : انسانلارین یاخشی
سی (نیک انسانها ، از انسانها آن که نیک است) .
مورد چهارم - ضمیر اشاره و اسم ، مثال : بونون علتی (سبب این)
اونلارین آتی (اسب آنها) .
در ترکیب اضافی معین به خصوصیت " معین بودن " تکیه می شود مقایسه
فرمائید :

آغاجین یارپاغی (برگ درخت) و آغاج یارپاغی (برگ درخت)
در ترکیب اول چنین مستفاد می شود که " درخت " و خصوصیت آن برای
گوینده و شنونده روشن است ، یا قبلا از آن سخن رفته و یا هر دو بدان
آشنا هستند ، یعنی برگ درخت معین و معلوم می باشد . اما در مثال
دوم معنی عام از ترکیب مستفاد می گردد . یعنی برگ هر درختی بطور " نکره
و غیر معین .

اگر بخواهیم به اسمی معرفه چیزی اضافه کنیم ، باید با فورمول
ترکیب اضافی معین عمل کنیم ، یعنی باید حتما مضاف الیه را با پسوند
بیاوریم :

• بو آدامین ایشی (کار این شخص) .
• ساعتیمین سسی (صدای ساعت) .

ترکیب اضافی در مورد اسماء خاص نیز باید با افزودن پسوند به
مضاف الیه انجام گیرد ، این قاعده کلی است ، استثنائی که بر آن وارد
است در جای خود گفته خواهد شد ، مثال :

هانیبالین قبری (قبر هانیبال)

اهرین یولو (راه اهر) ...

وقتی که مضاف الیه اسم خاص است اگر خواسته شود تاکید نیز بر آن
بشود و یا امتیاز و برتری و شدت را برسانند ، با همین فورمول عمل می
شود ، منتهی بره جای آخر مضاف تکیه می کنند . مثال :

اردبیلین بالی ، سرابین کره سی ، شامین باغلاوآسی .
 مادامکه سخن از تاکید می رود این نکته رانیز اضافه کنیم که در
 زبان ما گاهی صفت و موصوف را باژگونه می کنند وبا صفت نیز رفتاری
 چون اسم دارند و دراین حال آنرا به صورت ترکیب اضافی درمی آورند .
 دراین صورت معنی تاکید از آن برمی آید و ترکیب مجموعا حالت اسم
 پیدا می کند . مثلا صفت و موصوف " قیرمیزی آلما " (سیب سرخ) رابه
 صورت ترکیب اضافی " آلمانین قیرمیزی " درمی آورند ، و جای این ترکیب
 درچنین جمله ای است :

آلمانین قیرمیزی بیرائوزگه زاددیر! مثالهای دیگر :

* هرزادین تازه سی ، دوستون کوهته سی .

* نصیحتین آجیسی ، چابین شیرینی .

* آدامین آنلایانی .

* بوزون قیصا سی

ازاین قبیل است :

" درویشین بیری " ،

که غیراز " درویشلردن بیری " و " بیر درویش " است .
 همچنین " قوناقلارین اوچو " و " قوناقلاردان اوچو " تفاوت
 معنای دقیقی دارند که بکلی از مفهوم " اوچ قوناق " جداست .
 گفتیم که قاعده کلی درساختن ترکیب اضافی معین آوردن پسوند
 برمضاف الیه و مضاف هردواست . لکن درمواقع نادری شاهد حذف پسوند
 مضاف می شویم :

سیزین قوناق (مهمان شما) بجای سیزین قوناغیز = قوناغینیز

(هردو درست است) . مثال دیگر :

بیزیم نه نه (نه نه / ما / مادرا) .

بیزیم ائو (خانه / ما) .

بیزیم مصطفی (مصطفای ما) .

۲ - ترکیب اضافی نامعین

(INDETERMINATE)

درترکی قدیم - جزدرچند مورد - ترکیب اضافی همه بصورت نامعین

بود ، مثلا :

اوچماق یولو (راه بهشت . اوچماق = بهشت)

تاقلار باشی (ستیخ کوهها ، تاق = داغ = کوه)

خاقان سۆسی (آرتش خاقان ، سۆ = آرتش) .
صورت ترکیب اضافی معین از همان چند مورد نادر به صورت معمول در
زبان ما گسترش یافت .

در ترکیب اضافی نامعین کلمه اول (مضاف‌الیه) به همان صورت
که هست باقی می ماند ، یعنی پسوند اضافه بر آن نمی آورند . اما به کلمه
دوم (مضاف) پسوند مناسب ، آورده می شود ، مثال :

آلما آغاچی (درخت سیب)

آذربایجان والی سی (استاندار آذربایجان)

مکتب معلیمی (آموزگار دبستان / دبیر دبیرستان)

ایکیندی نامازی (نماز عصر)

آتا مالی (مال پدر)

اوشاق باشماغی (کفش بچگانه)

ترکیب اضافی نامعین بمثابه اسم عام است و به همین سبب با اسمی
مرکب عام از این راه در زبان به وجود آمده :

آیاق داشی (سنگ پا) .

چاخماق داشی (سنگ چخماق) .

بیلئو داشی (سنگ چاقو تیز کنی)

قوزو کبابی

قوزو یخنی سی .

مثال های دیگر :

یئر آلماسی ، یوز باشی ، بگلربیگی ، باش آغریسی ، بال آییسی ،
ایش بیرلیگی ، دونیا ساواشی (جنگ جهانی) ، گونش ایلی (سال شمسی)
تورپاق محصوللاری (فرآورده های کشاورزی) ، کورا و غلو / کور و غلو ...

همانگونه که اشاره شد قاعده عمومی حکم می کند که با اسمی خاص
(وقتی که در مقام مضاف‌الیه قرار می گیرند) بصورت معین (یعنی
با پسوند مضاف‌الیه) ترکیب شوند ، از قبیل " هانیبالین قبری " ،
" اهرین یولو " .

اما : وقتی که اسمی خاص با اسمی خاص دیگر و یا اسمی مکان ، اشخاص
طوایف ، جماعات و مقام و امثال آن ترکیب شوند ، پسوند مضاف‌الیه
ساقط می شود :

تبریز شهری ، خزر دنیزی (بحر خزر ، دریای خزر) ، سامان اوغوللاری

(سامانیان) ، اردبیل بلدیہ سی (شہرداری اردبیل) ، شیخ صفوی مدرسہ سی (مدرسہ شیخ صفی) ، منجم کورپوسو (درتبریز) . سرخاب قاپیسی (دروازہ سرخاب ، درتبریز) . اطلس اوقیانوسو (اقیانوس اطلس) . ساوالان داغی ، آراز چایی . بیزانس دولتی ، روم ایمپرا - طورلوغو و طبعا روم ایمپراطورو .

در مورد آثار و تالیفات باید بگوئیم :

شہریارین دیوانی (دیوان شہریار) .

ذاکرین نوحہ لری (نوحہ های ذاکر)

مولیہ رین قومہ دیلری (کمدیہای مولیر) .

لکن در مورد شعرا و نویسندگان کلاسیک گاهی ترکیب را به صورت

اضافہ نامحدود نیز می آورند :

فضولی دیوانی ، فردوسی شہنامہ سی (شاہنامہ فردوسی)

اخیرا تمایل به صورت معرفہ بیشتر مشہود است و این برطبق قاعدہ است مقصود اینکه در مورد بزرگان ادب گذشتہ آوردن نوع ترکیب نامعین (بدون پسوند مضاف الیہ) نیز درست است و آنها را بصورت معین نیز می توان آورد : نسیمی دیوانی / نسیمی نین دیوانی .

در صورت توالی و تتابع اضافات صورت اول (نامعین) بہتر است . گفتیم کہ اسامی معرفہ اگر در مقام مضاف الیہ باشند پسوند می گیرند

و بصورت ترکیب اضافی معرفہ درمی آیند : مانند :

ساعتیمین سسی (صدای ساعت) ، "تامین دوستو" (دوست پدرم) ،

"بوخانیمین قارداشی" (برادر این خانم) ... لکن در برخی تعبیرات کہ احتمال زیاد با زمانہ طرز استعمال دیرین است صورت ترکیب اضافی نامعین بہ کار رفته است .

ددم سفرہ سی (= ددمین سفرہ سی) .

قارداشی اوغلو (= قارداشی نین اوغلو) .

گوزوم نورو (= گوزومون نورو)

ہمانگونہ کہ در ترکیب معین دیدیم در ترکیب نامعین نیز گاهی از

ترکیب صفت و اسم بخصوص صفاتی کہ چون اسم بکار رفته ، ترکیباتی بہ وجود می آید .:

پول دلیسی (دیوانہ ثروت)

آدام قوروسو . گوی ماوی سی (آبی آسمانی) ، غربت آواراسی ...

با مضاف‌های مربوط به مکان، زمان، جهت... از این نوع ترکیبات فراوان وجود دارد:

شهر ایچی، آخسام چاغی، باش‌آلتی، ادب‌خاریجی (خارج‌ازادب) نسبت‌پدر و فرزند یا قرابت‌راهم با این ترکیب‌نشان می‌دهند. علی‌قیزی ربابه، زال اوغلو رستم، افراسیاب‌قیزی. از انواع مختلف‌اضافات فارسی (کتابهای دستور، من‌جمله دستور ساختمان زبان فارسی، نگارش آقای عماد افشار - صفحه ۴۵) به همیمن شکل ساخته می‌شود:

جمعه‌گونو (اضافه توضیحی)
ده‌وه یوکو (اضافه وضعی)
آغاچ یارپاغی (جزء با کل)
قیزیل‌کیسه‌سی (ظرف با مظروف)
زمانه اوشاغی (اضافه استعاری)

۳ - ترکیب‌اضافی ساده

در اینجا دیگر هیچگونه پسوندی در کار نیست. دو جزء ترکیب به ترتیب، اول مضاف‌الیه، سپس مضاف در کنار هم قرار می‌گیرد:

شنبه بازار، حسن قلعه، راستا بازار، دوشان تپه... مثل این است که بمرور زمان، این ترکیب‌ها از صورت ترکیب‌اضافی نامحدود بدین شکل درآمده‌اند و با زیاد شدن امثال آن الگوی ترکیب‌اضافی ساده را بوجود آورده‌اند. گروهی از این نوع، ترکیب‌هایی است که جزء اول آن ماده و جنس جزء دوم را بیان می‌کند:

الماس‌گوشوارا، میس‌آفتافا (آفتابه‌سی). قیزیل‌اؤزوک (انگشتر طلا)، گوّموش‌قاشیق، تخته‌کوره‌پو.... گاهی اسمی را به اسم دیگر به قصد انتقال خصوصیات اضافه می‌کنیم با منطبق زبان ترکی این حال برخلاف زبان فارسی که در زیر عنوان اضافه توصیفی در "باب‌اضافه" ذکر می‌شود (آقای عماد افشار اثر ذکر شده ص ۵۲) در ترکی در "باب‌صفات" جا دارد:

خانیم قادین / آروات (یعنی زنی با صفات یک خانم)، کیش‌سی دؤگوشو (جنگ مردان یعنی مردانه) و چنین است القاب که معمولاً است:

ایت قصاب ، قوچ ایگیت ، ائششک آدام ، ایلدیریم بایزید ...
همچنین است آمدن اسامی مکان ، جهت ، زمان ... بر سر اسمی همانند
صفت :

دالی قاپی ، اوست طبقه ، آرا کوچه ، آنا یول ، باش وزیر ، تمل /
اساس فیکیر ...

شکل ترکیب ساده ما را اندک اندک به ترکیب صفت و موصوف گشانده
است . زیرا اصولاً ترکیب اضافی همانطور هم که اندکی بیشتر اشاره شد
در این شکل، نسبتاً تازه و چه بسا که مولود حذف شدن پسوندها به مرور -
زمان است . در حقیقت این شکل منطبق با الگو و خاص ترکیب صفت و
موصوف (*construction adjective*) است ، که در ترکیب صفت
همیشه قبل از اسم می آید و بسادگی وبدون پسوند با آن ترکیب می
شود مثال :

کوهنه ائو ، بوش سوز ، یاخشی آدام
بسیاری از اسامی خاص بدینگونه به وجود آمده اند :
قارا دنیز (دریای سیاه) ، قیزیل دنیز (دریای سرخ ، قلمزم)
قیزیل اوزن (رودخانه سرخ ، قیزیل عموما به معنای "سرخ" است و
مجازاً "طلا" ، لکن اوزن (نه اوزن) به معنای رودخانه است) .
قیزیل باش (سرخ کلاه) ، صابین قلعه ، قارا آغاج ، آجی چای ...
نیز وقتی که جزء نخستین ترکیب ، بیانگر کمیت جزء دوم است
ترکیب برطبق همین الگو بدست می آید :

بئش قاریش بوی (قد پنج وجبی)
بیر سورو قویون (یک گله گوسفند)
بیر اؤوج آنلاماز (یک مشت نفهم)

۴ - تتابع اضافات

مضاف ممکن است دارای مضاف الیه های متعدد باشد :
بوغدا آنباری نین قاپیسی (در انبار گندم) .
ممکن است در دنبال یک مضاف الیه چند مضاف بیاید :
یئمک میزی نین اؤرتوسو (رومیزی میز غذا خوری) .
قونشونون باغچا دیواری (دیوار باغ همسایه) .
یا اینکه در هر یکی از دو طرف کلمات پیاپی بیاید و ردیف شود :
ایران اسلامی جمهوریتی حکومتی نین تمثیلچسی (نماینده دولت

جمهوری اسلامی ایران) .

در زبان ترکی توالی و تتابع اضافات را اهل فصاحت زشت و سنگین تلقی می کنند. لکن در زمان ما بخصوص در عناوین و اسامی سازمانها ناگزیر از آوردن آن می گردیم. نویسندگان و دانایان این زبان در آثار خود از تکرار مکرر همان پسوند پرهیز دارند. بنابراین جواز بر حذف آنها تا جایی که خود مخل معنی نباشد داده شده است. چنانکه بجای :

علی نین عمی سی اوغلو .

ونیز بجای : اوتاغین قاپی سی نین آچاری ، چنین می گویند :

اوتاق قاپی سی نین آچاری .

اگر به ترکیب اضافی نامعین ضمیر ملکیت افزوده شود پسوند مضاف حذف می شود، پس اگر با ترکیب " قلم قوطوسو " (جای قلم) بخواهیم ضمیر ملکی شخص اول نیز بیاوریم ، پسوند " قوطوسو " را حذف می کنیم و ضمیر مورد نظرا بدان می افزائیم :

یعنی بجای (قلم قوطوسو + م " می گوئیم :

" قلم قوطوم " (جای قلم من) .

دوزه لتمه

گشچن ما ییمیزدا " آنادیل سئوگیلی دیل " باشلیقلی شعرین چاپیندا بیر مطبعه خطاسی اوز وئرمیشدیر. اوخوجولاریمیزدان معذرتله دؤزلدیریک :
صفحه دؤرد بیرینجی سطرده کی بیت بئله اوخونمالی دیر :
ایران وطنین دیر، ابدیا ، بونو سن بیل
گفت با غرینا باس یوردونو ، جانندان ا ونوسئوگیل

دۆردلوك لر دفتريندن . . .

گۆلستاندا ، دۆرلو- دۆرلو گيللىلر ،
گيللىلرى ، يالنىز گۆلدىن گۆل ائيلر .
بىزىم باغدا ، آرزو گۆلو ، گۆل آچماز ،
آچاندا دا ، گل گۆر ، نىچە گۆل ائيلر !

شمع اربىيەر ، پىلته يانار ، نۇر دۇغار ،
عقىل ، فىكىر ، خيال اونا آليشىق ،
طالب اولسان معرفتتە ، ايشىغا ،
شمع تگ يانان اۆرە كلردن آل ايشىق !

معرور دايان ، آلنىن آچىق ، اۆزون آغ ،
تك آلاھا اگىل ، اركىم ، آى اركىم !
اوندان باشقا ، س بىركە اگىلمە ،
قارشىندا ، گۆر ، اگىلر كىم ، آى اركىم !

قۇلاقلىعى حكىم قويدو قلىبمە ،
منە دئىسین : نەدىن دئىيەر اۆرەگىم .
زحمت چكە !- دئدىم ، اوزوم بىليپمە :
وطن !- دئىيەر ، وطن !- دئىيەر اۆرەگىم .

من بولودام ، اوز سۆزىمى بىلمەرم ،
ھامى بىلسە ، آنحاق اوزوم بىلمەرم .
متە دئىيەر : گۆل ! ، بىننە آغلىسان ؟
بىلمىركى ، من آغلاما سام ، گۆلمەرم .

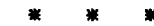

دېلىم- دېلىم دۇغرا قىزىل آلمانى ،
وئر ھرگىلن ، يئسىن اوندان سىر دېلىم !
اۆچكلمە دىر وارلىغىمى بىلدىرەن .
بىر وطنىم ، بىر مىلىگىم ، بىر دېلىم !

احوالىمى ، تىز- تىز خىر آينجا ،
باشىم آلتدا ، باخ ايسلانمىش بالىنجا !
سانما ، مدام آغلا يارام ، گۆلمەرم ،
گۆلەرم دە ، آنحاق كىپرىك چالينجا !

دۇغما خىر ساحلىندە ، باش آل ، گىت
اۆرەگىنى دۆلو وئرسن ، بوش آل ، گىت
خىر سانكى بىر مېھربان حكىم دىر ،
آچ قلىبىنى ، دردېنى دئى ، بوشال ، گىت !

گۆرن دئىيەر : پايىز منم ، يازدى يار
عشقىمىزىن يوردو : آينماز ديار ،
وفا ائتدىم ، محكوم اولدوم ، دردە ناخ :
فرمانىن دا ، قلم آلدى ، يازدى يار !

اگر بىرگۆن اۆرەگىمى يارالار ،
گۆرەن اۇندا ، نئىلر كىزلىس يارالار ؟
كۆنول اۇدون ، گۆر اولسادا ، دوست آلار
قاداسىنى دوست آلاماز ، يار آلار !

باخ عمرومون دفترينە گۆل قدەر !
گۆر ، اولوبكى اوزوم گۆلە گۆل قدەر ؟
باشدان باشا ، گۆز ياشىل يازمىشام ،
آرا- صبرا ، گۆلمەدە : وىرگۆل قدەر !

گۆلستاندا ، غنچە لەر ، گۆل لەر ،
اۆزمە ! دئىيەر گۆل صىتقا يار ، گۆل لەر ،
بىزىم باغىن تىزە آچمىش گۆل لرىن -
مىن- مىن اۆزەر داغ قورشولار ، گۆللەر

دۆلادشیرما منی

ای گوزۆم، قوی گشچینیم، بیر بئله چاشدیрма منی
ایپکیمی چوخ دا آچیپ، تۆکمە، دۆلادشیرما منی

گورۆسن بویله صیخینتیم، کده ریم، بیل کی یئتر، ۱
غمیمه غم قالاما، اولچۆدن آشادیрма منی
اولچۆسوندن چیخا هرکیم، بیخیلار، یولدا قالار
یاری یول طوزلارینا ییخما بۆلادشیرما منی
قوی یازیم اوز دیلیمین ائلده کی نیسگیلیرینی ۲
چکمه یاد یئرلره، یادلارلا یاناشدیрма منی
آنادان اولماسا، قارداش تانیماز کیمسه نی ائل
یادی قارداشدی دئییب، قاتما، جالادشیرما ۳ منی
هرکس ائل ایچره اوزۆن تاپدی، تانیر تانیسینی
ائلدن آیریلمیش اولان یئرده آراشدیрма ۴ منی
اولکهم ایراندی، دیلیم تۆرک، آری ۵ گۆندن دۆرۆدۆر
یاد یاماقلار گتیریپ، سۆکمە، قوراشدیрма منی
اؤزگه لر آلینا ۶ اوپما، منی ده اؤیدورما
قورقۇلار ۷ بللی اولان گۆنده صاواشدیрма منی
سن چالیش تاپ اوزۆنۆ، تۆت ائلینی، بیل یاشا دۆز
اگری یئرده دایانیپ، اگری یاراشدیрма منی
مین ایلین قورقۇسونا سۆرتمه سیریش، یاخما منه
دیلسیز انسان آدینی وئرمه سواشدیрма منی
گز، دۆلان هر یئری، دیل ائلده و انساندای گۆز
دیلی طۇرپا خدا گۆره ن گۆزله صاناتاشدیрма منی
یوردۇم، اؤد یوردو، آنام بۇرلاختین یول دۆزگۆن
قوی گفدیم، کسمه یولۆم، تۆتما یاواشدیрма منی
"ساوالان" دۆز بۇنا، پيس یئرده زامان دۇرمیاجاق
سن یانار ۸ داغسان، هله قایناما، داشدیрма منی

(۱) یئتر = بسدیر، کافی دیر، (۲) نیسگیل = بیرشقی اۆچون اۆره کیده

(قالانی ۶۱ - نجی صفحه ده)

اۇلان ممنويت سىزلىك دۇيغۇ و حسى، اۆركده چكىلن غصه ، درد .
 ۲) جالاشدىرماق = پيوند وورماق . ۴) آراشدىرماق = آختارماق و
 تحقيق ائتمك . ۵) آرى = پاك ، تميز . ۶) آل = حيله ، مكر ، يالان ، كۆكۆ
 آلدانماق دان دىتر . ۷) قۇرقۇ ويا قۇرغۇ = كلك ، تله قۇرماق .
 ۸) بورلاختىن = قۇرقۇت دەدەننن اۇغۇز داستانلارنىدا گلن قازان
 خانىن ناموسلو عيالى ، ايگيت اوروزخاننىن آناسى . ۹) يانارداغ =
 آتشفشان داغى .

(وارلىق)

دوغما "وارلىق"! وارلىغىمى اونوتما - ووران قلىبم ، گلن سسىم سن منىم
 اوزون مدت باغلى قالان دىللىم سن - عمروم بويو ، همنفسىم سن منىم

نه زماندىر ، اليم چاتمىرالينسه - خىلى واقتدىر گۇره نىمىرم اوزونو
 اۇرهك ايستر جمالينى گۇرمه گى - قولاق ايسترهئى ائشىتمىن سۇزونو

آچىق قلىبله ، سۇيله بىره سىرىمى - تىكجه ، سنله سئوينردى اۇره گىم
 دوغما يوردان گلن سسىن وارا ولسۇ - بودور منىم بىر آلله دان دىلگىم

بىرده ، گلىب ، قاپىمىزى دۇيه سن - بىرده سنى وراقلايىب ، سئوينىم
 اۇره گىمىن ياراسىنا ، سۇزونله - بىر ملحم قوى ، من اۇنونلا اۇيۇم

نئچه ايلدىر ، گۇزوم قالىب يۇلوندا - حسرت ايلن هئى يۇلونو گۇزله ره
 كۆمك اولسا ، آيرىلىغىن داغىنسى - دىرناغىملا ، دىشلىرىمله دۇزله رم

آرزوم بودور ، بو غووغالى دونيادا - بىرگون ولسون ، اليم چاتسىن لىنه
 ايسته مىره حسرت گىدىم دونيادا - "مصدق" م ، قوربان اۇلوم دىلىننه

آنا مین گۆزلىرى

گۆى گۆيلرين درينليگين ،
دنيزلرين سرينليگين ،
بيرانسانين اؤز منليگين ،
گۆردوم سنين گۆزلىرينده
مين مسلكى ، مين بير دينى ،
محبتى ، دوزگون كيىنى ،
آناليغين اؤز سرينى ،
گۆردوم سنين گۆزلىرينده
لاى - لاي چالان ديلىرىنى ،
او آغارميش تىللىرىنى ،
هدر گئدهن ايللىرىنى ،
گۆردوم سنين گۆزلىرينده .
آيى ، گونى ، آسمانى ،
عقله سيغماز ماسوانى ،
بير دونيانى ، بير دونيانى ،
گۆردوم سنين گۆزلىرينده .
هردن خزان كيمي سولور ،
بعضا بولود كيمي دولور .
اوره گينده هر نه اولور ،
گۆردوم سنين گۆزلىرينده .
(بهمن ۶۳)

تبریزده ، امیرخیزی اورتا مکتبی نین او چونجو کلاسی نین گنج طلبه سی
"آیت قلی زاده کلان" معلم گونو مناسیتیله بیراوزون ، گۆزهل شعر
یا زیب ، بیزه گۆنده رمیشدیر کی ، بیرنئچه پارچا اوخوجولاری سن
نظرینه یئتیریلیر: (معلم)

ظلمته قارشی دوروب ، شمع کیمی یاندی معلم
ظلم و جهلین سارایین ییخماغا طوفاندی معلم
تاریخین صفه سینه یا زماغا عنواندی معلم
گۆزهل انساندی معلم
اوره گه قانندی معلم
قاناد اوندانندی اگر وادی دینده اوچان اولدوق
آچار اوندانندی ، اگر حق قاپی سین بیز آچار اولدوق
ایشیق اوندانندی اگر اولکهی بیز نور ساچا اولدوق
جهلدن بیز قاچان اولدوق
بیثنی دنیا آچار اولدوق
او ، دنیز تک اوره گی صافدی ، ریادن قیراق اولموش
آلله ی آختاران انسانلارا دوزگون چراغ اولموش
سحره منتظر اولموشلارا آیدین شافاغ اولموش
همتی شانلی داغ اولموش
اوره گی آی تک آغ اولموش
اونون او شانلی مقامی گونه ده کۆلگه سالانندی
رنجه دؤز مکلری هر آن او جا داغدان باج آلانندی
اونیلن معرفت آرتدی ، اونیله روح او جالانندی
او کی جانسیزلارا جانندی
آدی جاوید قالانندی
او گره ک آلله یین عشقین پاک اوره کلرده جالاتسین
آلله یین عشقینه یان دیر سین او ، انسانی او یاتسین
نور یولون گۆسته رن اولسون بشره ، شوریا راتسین
درسی ایمانیله قاتسین
علمده آلاها جاتسین

خیریلدیری

عمر و گئدیر ہدر، گۆز اؤنوندہ فییریلدیری
یوڭدان اودوزماغا دەلی کۆنلوم ھیریلدیری
اینجاری یوڭدو، بیلیمیری نغیلیر، گلیر- گئدیر
ھنجا بەدن چیخان قاپی یئلدن جیریلدیری
آرواد قولقلارین نہیا تیردیدی، بیلیمیرہم
نۆلموش اوتا بوجور اؤز- اؤزویلن میریلدیری
قورخاق پیشیک کیمی، گلہ- گلمز مۆولدا دیم
بیرآز یفمک کی، قارنیم آجیمدان قیریلدیری
ولقان دی، پارتلادی دئیہ سن، ائو خلیفہ سی
دئو تک تنورہ چکدی نہ گۆردوم نیریلدیری
ات آلمییان کیشی ھلہ دە کوفتہ ایستیری
باخ آغزینین سویو طا ما حیندان شیریلدیری
سن وئردیکین پولاداھا بیرزاد آلانمیرام
قارپیزدان اؤترو گۆرموسنا وغلون زیریلدیری
کئت ایشلہ، یا تما ائودہ، باھالیق دی، خرج یوڭ
من نغیلہ ییم کی، اگزوسون، آخر تیریلدیری
بیرگوشہ دە، جوموب اؤزونہ، شعر دئییرمنہ
ھئی ترپہ شیر، دؤداقلاری، ویر- ویر ویریلدیری
دامدان دوشوب تاسین، بودو جینگیلتی سی گلیر
آما خیالدا، بردو وانون دور، دیریلدیری
"ایلقار"! اولما سن دەمنہ، گۆر یازیق نغجہ
ال دن چیخیب اوچان قوشو، گۆیدہ پیریلدیری
چوڭلار یا تیب خورولدا یار، آما، بیزیم کیشی
حتی خورولدا، ما ق دا باشارمیر، خیریلدیری

بولاق کیمی، سینه سی سۆز چاغلیان ساز، دۆشونده گئجه - گوندوز آغلیان
هر بیر سۆز سینه لری داغلیان اودور کی، وورغونام سازی، سۆزونه .

اغلین دردین، او، سۆیله ییو سا زیله سازین سین روحلاندیریر سۆزیله
الفت قاتار باهار یله، یازیله اودور کی، وورغونام سازی، سۆزونه

مدفنی ساز، کهلیک کیمی قاققیلدار اعلان سسی داغ - دره ده شاققیلدار
قاینار بولاق کیمی، جوشار، پاققیلدار اودور کی، وورغونام سازی، سۆزونه

شهرتی توتوبدور خویی، سلما سی محبت پایلایار عالمه سسی
اسکیلمه سین باشیمیزدان کؤلگه سی اودور کی، وورغونام سازی، سۆزونه

"ایلک درس گونو" نون قالانی:

لکن بورا بیگانه دیر بئله دبه سیاقا
آتالار سۆزوندن بیر دگمیر قولافا
کچیریری کلاس عادی بیر درس گونونی
بیلیرم من قان تر ایچره چالیشماغین صونونی
ایکی صحیفه دن باشا دوشوبلر بئش، اونونی
آنجا ق مانما اوخوم دگیب داشا - داغا
گوزلدیر کی، عومور گفتسین گله جگه صداغا

۱۶ / آبان / ۱۳۶۴

ایلك درس گونی

اغون سیرادا اولدوز کیمی یانیر ایتی باخیشلاری
بیلیم نهدنمک ایسته ییر، او چاتیلیمیش قاشلاری
صاف آنلینا تۆکولمیشدی قیوریم- قیوریم ساشلاری
گلیب اوشا خلیقین دالدا قویم—اغا
حیاتیندا ایلك درسین—الماغا
بئله ساکتجه اوتورماق عادت دگیلدی اونا
گله حکده آلیشا جاخ بلکه فرصتی وار بونا
ایندی کپنه ک لر کیمی اوچماق دایر گوله قونا
قاچا، اوچا کپه نگینی قوغا- قوغا
روحون سیخماز نه یاساقلار نه قداغا
یوز ماراقلان کیچیک حرکتیمی سۆزور منیم
یوخسولوقی اۆرگمین شاه دامارین اۆزور منیم
سئواللاری سیرالانمیش افکاریمی پۆزور منیم
باش قاتیریق اوخوماغا - یازماغا
اینجه اینه میزله درین قویی قازماغا
آل یاناغی خبر وئریر اوباسیندان، کندیندن
خبرسیزدی دونیا لارین حیله سیندن فن دیندن
باغلانمیشام بو پیشه یه حاندان بند بندیمدن
کۆنلوم قوشی گئیدر سسه سوراغا
یئنه اوچوب بوردا قونار بوداغا
یازیرام من تخته وسته درسین هرکلمه سینى
ایسته ییرم آیدینلادام دۆزگون منیمسه مه سینى
او چالیشیر گیزلتماغا اوغروم- اوغروم گولمه سینى
صونرا باشلا ییر ماتیم- ماتیم باخماغا
حیرت دریا سیندا باتیب، قالماغا
او حقلی دیر، چونکی گۆزون حیاتا آشدیغیندان
سۆکوک، تۆکوک ائوده نه میز گۆرموش نه دیوان
هر شئی دوغما اوز آدیله چاغریلمیشدی آتا- بابادان
قالانی ۶۵- نجی صحیفه ده

تالار سۆزو

* سن ، سایدیغینی سای ، گور فلک نه ساییر .
* چوخ ایستهین ، آزدان دا اولار .
* چوخ برک قاچما ، آیاغین داشا دهیر .
* قاریشقانین ائوینده شبنم بویوک طوفاندير .
* سیچانا دئدی لر : - بو دئشیکدن چیخ ، او دئشیکه گیر ، بئش مین
آلتون (قیزیل) وئرهک .

سیچان دئدی : بوندا نسه بیر سر وار ، منزلی یاخین ، پولو چوخ !
* سئرجه اولسون ، الیمده اولسون ، گؤیده اوچان قازی نئیلهرم .
* قارغا قارغانین گؤزونو دهلمز .
* گولو یاد ائتدیکجه ، بولبولون فریادی عرشه چیخار .
* یارالی قوشا ، داش آتمازلار .
* قوشو اوچوردوب یئرینی آختاریر .
* قوشا قیزیل قفس زندان دیر .
* هر ایش اوستاسی نین الینده آساندیر .
* اؤزگه کیسه سیندن پول باغیشلامازلار .
* اؤزو اوچون یاتیر ، اؤزگه لره یوخو گورور .
* ایکی دوشون ، بیر دانیش .
* ایکی یانا باخان چاش قالار .
* بیر دانا ، بیر نخیرین آدینی باتیرار .
* بیر بوغدا اکمه سن ، مین بوغدا بیچمزسن .
* هر حیوانین بالاسی دالینجا گفدهر ، ائششگین بالاسی قاباغینجا
* هرکسین دردی اؤزونه بیر آت یوکودور .
* چوخ یئمک آدامی آز یئمکدن ده قویار .
* دووشانا دئیهر قاچ ، تازی یا دئیهر توت !
* طرلان یئرینی سار توتا بیلمز .
* غریب قوشون یوواسی اولماز .
* آلیجی (شکارچی) قوش دیمدیگیندن بیلینهر .
* جوجه آغ گونلو اولسایدی ، طویوق امجکلی اولاردی .
* بیر بارماق قاتیقدان اوترو ، تولوغو بیرتما .

كوچموش كاروان

چوخ گىچ اولدو

فاش قارالدى

يوللار قيبوريم - قيبوريم گشدير

منزل هله گورونمه بدير

بيزيم كاروان يولدا قالدى

زامان آخشام

يورولموشام

آياقلاريم شيريم - شيريم

مصامى توتمور اللريم،

بیر خیالدير منى چکيب - گوتورن

بونجا ایلدير ديزيمه قوت وثرن .

داغلار گئنه كولگه لره بووروندو

ايلىك اولدوزلار قورخان - قورخان گوروندو

آخشام چوكور

مسافه لر اوژانير

اوتله رده ائله بيل بيراود يانير .

بيز ده بوردا

بو گئجه دالدا لانساق

دايانساق

بيراود ياخماق

بيراوز راحاتا باخساق

صاباح بلکه گون باشقا يئردن چيخار

ياتميش بختيم درين يوخودان قالخار

او واخت

آلتى - آلتى آرابام گلر

آلار منى

گويه دوغرو يوكسه لر

كولكلرله ياريشاراق اوچارام

قىشى ووروب دا بولودلاردان كىچىكەرم ...
آلتىمىش ايلدىر قىشنى كىچىكەرم
كۆزدىن كىچىكەرم
ايرەلى - كىرى :

... بودور

نازلى - نازلى دورور

گوز اونوندى

جانلى - جاوان - تازە - شىن

قىزىل داغلار اتەگىنە سۆيگەن

گىلىن كىمى شال - ايهكلى تىرىزىم

بال پىكلى

گول - چىچكلى تىرىزىم

سىرا - سىرا

ياشىل سونا

گوللىرىندە اۆزىمكىدە

قطار - قطار

اوجان قوشلار

گوللىرىندە سۆزىمكىدە

دستە - دستە ماراللار داغدان - داغا كىزىمكىدە

آخان سولار

گور بولاقلار

داغا - داشا سىن سالىر

هر طرفە نىشە عطرى يايلىر

هز طرفدىن قىشقىلار اوجالىر ..

بو سىلرى من تانىرام

من تانىرام بو سىلرى

اوزاقدادىر آرتىق ياد اىللىر

سانكى ، هىچ كىشىمى يىب ايللىر

اسمىمى يىبىر قارا يىللىر

كۆرپونو يىخمايىب سىللىر

اوزاقدادىر آرتىق ياد اىللىر

يادىمدا دىر... تانىشىدىر :
بو درەلەر، بو تىپلەر ، بو ياماجلار
چنار... پالىد... ايكده ... قاراغاچلار ...
بو تارلار باشاق - باشاق
بو باغچالار چارداق - چارداق
مىلەمىز بوجاق - بوجاق
كۆهنە اشۇمىز اوطاق - اوطاق
اسكى سودالار
اوتانچاق ...
قارشىمدا دورموش تانىشلار :
كۆچمىش ايللر
ايتىمىش زامان
رۇيالاشمىش مونس اۆزلر
اونودولموش دادلى سۆزلر
باتمىش سسلر
كۆچموش كاروان
آغير قارلى سوبوق قىشلار
قارشىمدا دورموش تانىشلار ...
(بو قىسمىن سونو)

"ننەمىن اولدوزلارى" نىن قالانى

سۇيلىپەجك نۆه سىنە حزىن-حزىن او زمان
دەمك كۆچوب دونيا مىزدان كەتتى يىقنە بىرانسان
واى او كسە گۆى اوزوندن چكىلىندە. اولكرى
يغر اوزوندە باقى قالمىر اونون ايشى ائرى
"محمد راحيم"

صون گوروشون صون آرزوسو

تیر آیی نین اؤن ایکیسینده ، وارلیغین صمیمی و مخلص دوستلار-
بندان بیرری، مرحوم حاج محمد علی آمیغی نین حیات شمعی بیردن بیره
و گؤزله نیلمه دن سؤندو .

مرحوم آمیغی، اولدوقجا خوش محضر و آلچاق گویول انسان اولدو-
غو حالدا ، عمر بویو اوز آنا دیلینه و ملی وارلیغینا حرمت بسله یین
یاغشی کیشیلردن ایدی . بونا گؤره ده او ، وارلیغین نشره باشلادیغی
گؤندن ، اوزونون دئدیگی کیمی ، همیشه وارلیغین یولونو گؤزله میش
وارلیقلا یاشامیش و دوغرودان دوغرویا وارلیغین کفشیگینده دورموش-
دو و مرحوم آمیغی ایله منیم یاغین تانیشلیغیم دا ائله وارلیق
یولو ایله اولموشدور . بو تانیشلیق بیره آرا بیر ، ایشدن باش آچا-
ندا ، گوروشمک امکansı یاراتمیشدیر . بو گوروشلرده مرحوم آمیغی هر
شیدن قابق ، وارلیغین نه اوچون گنجیشدیگیندن ، هاچان چیخا جا-
غیندان و تازا بوراخیلچاق نومره سینده هانسی مقاله لرین اولدو -
غوندان صوروشاردی .

مرحوم آمیغی گؤزله نیلمز اولوموندن بیرگون قابقی گوروشو-
موزده وارلیغین صون نومره سینده یازیلیمیش " گفتدی گینه دونیا میز
دان بیر انسان " مصراعینا اشاره ایله دئدی : من بو شعری اولابیلر
قیرخ ایل بوندان اول بیر یئرده اوخوموشام ، اما بو قیرخ ایلمده
اونو ایکینجی دفعه اوخویوب یا ائشیتمک اوره ک آرزوم اولدوغو حالدا
بو آرزویا چاتا بیلمه میشم ...

من ده بو شعری قیرخ ایل بوندان اول اوخوموشدوم . شعره علاقه
بسله دیگیمدن اونون آراسیرا بیتلری یادیمدا قالمیشدی . یادا اولان
بیتلری اوخوماغا باشلادیم . او بویوک سفینجله اوخودوقلاریمسی
دینلهدی و صونرا ممکن صورتده شعرین اوزو ایکینجی گوروش اوچون
حاضرلاندی ، اما بو گوروش هئچ وقت باش توتما دی . مرحوم آمیغی
ابدیتته قوووشدوغو کیمی ، اونون صون آرزوسودا محمدراهیمین " ننه
مین اولدوزلاری " شعرینده گول آچیب ابدی لشدی ...

ننه مین اولدوزلاری

من اوشا فکن اولدوزلاری سیر ائتمه کی سئوردیم
تفکرون دونیا سیندا یول گفتمه کی سئوردیم
او زمان کی، آی چبخاردی یئره شعله سا چاردی
ننهم باغیب آسمان دان شیرین صحبت آچاردی
او دئیهردی : بو آغاران حاجیلارین یولسودور
یغددی قارداش اولدوزلارین ها موسیندان اولدودور
او دئیهردی : اولدوزلارین بیرچو غونون آدی وار
هر بیرسی بیر انسانین طالعی دیر پاریلدار
گونش کیمی شعله سا چان ، پارلاق اولان بو اولکر
پادشاهیندیر، عظمتله یفر اوزونه نور چیلهر.
صونرا باشقا بیر اولدوزا جلب اقله ییب دقتی
سؤیله یردی بولدور اونون صاحبی نین دولتی
او دئیهردی : بو اولدوز کی، مانکی ایندی سؤنه جک
یا زیق یوخسول بیر کیمسه نین اقبالیدیر یا نیرتک
ننهم صحبت اقله یردی، گویه غخیلی باخاردی
بعضاً سؤزوب یئراؤزونه بیر اولدوز دا آخاردی
ننهم چا تیب قاشلارینی سؤیله یردی بو زمان
دشمک کؤچوب ، دونیا میزدان گفتمدی یغنه بیر انسان
صونرا منه یات دئیهردی، من یوماردیم گوزومو
اولدوزلارین دونیا سیندا ظن ائدردیم اوزومو
گزدیریردی قانا دیندا منی زلی ملک لیر
آچیلاردی قا باغیمدا وارلیق ایله فلک لیر...
ایلر گئچدی کاروان کیمی، چا تدیم بؤیا - باشا من
بیرگون سؤزدی، ننه مین ده اولدوزی گوی اوزوندن
ایپهک روحلی بیر انسانی تا پشیردی لار تور باغا
عومور بنزهر بوداغیندان دوشن ساری یار باغا
ننهم گفتمدی... ددیکلری بعضا دؤشور یادیم
یا نیر دشمک بیر اولدوز دا گویده منیم آدیما
یا نیر، لکن بیرگون او دا ساکت سؤنوب آخا جاق
بلکه اوندا بیرننه ده گوی اوزونه باخا جاق
قالانی، ۷ - نجی صحیفه ده

- آذربایجانین بویوک غزل اوستادی صراف تبریزی نین :
"گوزومباشین کونول قانیله مرجان ائتمه ییم، نئیلیم؟
بو آغ دری شهبه لعل جانانا ائتمه ییم، نئیلیم؟"
مطلع لی فزلیندن الهام آلاق ، یازیلیمش بیر نظیره :
گوزون قوزبانلی، جانه جانی قوزبان ائتمه ییم، نئیلیم؟
اونون سربازی یم اجرای فرمان ائتمه ییم، نئیلیم؟
آخار غم داغلاریندان چشمه - چشمه غم منه ساری
جوشان دریا کیمی هر لحظه طقیان ائتمه ییم، نئیلیم؟
عزیز قارداشلاریم قانه باتیب حریت اوغروندا
دئییرسن اونلارین آل قانیله جانانا ائتمه ییم، نئیلیم؟
گولوش یوخ، بیر تیسیم یوخ، وورولموش یاره لر دردین -
اوره ک آهی، گوزوم یا شیله درمان ائتمه ییم، نئیلیم؟
توکندی طاقتیم با یقوش سسیندن جانه گلدیم -
عزیزیم، ایندی باخ، گورمیل جانانا، ایم نئیلیم؟
اوسانمیش بولبولم، زاغ و زغن ایچره فراغت یوخ
بهاریم دیر منیم، ذوق گولستان ائتمه ییم، نئیلیم؟
بئزیکمیش بیرجه غواص، الیم کول - کوسدان آیریلیم
بو دریاده هوای دور و مرجان ائتمه ییم، نئیلیم؟
قاداقلانمیش دیلیم توتقون سسیدن بیر علامت سدیدر
ساغالماز یاره می باغریمدا پنهان ائتمه ییم نئیلیم؟
چکیب تیغین عدو، قارشیمدا ایستر قصدجان ائتسین
قیلینجیم یوخ، قلم شمیرین عریان ائتمه ییم، نئیلیم؟
بو دار دونیاده شعریمدن سوی دار و نداریم یوخ
الی بوش شاعرم، شعريله احسان ائتمه ییم، نئیلیم؟
سیز یلدار زخم عشقیم زخمی قهر نگاریسه
دل مجروح و پردردیله افغان ائتمه ییم، نئیلیم؟
بهار گلدی، نگار گلعداریم گلدی، یار گل
چمنده ، بولبول طبعی غزلخوان ائتمه ییم، نئیلیم؟
وئریرلر قتلیمه هر لحظه فرمان، فرمان اوستوندن
دئییرلر (عاصی) ! عصیا ن ائتمه ! عصیا ن ائتمه ییم، نئیلیم؟

دار كوچه دن گشچن زامان
گشچدی عومور، آغاردي باش
ياغيش ياغیر داز باشیما
رحمی گلمیر گوز یا شیما
تیر- تیر اسیر بوقامتیم
پالتووا یوخ لیاقتیم
جیبیمده یوخدو بیر پارا
قارا اوزله گئدیم هارا؟
طلبکار قاپیمی آلیب
گورورکی، عمروم آزالیب
طویومو دونده ریب یاسا
و فردی اله تاختا عسا
شمع آیریلماز پروانهدن
یولداش دئمه زمانهدن
ایلده، اولماز بیرقوناغیم
گتیر منیم بووش چاناغیم
ال اوزموشم بو دونیادان
بو دونیادا، هانی قالان؟
دۀ قبریمین قازانینا،
دوشدوم دردلر قازانینا

قاپدی آلا تولامنسی
باسدی بالا- بولا منسی
دولو دویور گوز- باشیما
توتدو یامان بلا منسی
دیزیمده یوخدو طاقتیم
پالاز گتیر، چولا منسی
پاراسیزین اووزو قارا
هامی سه ریر قولا منسی
قورخودان رنگیم سارالیب
چکیر ساغا- سولا منسی
یانلاریمی باسا- باسا
سالدی بخله یولا منسی.
دوست یاغشی دیر بیگانه دن
ساتدی قارا بولا منسی.
غمدن یانیر دیل - دوداغیم
بیر دویونجا سولا منسی
چوخلار منه ساتدی یالان
کلین سالین یولا منسی.
باش داشیمین یازانینا
چومچه گتیر، بولا منسی!

(دونیا)

فمی غم اوسته ، بو دار سینمه قالاردونیا
بوغار دوغانلارینسی، ساغ اوزو قالاردونیا
اوجالدا ناله لری ، بزم عیش ائدر سرپیا
دابانلار اویناماغا هر هاوا چالار دونیا
هریفلر قیزیشیب ، ایسته ییب آلا جامی
دوداغینا یختیره ، تعز وورار، جالار دونیا
ازلده ، عیش و امان وعده سی وئرر خلقه
دؤنوب توپوردوگوننی صونرادان یالار دونیا
یازی قورار تازادان قوشلاری چکر چمنه
نوای عشقیله صحرانی چولقالار دونیا
آنا- بالا قوشولوب شوقیلن اوچان گونلر
اؤدم آجی سازاغا یوردی قورسالار دونیا
اچار، باتار، داغیلار عشقین ائولری ، اوْجاغی
کلین لرین، بزه گین، حله سین تالار دونیا
تیفاقلر پوزولوب ، صحنه ده دوشر قاچاقچ
اوره کلر اورتاسینا آیریلیق سالار دونیا
خلایقه ، اونوکی وئرمیش ایدی مین دیل ایلن
کمال قهر وفضله دؤنوب آلار دونیا
بیرآن آخیلما سا قان، ایشله مز دگیرمانی
بقاسنی چون اوزونو قاندا چالخالار دونیا
گورو آچیق قوجانی تئزلی برمه گور ائیلر
ناشیلره قاریشیق سکه خیردالار دونیا
بنا تیکن اوزو تیكسین گرک تیکن وقتده
بیخار، بیخاندا قولون تئزلی چیرمالار دونیا

نسیمی دن ترجمه

بهر زلف عنبرین تار آمدم تا زنی بردارت، ای یار آمدم	خیز چون مشتاق دیدار آمدم محرمت در جمله اسرار آمدم
ای به قد سدره، به رخ ام الكتاب دل بشوق عشق تو گشته کباب	ای ملائک را رخ تو آفتاب آتش هجرت بجان افکنده تاب
عنبرین زلفت شب قدر و برات فاعلاتن، فاعلاتن، فاعلات	ای بخت خضر و به لب آب حیات از جمالت مهر و مه خواهد زکات
خستگان راهم تو میدانی علاج کی بناز و عشوه باشد احتیاج	ای طبیب حاذق و نازک مزاج از دل و جان بندی بند تو ام
کعبه‌ی رویت کند عالم سجود زاتش عشقت رسد بر چرخ دود	زلفگان محشر، رخت دارالخلود گیسوانت آبروی مشک و عود
والضحی را شمس، ماه روی تست دنیی و عقبی خم گیسوی تست	قاب قوسین آیت ابروی تست در شناسد، هر که او دریائی است
وی بدور سنبلت پنهان قمر سایه زد بر حسن تو دوران قمر	ای به حسن و جلوه ات حیران قمر آفتاب لم یزل، تابان قمر
قد ببین اینک چه قامت میکنند چشم فتانت امامت میکنند	قامت مردم قیامت میکنند کعبه از رویت روایت میکنند
کنت کنزاً، لایق شان بشر سر اسماء هست در جان بشر	گوهر فرداست در کان بشر گرچه در خون است شیطان بشر
صورت حق را کنایت روی تو هم نهایت، هم بدایت روی تو	شمع توفیق هدایت روی تو بی بدایت، بی نهایت روی تو

هائى اؤ دليلىر؟

كئچميش رۇيمين دؤوره سينده ، كندلرده ، "يئرا صلاحاتى" آدى يله ، بئىرلرين بؤلونمەسى ، بوتون ايراندا ياشايان كوتلە لرى ، يوخوللوقون دارليغيندان چيخارتما سايدى دا ، اربابلارا بوللو سرمايه لىر قازاندىردى . بئله بىر — بزهك لى ، ايچى بوچ ، باش آلدانان وئىرە سىز حادئە نىن سببىندە ، كندلى — لرين آياغى پيس گونلو كده بركيه رەك ، اونلارين امكلىرىندەن بەرە آپاران شەر آداملارينا دا خوش باغيئلامادى . نىيە كى ، آتالار يىمىزدە ئىشكن ؛ كندلى اكيب ، بيجمە سە ، شەرلى آجىندان اولر .

گونلرين بىرگونو ، يايىنا ورتاسيندا ، اردبيلين زىدحاملى ، ئورتوكونتو بازارى اولان تزه مئيدان ، هرزامان اولدوغوكىمى — قالابالىق وشولوغ ايدى . هئچ بىلنمىردى كىم — كىمە دى ؟ على اؤز ايشينده ، ولىدە اؤز ايشينده ايدى . آليش — وئىش بازارى چوخ توتوموشدو . كىلكە لى ساچ كىمى قات — قارىشيق هاى — كويلر ، حىغان — وبغانلار هر بئىرى دولدورموشدو . دار پياده يوللاردان آسانلىقلا كئچمك اولما بىردى . حوراب — دستمال ، كؤهنە پالتار ساتانلار ، بىنم چىلر ، پاپروز ساتانلار ، ملكە بوغدا قوورانلار ، درى — باغىر ساقچىلار ، اوردا — بوردا ، قاردون يئشيك لردە ، تاختا خونخا لاردا ، ال آرابالاريندا ، توكانلار ، قباغىندا ، پايالارن دىيىدە ، قنوو قمراعندا ، اوتدوق يئردە ، آياق اوستە ، يادا كى ، دولانا — دولانا آليش — وئىرە شە مشغول ايدىلر .

فهلە لر ، بئكار حارانلار ، الىوش كندلىلر ، قويو قازانلار ، قويو آريدانلار ، نووا چكنلر ، اللرىندە بئىل ، كولونگ ، كركى ، حىبە ، نووا ، مالا . . . داهابئله — بئله ايش شئىلرينى دولاندىرىب ، ايش آختا رىردىلار .

اوزبە اوز گلنلر ، بىر — بىرىلە توققوشوب ، چىكىنلە شىردىلر . كئچمگە يول تاپىلمىردى . ايگنە آتما غايئر يوخ ايدى . آراقارىشيب ، مصصا ايتمبشدى . هرە اؤز ساتدبى شئىي بىر هاوا ايله اوخشا بىب ، تعريف ائله يىردى . كللە چىلر صيراسيندا ائله باسا — باس ايدى كى ، باخان دئىيردى خارا بالىقدا ياغلى سوموگە قارىشقا دارا شىبىدەر . مال زىنگى ، كئچى قورساغى ، بؤيرەك — باغىر ساق ، باش اتى ، دوه بىيى ، قىرخقات ، يئىلن ، مايا ، قارىن ، خىرتخە نسك آغجىگر ، اورەك ، مال قارىنى . . . هرە كى ايستە سە ايدىن تاپىلىردى . ائله

شولوق بازار ایدی کی، ایت ییه سینی تانیمیردی. آداملار بیرانا، مال - حیوانین ایچ - آلاتینا داراشان آریلار، هونولر، میلچکلر، چیینلر بیرلیکده، ائله وار - وورا سالمیشدی لار کی، آغیز دئییه نی قولاق ائشیتمیر - دی . هریره یا ییلیمیش ایی - قوخولاردان باش چاتدیردی. اثرکک پیشیلکلر ده یاغلی تاختا میزلرین آلتیندا قورساق اوستونده میریلدایا - میریل - دایا بوغوشوردولار .

دوغاچی "ستار" دا :

— شویتدو دوغایچن، آیرانینی جئیران ممه سینده ن ساغمیشام! دئییه ، سینی باشینا آتیب ، بیرالی ایله آیرانلی آشین میس قازانینی زنجیرلی قولپوندان یاپیشیب ، او بیرى البنده ده بیر وئدره دولوسو روف کاسا ایله روف قاشیق لاری بولاشیق سو ایچینده گزديره رک ، آداملاری یارا - یارا گاهدن دایانیب ، موشته ری لره آش ساتیردی .

حامبالار نوخود ، مرجی ، آرپا ، بوغدا تایلاری داللیقلاری نین اوستونده یوک آلتیندا تئیشویه - تئیشویه ، قان - ترا ایچینده دیزین چاریقلار آیاقلار - ریندا ، گلیب ، گئده نلر آرا لاییب ، "آی گئچ ، قاجاغا باخ ، یول وئر قارد - اشیم!" دئییه قاجاغا گئدیردیلر .

بو قیزغین بازاردا ، صیرتیق اوشاقلاردا ، اوینا ماقدان ال چکمیردیلر . نچه سی آغاچ مینیب آت سورور ، نچه سی کلفه ایشله دیردیلر . بعضی لری ده ، دیلسیز - آغیزسیز کندلیلربن یا پاغینی قاپیب ، بئورک آتدی اوینا ییردیلار . دلله ک علمسکر ده ، مجید قاجاغیندا ، آیاق اوستو ، باش ، قیرخیردی . گوده آیاق کتیلین اوستونده اوتوران کیشی ، او جا بویلو ، چال پئرو اتلی - جانلی بیر آدام ایدی . اونون باشی نین بوزارانتی توکلری ، یاشینی ۵۰ ده نیوخاری گؤسته ریردی . اوستا ، اونون بوینوندان بیر کیفیر دوشلوک آسمیشدی . البنده بیر دمیر رمکه لی آینا وئرمیشدی . اوزو دیوارا ، دالی مئیدانا اوتوروب ، باشینی قیرخدیریردی .

اوستا ، کؤهنه له دار باشیندا ، تاختا موشتوک داماغیندا ، پاپروسونو سوموروب ، توسدوسونو پوفله یینده ن صونرا ، "بسم الله" دئییب ، لوعا بیی تئوکولموش چؤنون پیالادان ، آجونو ایلمانقی صیولان دولدوروب ، موشته ری نین باشینا تئوکدو . آستا - آستا اوکله مگه باشلادی . بورنونون دئشیکلریند گؤیومتول توسدونو بورا خیب ، نفس آلاندا ، موشته ری نین باشیندا ایسلانمیش توکلرده ن ، تورپاق قوخوسو ایله قاریشیق قوواخ اییسی قالخیب ، اوستانین اوره کینی بولاندیریردی . جانی چیمچشدی . یا شالمیش توکلرین آراسیندا ن

لؤهمه سو، شیریم- شیریم آخیب، کیشی نین بوینوندان سیزا- سیزا بویون- بوغازینی، اگنینه کی کۆینه کی ایله اؤنلوگونو ایسلادیردی.

اوستا علعسکر، اؤز- اؤزو ایله بئله فیکیرله شیردی:

" نئیله مک؟ من کی بیر آیری ایش با جارمیرام. چاراسیزلیقدان گره کدیر کیفیر- کیفیر باشلاری قیرخیب، چوره ک پولومو چیاردام... نه دوکانیم وار، نه ده سرمایه! اؤزوم ده یئددی باش کیلفهت!"

توکلری وزده لیه- وزده لیه آغزی- بورنونو بوزوشدوروب، دیلی ایلن دوداغی آراسیندا موشته ری نین پئزه وه نگ هئیکلی نی وره نداز ائده ره ک، سس سیز- سمیرسیز دئیینیردی:

" ظالیم اوغلو، لاپ دئییه سن داغ دیبینه دن گلیبیدیر! کوناز اوغلو کوناز ائله بیل آیدا بیر یول دا چایدا چیممه گی با جارمیر. آمان بوکن دلیلیرن الینده ن!..."

موشته ری گوزگونو قاپاغیندا ساغلا ییب، اونون ساریمتیل و توتغون اورتا سیندا، اؤز سور- سوفه تینه باخیردی. گوزلری مال گوزو کیمی، کیپر- بکلری نین آراسیندا ن پیرتدامیش کیمی گوزه چارپیردی. ساغ گوزونون آلت قاپاغیندا، ایکی دانا قاسناقلی زیگیل، گوبه لک کیمی بیت می شدی. صول گوزونون ده اوست قاپاغی هرده ن بیر سه ییری ب، کوز اولدوز کیمی گوز ووروردو. گئن، کوروکلو بورنونون آلتیندا ن بیتن لؤح دوداغی ساها ت پاندولو کیمی آسلان می شدی. گون قاپاغیندا یا ن می ش پی سهری نین قات- قات دریمی، اونون داغ آدامی اولدوغونو بللندیریردی.

اوستا علعسکر، موشتوک باشینا چا تمیش پاپروزون کؤتویونو، بیر صینیق کیربیت چؤبویله چیاردی ب، یئره آتدی. گونو بیرتیق، یاسدی دابمان باشما قلا آیا قلا ییب، موشته ری یه :

— آکیشی!... دئمه دین هارالیسان؟ دئییه، سؤال وئردی.

موشته ری، باخیشی نی آینا دان قوپار تدی، باشینی قالدیری ب، یوغون سس ایله :

— پولادلی یام!.. دئدی.

اوستا اونون قارا پاچا گوه نینه بنزه یه ن ساچلارینی اوغا- اوغا : هه! بئله دئی، چوخ یاخشی! جاواب قایتاردی.

صونرا، بیر آیری سیگار آلیش دیردی. درین بیر نفس آلیب، توسدوسونو اوددو.

— پولادلی نین هانسی کندینه نسن؟ دئییه، خبر آلدی.

جاواب گۆزله مەدن ،چۆن پيالادان بىر آوج مو گۆتوروب ،بارماق -
لارى نىن آراسىندان سوزە - سوزە موشتەرى نىن باشىنا تۆكوب ،يئىنە دە
توك باسمىش قولقلار بىنن اوستوندەن اورتايا سارى اۆوكە لە مگە باشلادى
كىشى دەن سس چىخمادى .

علمىكر اونون حوصلە سىزلىك دەن اۆزونو قولاق آردىنا ووروب ،دانىشماق
ايستە مەدىگىنى ظن ائىندى . بلكە دە بويازىق كىشى ،فىكرىنن پوزغونلو قو
اوجون سۆزومو ائىشتمە بىب - دئىيە ،يئىنى دەن سوروشدو :

— آكىشى ، دئىمە دىن هانسى كىندە نىن ؟

موشتەرى يوخودان دىسكىنەن آدام كىمى ، اۆزونه گلىب ،تاختا كىلىن
اوستوندە قورجونوب ،قىچلار بىنى دىوارا دىرەدى :

— ھە ،ھە ... هانسى كىندە نەم ؟ ، اوتقوناراق :

— دلىلر كىندىنەن ! دئىيە ،جاواب قايتاردى .

بونو دئىيب ، گۆزلر بىنى يئىنە دە گوزگونون اورتاسىنا زىللەدى .

اوستا علمىكر تاختا موجوروسونو آچىب ،اونون ايجىندەن بىر دىشى -
دوشموش داراق ،بىر دانا دا اولگوج چىخارتدى . سوموك دستەسى نىن
آراسىندان تىيە سىنى آچىب ،ھامىش گۆنوندەن كىلىمىش ائىلى بىر قئىشە
دال - قاباق چكەرك ،سۇلاماغا باشلادى . سونرا ،باش بارماغى نىن دىرناغى
اوستوندە تىيە نىن ايتىلىگىنى يوخلادى . ايتىلىگىنەن آرخا بىن اولدوقدا
قىرخماغا باشلادى .

اولگوج ، خارىلدايا - خارىلدايا باشىنا ورتاسىندان بىز - بىز توكلرى
دىبەن قىرخا - قىرخا موشتەرىنن ائىننا سارى آغ جىغىر آچىدى .
"ساققاواز" كىندى نىن تالانىمىش تارلارارى تك ،باش كاساسى ،قالىن ،ياغلى
توكلر بىنى تۆكدوكجە آغارىب ،تمىزلە نىردى . آما ،بونولا بئىلە ،كورگىچى
اوتلامىش چمىلىك كىمى باشىندا قوزا - قوزا توكلر قالمىشىدى .

اوستا علمىكر ،الى ايشدە اولمادا ،خيالا قاپىلمىشىدى :

— گۆرەسن نىيە بو كىندىن آدىنى "دلىلر" قويموشلار ؟ ... اولمىيە بو كىند
گىچمىشە جىن وورموش دلىلر بىن بىغىنناغى ايمىش ؟

بو فىكىردەن واز گىچىب ،تئزلىكلە ايشىنى قورتارىب ،موشتەرىنى يولا
سالماق اىستەدى ،آما بو سۇال فىكرىنەن بىر دوگون كىمى آسىلمىش
جاواب اىستە بىردى .

اورەكلە نىب ،تازادان آغزى نىن آھىمتىل صويونو اوداندان سونرا :

— قوناق ،منى باغىشلا ،باشىنى آغرىتدیم ! ... كىندىن بىزىن آدى نىن

"دلیلر" اولدوغونون سببینی صورو شماق ایسته ییردیم!...

موشته ری، بوسوزو ائشیده نده، یا واش - یا واش باشینی یوخاری قالدیر
 سینجلی - فیکیرلی بیر آدام کیمی قاشلارینی دارتدی، گوزلرینی بیر نقطه یه
 تیکیب، درین بیر نفس آلدی. آغ جیکه رینه هاوا دولاندا، کؤکسونون باشی
 کوروک کیمی یئللندی. اوزونو دوغرولداراق ز:
 — اوستا!... هئج سن قوچ کورا و غلو آدینی ائشیتیمسنی؟ - دئییه، سوروشدۇ
 علمسکر، باشینی ترپه ده - ترپه ده پولادلی کیشی نین جاوابیندا:
 — هه!... ائشیتیمش، دئییه جاواب وئردی.

— کورا و غلو، چنلی بئل داغلاری نین قوچوسو ایدی. ایگیت بیر قهرمان ایدی
 کی، اونون تایینی آنالار آز دوغوبدور، دئییب، بیر آز دایاندى. صورنا
 گوزلرینی مچید دوواری نین نمیشکن کرپیلجری آراسیندا چوروک مالاطین
 اوووخلارینا تیکدی.

بو حئیص - بئییص ده، بیر قیچی صینمیش قاریشقا، بیردانا قیز قیرمیش
 قارا اوزوم گیله سی نین تینی قاها ریلیمش قابیغیندا ن یاپیشیب، نیققینا -
 نیققینا یوخارییا دیرما شیردی.

اوستا علمسکر، بیرالبنده توکلر اولگوحو، اویری الینده ایسه دیشی
 صینمیش داراقی ساغلیاراق، الینی ایشده ن حکیب، ماراقلا دانیشیلان سوزلره
 قولاق آسماغا باشلادی.

موشته ری دوداقلارینی یا شالده ت صحبتینه بئله ادامه وئردی:
 — قوچ کورا و غلونون دؤور - برینه بیغیلان ایگیدلر "دلی" آدی یله آدلانیر -
 دیلار. کورا و غلو، ایلک دؤنه پاشالار ایلن چیرپیشاندا، دوققوز یوز دو -
 قسان دوققوز نفر دؤیوشچوسو واریدی. گئت - گئده اونلارین صایی آرتیب
 آغیربیر اوردویا دؤنموتدو. اونلارین مبارزه سی بیر یئره چکدی کی، حسنخان
 کیمی بیر بیرتیجی بیگ، چنلی بئل داغلارینا چکیلیب، بیر حیوان کیمسی
 آخورا باغلاندى...

اوستا علمسکر، تزه معیداندا ن قوپان های - کویلر آراسیندا ن قولاقلار
 شاغلایب، موشته رینین دئدیکلرینه دقتله قولاق آسیردی.
 کیشی سوزلرینین دالیسینی توتدو:

— آتا - بابالاریمیز بئله دئییرلر کی، اوچ - دؤرد یوز ایل بوندان قاباق
 شاه عباس دؤوره سینده دلیلرین چوخو کئنده ن قالخمیشلار. فیکرا ئدی -
 اینه دی دوشوندون کی، بیزیم کئندیمیزین "دلیلر" آدلانما سی نین سببی نه

اولموشدور؟

پولادلى كىشى، ياغلى-يوغون سى ايله، ائله دادلى-دوزلو دانىشىردى كى، علەسكركىمى شەردە ياشايان بىر آداما تەجب اگلە شىردى. او، علەسكركىن دقتىنى اوزونە ائلە جالب ائتمىش ايدى كى، كىشى نىن باشىنى قىر خما قدا اولدوغو، يادىندان چىخمىشىدى.

علەسكرك بۇهتله دوشونجه نىن قارىشىق حالتىندە سقىر ائدەرك، نەچە دۇنە باشىنى يوخارىدان آشاغايا تىرپەدىب،

— بس بئله، ... چوخ ياخشى، دايى اوغلو! چوخ ساغ اول كى، منى باشا سالدون. — دىيىب ايشىنە ال قويدو.

اونلار يىن آراسىندا بىر نەچە دقيقه سكوت قاناد سىردى. دلەك علەسكرك، موشتە رىنىن باشى نىن دالىنى قورتا رىب قولاقلا رىنىن اوستونە يئتىشمىشىدى. پولاد كىشىدە، گوزل رىنى، جووھ سى توكولموش آينان نىن اورتا سىنا تىكىب دوموخوق حالدا اوزونە باخاراق، كوشنلر دە جان چكىب، آغىر — آغىر ايشلر يىن آلتىندا بئلى نىن بو كولمە سىنى، چتىنلىكلە عائلە سىنە چوره ك قازانما سىنى خا طىر يىندەن كئچىرىردى.

يازىقلىقلا، اوز اىچىندە سى سىز — صدا سىز، سىزىلدا ياراق باشىنى داليا سارى چۇندە رىب، دىدى:

— اوستا! ... آى اوستا! ... يىغر اصلاحاتى اولسادا، بىزىم حالىمىزدا توز قدهرى تفاوت گورونمور. بئله كى من گورورەم، زمانە هلەدە چۇنمە — يىب دىر! چۇنەدە، كئنه قان صورانلار يىن مرامى ايله دولانىر. حياتىن كئدىشى ائلە گۇستە رىركى، بىزىم ائللر يىمىز، ايندى دە اوچ — دۇرد يوز ايل بوندان قابا ككى دۇورەدە، پاشالار عصرىندە ياشا يىرلار. آما، بونو دا دئمەلى يەم كى، او قارانلىق ايللردە، قوچ كورا وغلوكىمى ايكىت لىر تاپىلىردى كوتلە لرىن حقىقنى آلمىن. ايندى نەچە؟ ... پوللولا، سرما يە — دارلار، يالانچى اولوك آلتىندا كىزلە نەرك، بىگ — خان آدىنى دكىشىب، ارباب، تاجىر، كرخاندار، مالك وآيرى بىر قوندارما آدلار يىلان، آيرى بىر شكىللردە بۇيور دەن سوخولوب، بىز لرىن قانىنى صورولار ...

ايكى دىلداش، جوت سىردا شلاركىمى، دردلى جانلار يىن قوئوم سوندان وائىسنا راق، اوزون — اوزونآه چكدىلر. علەسكرك اوزونون وموشتەرى نىن يارالانمىش دو يغولار يله يانلىقلى آرزولار يىنا، قىما بىر سۇزلە بئله صون قويدو: — هانى او دلى لىر؟

کیشینین گۆزلی مونجوق - مونجوق سیزان یاش ایلن ایسلاندی؛
— دوغرودان دا، هانی او دلی لر؟...

صون
۱۳۶۴/۱۱/۲۴

آچیقلاما لار:

- ۱ - دلی لر کندی: پولادلو محالیندا، باغرو داغلاری نین آشاغاسیندا نوئور دریا سینا چا تمامیش، یولون ساغ طرفینده دوران، هیربخشینه تابع اولان بیر کنده دیر. اردبیلدن ۲۵-۳۰ کیلومتره قده رفاصله سی وار.
- ۲ - ساققاواز کندی: دلی لر کنده یاهین بیر کند آدی دیر.
- ۳ - قارا پاچا: جیرجیر، لاوا، پینتی، اوشه، باغرو داغلاریندا، نوئور دریا سی نین دوور- برینده بیتن بخش جوره گوه نین آدی دیر. آری چیبینلر بو گوه نلرین زنگلی گوللرینه عاشق اولاراق، بال شفتینیا ونلاردان صورالار.

لغت لر: ملکه = بلال، ذوت . پشیک = جعبه . کرکی = تیشه . جیهه = طناب . قیرخ قات = هزارلا . یئلین = پستان . خیرخه نک = گلوگاه . هونو = پشه . دوغاجی = آیران ساتان . روف = روی = آلومینیوم . کلفه = لاستیکی حلقه . کتیل = چهارپایه . رمکه = قاب . چویون = لعابی قاب . قوواق = کپک . لوهمه = لیغلی . وزده له مک = اوورهدورماق . کوناز = دوشونمیه ن، دویون . قاسناق = یارا قابینی . لوج دوداق = قالین دوداق . قورحونماق = ترپشمک . موجورو = کیچیک جعبه . سینجلی = دقت لی، فیکرلی، تین = گوشه . دوموخوق = مبهوت . وایسینماق = تأسف .

قارلىقلى محمود باقرى

قارلىق بىر آدلىم تورك ائلى نىن آدى دىر و غزنوى لىرسلەسىنى قورانلار دابو ائلدن دىرلر. بو ائل دن اوغوزلارلا بىرلىكده مین ایل بوندان قاباق اورتا ایرانا گلیمیشلر و بىر بوداغى دا ساواهمدان اطرافیندا اوتوراق ائدیپ بو ایكى شهرین آراسیندا اوز آدلارین بىر یوردا و فریب، اورادا قارلىق آدیندا بىر کند تىکیبلر.

آقای محمود باقرى ۱۳۲۱ شمسی ده - همدانین درگزين بخشى نین قارلىق کندینده آنادان اولوبدور. آتاسى نین آدى محمدظاهر، اونون آتاسى نین آدى عبدالحسین، عبدالحسینین آتاسى جوزعلی بیگ و اونون آتاسى قیطاس ایمیش. جوزعلی بیگین قادینى گوهرخانم و او داقرمیز - ینلى فتح الله بیگ (فقیر تخلصو تورک شاعر) ین قیزی ایمیش. (فقیر عزیز و ارلىق درگىسى وسیلهسى ایله تانیتدیریلمیشدیر.)

آقای محمودباقرى نین دودمانیندا چوخلو فضل و کمال اهللى توره نیبلر.

آقای باقرى فارسجا و تورکجه بىردیوانا شامل اولان گوزل شعرلى واردیر. امزوده نظمیهده استخدام اولوب، او ادارهده چالیشىر. یاغشى دیر اونون شرح حالین و شعرلرین اوز دیلیندن دینله یک :

* من *

قىرخ بىر ایل بوندان قاباق قويدوم قدم اعصاره من
گوز آچیب، باخدیم، جهان و گنبد دواره من
آتامین آدیدى طاهر، جدیمین عبدالحسین
شعرینن شیرین اول، شاید دئسم حضاره من
جوزعلی بیگدن اولار اولموش او دا قیطاس دن
کربلايه دوردو ده گئتمیش ولی بیچاره من
بار آله آتش جنگی امزون خاموش ائله
کربلانین آچ یولون ملحق اولوم زواره من
زادگاهیم دیر منیم قارلىق، شهرده ساکنم
عم قیزیمدیر همسریم، دل و فرمیشم دلداره من

حاصل بو زندگانلیق بئش اوشاق منندن اولور
 هر بیرین ایندی. گرهک عازم اقدام بازاره من
 یا چورکدن اوترو یا اتدن ساری صفده دورا
 شرمکینم هر بیریندن ائتدیگیم آزاره من
 کندیمیز من شرقدن آقداشه محدود ائیلهرم
 غربدن شاه باغیننی ساللام الان پرگاره من
 قبله سمتینده بیات و بایخان ، اما ، قوزئی
 داغکندیبنده بیرآز منسوبودوم خانلاره من
 شهربانی ده من استخدام دولت اولموشام
 بئش تومنندن اوترو برجا ائیلهرم نظاره من
 نچه گون بوندان قایاق ناگه یئتیشدیم منزله
 بیرقوناق گوردوم ، کی دوشدوم بیرقدر افکاره من
 آشنا اولموش قدیمی دوست تورکی دیر مثل
 فکره گفتدیم چرخش بو گنبد دواره من
 سوز آچیلدی ائیلهدی اظهار حاجی جعفری
 بیر کمال اهلیندن اوترو اولموشام آواره من
 بیر بلند آوازه آقای " کمالی " ادلی شخص
 تورک شعرین او دئیر احیاء اقدیم همواره من
 کلمیشم تا سیزدن ایندی استعانت ائیله ییم
 چون خوشوم گلدی حقیقت بیربقله رفتاره من
 قول وئردیم بنده دن بیر ایش اگر مقدر اولا
 باکمال میل اقدام ائیلهرم ایشاره من
 اهل فضل و اهل علم و اهل ذوقه نوگرم
 قابل اولسام خادم بو مردم بیداره من
 گر سوادیم یوخ ولی واردیر صفا قلبیمده چوخ
 مستمع ده اولماسا مرض ائیلهرم دیواره من
 " باقری " یم شعریمی من یازمیشام دفترلره
 وئرمم سوز نقدیننی هیچ درهم و دیناره من

✧ ساپ ساری ماچلار ✧

گوی کیمی گوزلریوین رنگی نه زیبادی گوزل
 گول کیمی گونه لرین رنگی فریبادی گوزل

قاشلارین قوس قزح دیر کی، قورولموش قیه ده
 یاغیشی گوز یا شیمیزدیر کی، هویدادی گوزل
 گوزونون جاذبه سی جذب ائله دی قوتیمی
 جانیمی آل ائلمه ذره جه پروادی گوزل
 ساپ ساری ساچلاریوی سینه وه سرساکت اولوم
 بی دوا دردی میزین نسخه سی پیدادی گوزل
 صورتین سطح سجنجل کیمی صیقل وثریلیب
 کیپرگیگین دشمنه کیمی قاطع وبرادی گوزل
 نه دوداقلاریوه قیماق دئیهرم، من نه ده بال
 دانیشاندا نفسین مثل مسیحادی گوزل
 قلعه حسنه چیخاردیب سنی قدرت قلمی
 دور قیام ایله قیامت بقله برپادی گوزل
 هر نه مقیاس وجاهتده خیالاته گله
 مجتمع سنده اولوب هر نه کی، زیبادی گوزل
 خالقین خلقتینی "باقری" و خلق گوروب
 بو خصوصیتهدیر عاشیق و شیدادی گوزل

✧ چوره ک صفی ✧

آروادلاری نانا صفینده بعضی اوزانیب پیاده رو دا دوکجه کیمی اورتاسی یوغوندور سسلندی بیر کی، بیر چوره ک وثر شاطر دئدی : هئچ پارادا وثرم هرکس کی، قاباقدان آلدی گفتدی اعلام ائله دی خمیر توکندی باشلاندى حدیث ناسزا چوخ مغلوبه اولوبدو جنگ او یاندا قویدو یثره چادرین او یاندا یثرتیلدی چادر، جریلدی کوینک آلهه دئدی بیر آرز دوروب باخ ائت "باقری" سوزلریوی کوتاه	دوشموشدوله چوخ هراسه گوردوم بعضی چولانیب پالاسه گوردوم بس کی گئینیب لباسه گوردوم اوغلوب گئده جک کلاسه گوردوم دوشدو خانم التماسه گوردوم آچمیشدی دیلین سپاسه گوردوم ملت دوشوب التماسه گوردوم پرت ائتدی بیر سی کاسه گوردوم شاطر سوخولوبدو طاسه گوردوم گلدی "سارا" باسه باسه گوردوم ظلم اولدو عجب انائسه گوردوم آرز پوفله قمیش بوناسه گوردوم من ده سنی کم حواسه گوردوم
---	--

﴿ دڏى يوخ ﴾

بیر نڦردن دونن خبر آلدیم
 دڏیم علت نه دیرکی یاخشی دگیل
 توولادی باشینی آتیب قاشینی
 اون دنه مرغ فروشه یالواردیم
 هر نه اولسا دڏیم پولون وئررم
 التماس ائیله دیم کی، وئریار یسین
 دوتقون اولدوم دڏیم کی بیرزاددان
 نجه سن؟ یاخشیدیرا یشین دڏی یوخ
 سخت گشچدی مگر قیشین؟ دڏی یوخ
 بیرده قیرچیلادیب دیشین دڏی یوخ
 بیرطویوقدان ساری، دوشون دڏی یوخ
 خام اولایاکی بیشمیشین دڏی یوخ
 قیچلارین وئر ویادوشون دڏی یوخ
 چیخار اصلا سنین باشین دڏی یوخ

﴿ بیر بئش کلمه ﴾

باخما قینین بیر سری وار
 عاشیق لیکن خلعتنی
 گوزلری وار پاچا - پاچا
 او بیر جوان من بیر قوجا
 قاشی محراب نمازیم
 آله بیلیری نیازیم
 او بیر شمعدی من پروانا
 دوشونده لیمو عمانا
 گول اوزو وار برک اوره گی
 " محمود " دئیر یار اوره گی
 بیلیرم دئییه بیلیمیرم
 تیکمیشم گئییه بیلیمیرم
 بئلی اینجه بویو اوجا
 سوزومو دئییه بیلیمیرم
 گوزوم یاشی دستمازیم
 ذکرینی دئییه بیلیمیرم
 دولانییرام یانا - یانا
 باخیرام دئییه بیلیمیرم
 او دور قلبیمین دیره گی
 داشدیر یا قییه بیلیمیرم

﴿ تئلر آچیلدی ﴾

سوووشدو قیش گئنه گلدی بهار و گوللر آچیلدی
 پرنده لر گولی گورجک دوباره دیلر آچیلدی
 آغاجلار اکنینه گشیدی شکوفه کؤینگى یکسر
 کلیبدی موشتولوقا سا قساغان کی بوللار آچیلدی
 بولودلارین قوشونو اوز قویوبدو داغلارا ساری
 یاغیش تگکوب سره لردن آشاغی سئلر آچیلدی
 چوبان داوارلاری سوردو او اوئلو تپه لراسته
 قویون، قوزو مله شیر مهربان دیلر آچیلدی
 او خیردا قیزلره بیر باخ کی، تازه یونجه دریبیلر
 گتیردی لر افوه خندان اولوب کی اللر آچیلدی

آتا آنانی چاغیردی، آنا چاغیردی بالانسی
 یثیب له ترشویونان یونجادان گوووللر آچیلدی
 چیخن باخین نئجه کندین کناره سی یاشول اولموش
 سراندازی آغیدی گوتدو داغ و تفللر آچیلدی
 قوزئی لرین قاری گشتدی، سو اولدی دره دن آخدی
 جاجیق چیخیب سوقاناق سیز اولوبدو دللر آچیلدی
 چینه چکن، باغیننی بئله دن لر، آرخ آریدانلار
 وئریبیدیلر سه س آئی دورون کی چوللر آچیلدی

✽ آختارییر ✽

طوطی طبعیم طریق شکرستان آختارییر
 گزمگه سیمرغ صولت جای جولان آختارییر
 شعر آدیندا گرچی بیر ناقص کلامیم وار ولی
 کودک باذوق تک راه دبستان آختارییر
 اهل ذوقین محضرین درک ائیله مک مشتاقی یم
 چون اوشاق کی، مادر آغوشونده پستان آختارییر
 فقر و فاقه ملکنون بی دست و پا سرداری یم
 یوخ الیمده حربه، لیکن مرد میدان آختارییر
 باخما پوزقون حالیمه یا وضع استضعافیمه
 باخ غنای طبعیمه قارون دوران آختارییر
 برخیا تک ملکت بلقیسی احضار ائتمگه
 تخت و تاج و شوکت فر سلیمان آختارییر
 ویل بیر شخص مطّف وای بر هر محتسکر
 ائتمگه بو ملت ایرانی ویلان آختارییر
 ایکی الله اورتاسیندا، ناقه صالح کیمین
 پی اولانلار مجری احکام قرآن آختارییر
 ملت مستضعفی، ملت خیابانیندا گور
 پمب آب و ترمز و لاستیک پیکان آختارییر
 هر نه ذهنه گلسه یازما چک عنان صحبتی
 چوخلاری بو ملتین دردینه درمان آختارییر
 "باقری" نین یوخ اومیدی بیرکسه غیر از خدا
 خلقه بیر غمخوار اولان پیرجماران آختارییر

﴿ اتلیک شامی ﴾

اتلیک شامیندا گلدی قوناق بیرنچه نفر
کشتی دوتان و قولدور و پرزور و حملهور
اونلار ائوینده گیتمیشیدی چون ضیافته
نوبت یفتیشدی شام وئره بو شخص بوسفر
صرف اولدو شام و چای و چاق اولدی داماغلاری
بیر کس مبارز ایستهدی کشتی دوتا مگر
اول دوتوب بیخیب یئره ائو صاحب اوغونو
تصمیم دوتدو تا دوتا بیر کشتی دگر
ایکینجی سین آلیب باشینا گؤبهدی یئره
گلدی اوچونجو ووردو اونا ضربه بیشتر
چون غالب اولدو اوچ نفره شیرگیر اولوب
وحشت دوتوبدو مضطرب اولدو قوناق لـر
وئردی شعار کیمدی کی، میدانیمه گلـه
ساللام ترابه هیکلینی اولسا شیر نـر
بیر شخص اولار ایچینده اولاردان مسن ایدی
سسلندی گل اوتور ائلمه سینهوی سـهر
وئردی حواب سن ده توتورسان بویورگونان
خوفا ئیلمه یواش یئره ورام سنی پـدر
جوشه گلیب قوجا اونو دوردو قوجا قـلادی
آلدی باشین قوجاقه و لیکن نئجه سـیخر
آرش صفت فشار وئریب باتمام زور
آسدان چیغیردی بسدی بوراخ سیندی دنده لـر
طاقت کسیلدی، باتدی حریفین قابیرقاسی
یالواردی چونکی حس ائلهدی بیرقده ر خطر
آزاد ائدیب قوجا دئدی مغرور اولما چوج
بیخدین اوچون سن و سنی من اولدو سربسـر
سؤز یوح بالام دولوبدو سنین باشیوه توتون
اما مثل دئیله توتون کنده دن چیخـر
بونلار اولونموش ایشدی چکیب نظمه " باقری "
بیر شخص اونا دئییدی اودا شعرینن دئیر

✽ باغری قارا ✽

ای منیم بختیم کیمی زولفی قارا ✽ ای یثریشده ککلیک و باغری قارا
 وثرمه ییب هرگز سنه زیور لباس ✽ بلکه قدین وثردی زینت پالتارا
 سو بیغیلدی آغزینا گورجک سنی ✽ یوخسا سنسن ای گوزل آب غورا
 چوخ تلمه بیر قدهر آهسته گشت ✽ بو شتابیله گفدیرسن دی هارا
 گوزلریم دوشدو سنه بی اختیار ✽ ایستیری گویلوم سنه چوخ یالوارا
 یا منی ائیله قوناق بیر بوسه یه ✽ یا اوزون امر ایله چکسینلردارا
 یابوساعت گر یوخوندور حوصله ✽ بس اقلأ وعده وثر بیرگون صورا
 منده یوخ تقصیر گویلوم ایستیری ✽ بس کی خوشگل سن اوره ک سالمش زورا
 سندن اوترو نغچه بیته سؤیله دیم ✽ سایمیران هنج شاعری قلبی قارا
 بیر دؤنوب باخدی آقا تک نؤکره
 گولمگه سالدی دئدی قاچ ایت گورا

✽ حقوق بشر نه دیر ؟ ✽

مرتجع مملکت لرین آدینسی ✽ بی حیالر قویوبلار انسانی
 دوشه قرآنه یوللاری یازیلیب ✽ انمال مؤمنون اخوانی
 گر چی یوخ احتیاجیمیز لیکن ✽ گور نغجه تک قویوبلار ایرانی
 گلدی گشتدی خبر یازان نه قدر ✽ گزدیلر شهرهای ویرانی
 گوردولر گرچی کور باطن لـر ✽ بیر نغله دیده های گریسانی
 چوخلاری هرزادین وثریب الدن ✽ استقامت ائدیب دلیرانی
 دین یولوندا بیزیم جوانلاریمیز ✽ ائیله ییب مات و محو دونیانی
 هنج دولتده جرئت اولمادی تا ✽ ائده محکوم بعثی جانی
 دغسلر بس نه دیر حقوق بشر ✽ بیلهدی کیمسه بو معمنانی
 نه دیر آزادلیق مجسمه سی ✽ مسخره ایلریز آمیرکسانی
 یوخی داخی حناییزین رنگی ✽ گؤتورون جمع ائدین بودوگانی
 بارالها بو رهبری ساخلا ✽ اوز پناهینده سن کماکانی
 قدرتینله اوزون حمایت ائله
 رزم رزمندگان ایرانی

سعید سلماسی

شهرتاریخی سلماس از جمله کانون‌هایی بود که در درگیری مشروطیت مردم غیورش با به اهتزاز درآوردن پرچم آزادیخواهی، در این جنبش شرکت کرده و در راه به ثمر رساندن آن از ایثار جان و مال خود دریغ نکردند. در این نهضت مردان از جان گذشته‌ای از میان دلاوران این دیار برخاستند و به زعامت روحانی مبارز حاج پیشنماز سلماسی سینه سپر کرده و مردم به پا خاسته‌این سامان راهبری کردند و برای همیشه نام نیکی از خود به یادگار گذاشتند؟ از جمله آن‌ها زنده‌یاد، جوان ناکام سعید خلیل زاده، سلماسی بود. این جوان شوریده‌سر که نویسنده و شاعری توانا و سخنوری چیره‌دست بود به تمام معنی عشق به وطن و آزادی داشت و به قول مرحوم نصرت‌الله فتاحی: "وی از آزادیخواهان بنام صاحب سیف و القلم و نطق بود و جنبه تشویرسینی داشت و از کلمات اوست: دائما انقلاب، دائما انقلاب" (۱)

این مبارز ناکام که از خاندان محترم حق و ثردی بود به انقلاب یعنی دگرگونی جامعه از سیستم قرون وسطائی آن روز به یک نظام مترقی و پیشرفته که در سایه حکومت قانون و حاکمیت مردم، کشور به استقلال و آزادی واقعی می‌رسید ایمانی ژرف و باوری عمیق داشت و بسرای رسیدن به هدف و الایش از هیچ تلاشی فروگذار نمی‌کرد. تا این که در عنفوان جوانی جان بر سر آرمان متعالی خود گذاشت و با نثار خون خویش با وجدانی راحت روی در نقاب خاک کشید و به همین علت هم هست که نامش در تاریخ معاصر میهنمان زنده و جاوید مانده است.

کسروی درباره وی می‌نویسد: "از شهرهای آذربایجان خوی، سلماس و اورمی، هر یکی به اندازه خود پیروی از تبریز نمودند و جنبش در آن‌ها ریشه دوانید. در سلماس انجمن برپا شده و حاجی پیشنماز رئیس آن و سررشته دار کارها می‌بود و نیک می‌کوشید. یکی از آزادیخواهان آنجا شادروان میرزا سعید بود که گاهی در استانبول و گاهی در تبریز و گاهی در سلماس می‌زیست و جوانی سراپا غیرت و مردانگی می‌بود" (۲)

(۱) نصرت‌الله فتاحی - مجموعه آثار قلمی ثقة الاسلام شهید - ص ۴۸۶

(۲) احمد کسروی - تاریخ مشروطه ایران - ص ۲۶۳

طاهرزاده^۱ بهزاد نیز که کوشندگان مشروطیت در آذربایجان را به چهار گروه تقسیم کرده شادروان سعید سلماسی را در رده^۱ نویسندگان و سخنگویان عمده به حساب آورده است^۱

شرح حال این شهید راه آزادی در مجله^۲ یادگار چنین نوشته شده است :

" در سال ۱۳۰۶ قمری کودکی در سلماس به دنیا آمد که از همان او ان زندگی آثار نجابت، راستی و درستی در ناصیه^۳ وی تجلی می نمود. این طفل که " آقابالا " نام گذاری شده ولی بعدها خود را سعید نامید. پس از طی دوره^۴ کوتاه و شاداب کودکی به تحصیل آغاز کرد و وارد مکاتب وقت در سلماس گردید. پدر و جد سعید در روسیه به امور ملکداری و تجارت مشغول بودند به همین جهت نیز در معادن نفت باکو صاحب املاک و علاقه بودند، سعید به همین مناسبت پس از مدتی کسب دروس مکتبی به سوی روسیه مسافرت کرد و به شهر باکو رفت .

... سعید در مدت اقامت خود در باکو با برادران او راج او ف که در آنجا با تاسیس چاپخانه به نشر کتب سودمند ادبی و تاریخی، داستان ها و ترجمه های آثار نویسندگان خارجی اقدام می کردند آشنا گردیده و با مطالعه کتب مختلف و افزایش معلومات خود باطناً به افکار آزادیخواه-هی و حریت طلبی محبت وافر بهم رسانیده بود. پس از آن که قهرمان مشروطیت در حدود یکسال در باکو اقامت نمود به همراهی ادیب، شاعر و روزنامه نگار سلماسی مرحوم محمود غنی زاده به سیاحت در روسیه و مسافرت در داخل این کشور پرداخته بالاخره به مناطق بیلاقی مانند پتسی-غورسکی، یالتا و کیلاودسکی رفت .

... وی پس از دیدار از شهرهای روسیه از جمله تفلیس یک مشروطه خواه فداکار، صدیق و جوان پرشور با آمد و به ایران مراجعت کرد و با خود یک چاپخانه^۵ سربی به همراه آورد که روز تاراج مغازه های مجیدالملک سواران قره داغ و مرند آن را تاراج کرده و به هم زدند. این چاپخانه امید نام داشت و اولین مطبعه^۶ سربی در آذربایجان بود .

... زمان بازگشت سعید مشروطه طلبان دسته دسته انجمن برپا کرده و همین وقت نیز آزادگان دیلمقان (مرکز سلماس) با تشکیل کیتسه و مجامع مختلفی در توسعه^۷ نهضت مشروطیت و استحکام اساس آن می کوشیدند. این هنگام تنی چند از ناکسانی که سعادت خود را در ذلت و نکبت

۱) طاهرزاده بهزاد - قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران ص ۲۱

قوم ایرانی هانسته و از وجدان و شرافت دور بودند پیش مجسمه استبداد و ولیعهد وقت محمدعلی میرزا به سعایت گفتند که کسانی در خفا کرده و برضد مقام سلطنت مشغول تفتین و فسادند.

آن روزها اقبال یار مشروطه طلبان بود. انجمن ۱۴ نفری آزادخواه - هان سلما س که سعید نیز از موسسین آن به شمار می رفت از بدکاری سخن چینان و اندیشه های ناپاکشان بی خبر مانده بودند. بدین جهت چنان صلاح دانستند که مجالس رثاء و روضه ترتیب داده گاه و بیگاه در چنین محافل مذهبی گرد آیند و پس از پایان مجلس به مذاکرات لازم در باره مرام جمعیت و اقدامات خیرخواهانه آن بپردازند تا از این راه هم به ثواب اخروی و هم به صلاح و خدمت مردم برسند.

این حال دوام داشت تا آن که فرمان مشروطه صادر شد. خبر تلگرافی اعلام مشروطیت در ایران به دیلمقان رسید. مردم این شهر کوچک مانند سایر ساکنین ستم دیده و محروم ایرانی با شور و شعف تمام این مسزده پیروزی را استقبال کردند، همگی در مسجد بزرگ شهر گرد آمدند، متن تلگراف خوانده شد، مردم از مضمون آن اطلاع کافی بهم رسانیدند. آنگاه سعید، سرباز دلاور مشروطه به پا خاسته نطقی پر حرارت ایراد کرد. او حق داشت که بر خود بیالد و شاد و خرم روز پر سعادت را با سخنان مهیجش به کلیه همشهری های خویش تبریک و تهنیت گفته باشد زیرا که به مقصود دیرین خود رسیده بود (۱)

زننده یاد میرزا سعید هر جا بود با استفاده از تمام وسائل ممکنه با شجاعت کم نظیری در انقلاب شرکت داشت چنان که مرحوم امیر خیزی می نویسد: "مرحوم سعید جوانی شجاع و سخنور بود. نطق های آتشین می کرد. قبل از انقلاب در تلگرافخانه و میدان مشق تبریز نطق های مهیج می کرد. حتی شبی در تلگرافخانه صدای انفجاری شنیده شد که مردم متوحش شدند، سعید به آواز بلند گفت نگران نباشید چیز مهمی نبود، بعد معلوم شد که چیزی از مواد محترقه در جیبش بوده که منفجر شده است و بنده هم با اعضای انجمن ایالتی دریکی از اتاق ها بودیم که سعید را آنجا آوردند، رنگ رویش اندکی تغییر یافته بود، مرحوم بصیر السلطنه گفت کمی نمک بپا و - رید که میرزا سعید بلیسد. گفت من به این چیزها تنزل نمی کنم. به هر

(۱) مجله یادگار - سال سوم - شماره دهم - ص ۷۷

صورت جوان فداکار، هنرمند، درستکار و حقیقت‌پرست بود... وی پس از به توب بسته شدن مجلس به استانبول رفت و مدتی در آن شهر اقامت نموده با جوانان ژون تورک آشنا شده و از افکار ایشان متأثر می‌گردید" (۱)

سعید پس از آن که وارد خاک عثمانی می‌شود در جهت مبارزه با استبداد صغیر و اعاده دوباره آزادی به ایران دقیقه‌ای راحت‌نمی‌نشیند. وی با این که در آن موقع بیش از ۲۰ سال نداشت ولی چون معنی واقعی راحت زیستن در فضای آزادی و دموکراسی را خوب دریافته بود و می‌دانست که اگر به جای خودکامگی فردی و سلطه‌اولیگارشی، حاکمیت به دست مردم بیفتد و توده‌های مردم صاحب سرنوشت خود بشوند، چه تغییر و تحولاتی در جامعه رخ می‌دهد و چگونه کشور در شاهراه ترقی و پیشرفت به سرعت راه خود را می‌پیماید. با قلم و بیان و با تلاش شبانه روزی مبارزه خود را ادامه می‌دهد.

حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی که او نیز پس از کودتای خونین محمد علی شاه از ایران هجرت کرده و مدتی به کشور عثمانی می‌رود در خاطرات خود می‌نویسد: "در این ایام دونفر از جوانان ایرانی نزد من آمده اظهار می‌کنند در بیگ‌اوغلو انجمنی تشکیل خواهد شد و از عثمانیان، ایرانیان، آرامنه، کردها و اروپائیان از هر یک ناطقی به زبان ملی خود نطق می‌کند. برای همدردی با ایرانیان و تقویت نمودن از مشروطیت ایران از طرف عموم فارسی‌زبانان هم شما باید نطق کنید" پس از آن که نماینده هر یک از قوم‌ها سخنرانی می‌کنند: "از طرف مردم آذربایجان نیز سعید سلماسی که جوان غیرتمند و از نخبه آزادخواهان آن سامان است به زبان ترکی آذربایجانی نطق غرائی نموده و ضمن از سیدجمال الدین اسدآبادی و میرزا آقاخان کرمانی و اشخاصی که در دوره ناصر الدین شاه در راه برهم زدن اساس استبداد فداکاری کرده‌اند و از حوادث اخیر ایران و از غیرتمندی مردم آذربایجان، از حرکات ناشایست دربار - بیان تهران و بالاخره ذکر جمیل از حاج میرزا ابراهیم تبریزی، سیدجمال الدین واعظ اصفهانی، ملک المتکلمین اصفهانی و میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل شهدای راه آزادی به میان آورده، روان آن‌ها و دیگر شهدای وطن را شاد نمود و نطق او بسی مستحسن واقع گردید" (۲)

(۱) حاج اسماعیل امیرخیزی - قیام آذربایجان و ستارخان - ص ۳۶۳ و ۳۶۲

(۲) یحیی دولت‌آبادی - حیات یحیی (ج ۳) - ص ۴۲ - ۳۸

از جمله اقدامات میرزا سعید در کشور عثمانی برقرار ساختن ارتباط با نیروهای مترقی و آشنا ساختن آن‌ها با اهداف انقلاب مشروطیت ایران و خواست‌های حق طلبانه ملت ایران و جلب کمک و همدردی آنان نسبت به انقلاب مشروطیت و مبارزات مردم ایران به ویژه آذربایجانیان بود. جمعیت اتحاد و ترقی از جمله گروه‌های پیشگام آن روزی ترکیه بود که توسط وی همکاری خود را با انقلابیون میهنمان آغاز کردند. و حتی تعدادی از آنان به ایران آمده و در پیکارهای آزادی بخش مردم آذربایجان شرکت کردند. طاهرزاده بهزاد می نویسد: " این جوان در آن هنگام به یک کار شگفتی برخاست. توضیح آن که چون به انقلاب ایران به ویژه به تبریز بسیاری از آزادیخواهان جهان از جمله کمیته اجتماعیون - عامیون ایرانیان قفقاز و کمیته سوسیال دموکرات ملت روس و کمیته آشنا - کسیون ارامنه مردانه کمک می فرستادند، جمعیت اتحاد و ترقی عثمانی نیز که هنوز در کشور خودشان مشروطه نگرفته بودند، گویا هنوز در سالونیک بودند دلسوزی هائی به مشروطیت ایران نشان می دادند. در این هنگام شادروان سعید سلماسی یک دسته از آنان را به فرماندهی خلیل بیگ (عموی انورپاشا که سپس ملقب به خلیل پاشا گردید) با خود همراه گردانیده به یاری مجاهدین خوی آمد. چون پس از مبارزان مجلس جنگ بین آزادیخواهان تبریز و سپاهیان محمدعلی میرزا در گرفت و کم کم تبریزیان فیروز گردیده و کار به جاهائی رسید که گذشته از تبریز درخوی نیز کانون آزادیخواهی بنیان یافت، به این معنی که مجاهدین آن شهر را نیز گرفته و حیدرخان عمو اوغلو و دیگران در آنجا دسته هائی پدید آورده و با گردانی که محمد علی میرزا بر سر آزادیخواهان می فرستاد به جنگ های سختی پرداختند." ^۱

کسروی بقیه ماجرا را چنین دنبال می کند: " بدینسان درخوی کوشش هائی می رفت رفته رفته جنگ با گردان سخت تر می گردید. در این هنگام جوان غیرتمند سعید سلماسی با دسته ای از جوانان آزادیخواه عثمانی به فرماندهی خلیل بیگ به یاری آزادیخواهان رسیدند، در این زمان در عثمانی مشروطه داده شده ولی سلطان عبدالحمید هنوز بر تخت جای می داشت و اینست دسته " اتحاد و ترقی " در نهان به کار هائی می کوشید و چون در نتیجه کشاکش مرزی میان ایران و عثمانی، سپاهیان عثمانی در نزدیکی

(۱) طاهرزاده بهزاد - پیشین - ص ۴۴۸

های قوتور جای داشتند و جانفشانی های آزادیخواهان ایران را از نزدیک تماشا می کردند، کسانی از ایشان همراه میرزا سعید به یاری شتافتند. سعید را نوشته ایم که یکی از جوانان مشروطه خواه بسیار غیرتمندی می بود، و چون در استان بول به بازرگانی می پرداخت و بارها به خاک عثمانی می رفت، عثمانیان او را می شناختند.

عموا و غلو و مجاهدان به پیشواز شتافتند و سه دسته ایرانی، ترک و ارمنی دست به هم داده به کوشش پرداختند. سپاهی در سعدآباد در برابر ماکوئیان گردآمده جنگ در میانه رخ می داد، خلیل بیگ با دسته خود به آنجا پیوست.

روز چهارشنبه هیجدهم اسفند (۱۶ صفر ۱۳۲۷) جنگ بزرگی در میانه رخ داد و چون داستان آن را در روزنامه مکافات نوشته ما کوتاه شده اش را می آوریم.

شب چهارشنبه سه ساعت پیش از بامداد مجاهدان از ترک و ایرانی به چند دسته شده به فرماندهی خلیل بیگ همراه ابراهیم آقا و میرزا سعید از سعدآباد به تکان آمده از رود قوتور گذشته خود را به کناردیه ها - شرود رسانیدند و هنوز آفتاب ندمیده بود که با دشمنان به جنگ پرداختند. مجاهدان شش بسیاری از خود نشان می دادند. هم جنگ می کردند و هم پیای آواز به " زنده باد ستارخان سردار ملی " بلند می داشتند، خلیل بیگ زود زود می گفت: " آرقا داشلار قورقما یون، وورون، یا شاسو مشروطه " شادروان سعید از بس خورش جوش می زد آرامش نتوانسته گاهی آواز به " یا شاسین حریت " بلند می کرد، گاهی با مجاهدان به سخنپرداخته می گفت: " برادران بزنید، نترسید، خون بهای ما پایداری مشروطه است... نام نیک ما را در تاریخ ها خواهند نوشت، گاهی روی سخن را به دشمنان گردانیده می گفت: " ای بی غیرتان کجا می گریزید؟ مگر می پندارید با گریختن، از شما دست خواهیم برداشت؟ "

امروز یکی از سران کرد کشته شده چهارتن دیگر دستگیر افتاد. از مجاهدان دلیری بسیار دیده شد.

در مکافات می نویسد: " درکنار رود قوتور آنقدر از دشمن کشته و زخم دار افتاده بود که از جریان خون آن ها رنگ آب تغییر داشت " راستی آن که صدمتن کما بیش از آنان کشته شده بود. از اینسو نیز شادروان میرزا سعید باشتن دیگر از مجاهدان کشته گردیدند. شادروان سعید به آرزوی

خودرسیده خونش را در راه آزادی به خاک ریخت . خلیل بیگ درباره این جنگ تلگراف پائین را به استانبول فرستاد : " ... حوالی خوی محاربه ، صدنفر ماکوئی مقتول و خطیب شهیر میرزا سعید سلماسی شهید . خلیل"^۱ بدین ترتیب این جوان مبارز پاک درون درس ۲۱ سالگی در راه آزادی و بهزیستی هموطنانش شربت شهادت نوشید و شهادت وی : " موجب تاثر کلیه آزادیخواهان شد ، مرحوم سعید را جوانان آزادیخواه سلماس از ته دل دوست می داشتند ، تا زنده بود غالب سوگندهای ایشان به جان سعید بود و بعد از مرگش به روح سعید " (۲)

چنان که همشهری و همسنگر مبارزش روانشاد غنی زاده سلماسی شاعر و نویسنده معروف پس از شهادت سعید در حق وی گفته است :

کبریائین شهید والاسی روح ایران سعید سلماسی (۳)

" نکته جالب توجه تر آن که روزی که سعید از سلماس به قصد شرکت در محاربه به خوی می رفت سیدی را وکالت داده و وی را وادار به طلاق عیالش نموده بود . او می گفت : من همراه مجاهدین از ترکیه آمده ام سزاوار نیست که در خانه پهلوی عیال خود به سربرم . من به میدان جنگ می روم و به شهادت می رسم .

همچنین سعید مرحوم هنگامی که از سلانیک (یکی از شهرهای ترکیه) به سوی ایران عازم بود آموزگاری را نیز به نام ناجی بیگ به سلماس آورد . و مدرسه مشهور سعیدیه را که در آن وقت با اصول نو تشکیل شد بنانهاد ولی قوم " جلو " هنگام حمله و غارت در دیلمقان عمارت مدرسه مزبور را با خاک یکسان کردند و کودکان محصل را به قتل رسانیدند " (۴) وی علاوه بر مدرسه یاد شده کتابخانه و قرائتخانه امکدار تاسیس کرد .

" اینک چند بیت از اشعار سعید سلماسی که در شماره ۲۱ روز دو - شنبه ۷ شعبان ۱۳۲۵ قمری در روزنامه فریاد اورمیسه به مدیریت آقا زاده طبع شده :

-
- ۱ (احمد کسروی - پیشین - ص ۸۷۵ .
 - ۲ (حاج اسماعیل امیرخیزی - پیشین - ص ۳۶۳
 - ۳ (نصرت الله فتحی - پیشین - ص ۴۸۶ .
 - ۴ (مجله یادگار - پیشین - ص ۸۳ .
 - ۵ (دکتر سلام الله حاوید - فداکاران فراموش شده آزادی - ج ۴ - ص ۲۴

آه ای یارجان، ای مونس شب‌های اضطراب
 بازم تویی؟! فدای نگاه ملول تو
 گل‌ای مدام گریه وافغان اشدن وطن
 بازم چرا غریق خیال و تائری؟
 هر شب آخان سرشک تاثر نه‌دیر، نه دن
 بی خواب و بی حضوری چشمان حسرتت
 اقلدر لیال عشقیمی برباد ای وطن
 ای خسته طیب‌جو، ای باغ خاطرات
 ای سبزه زار شوقی سوسوزدان صولان چمن
 آهی که از درون من آید معانی‌ش
 مقصودیمیز خلاص وطن دیر وطن وطن
 ایام دی گذشت و صباح بهار ماست
 اوغروندا حاضر یک‌کی، ائدک بذل جان و تن
 مرحوم امیرخیزی در کتاب خود درباره اشعار بالا چنین اظهار نظر
 کرده است :
 مرحوم سعید در واقع عاشق وطن بود و یقین دارم که اشعار فوق
 اعم از آن که از حیث شعریت قابل توجه باشد یا نه، از دل سوزناک
 عاشقی برآمده، از این جهت بسیار قیمتی است " (۱)

روانش شاد و یادش گرامی باد.

(۱) حاج اسماعیل امیرخیزی - پیشین - ص ۳۶۳

"آی سا والان" شعر مجموعه سی چبخدی

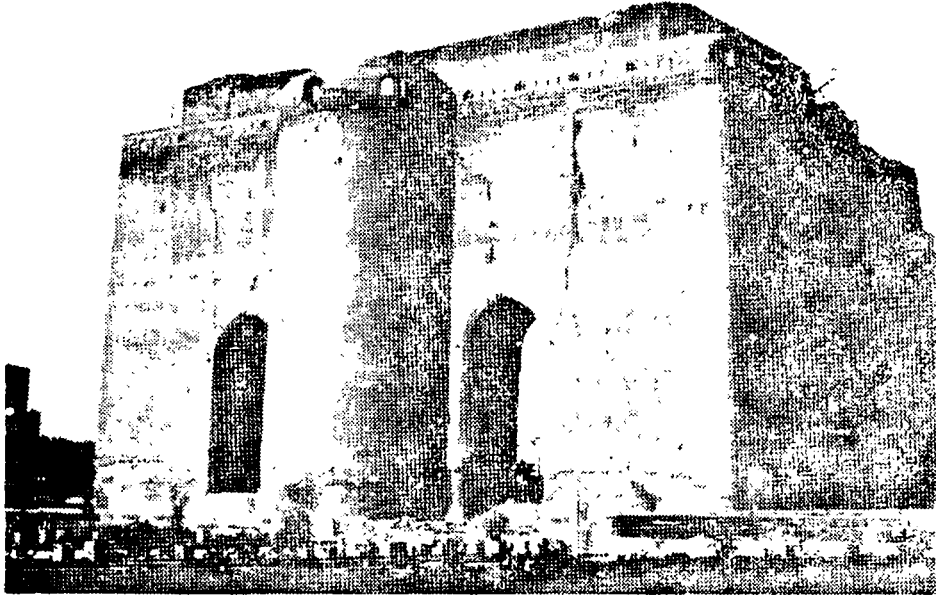
محترم واعظ "حاج آقا سید جعفر موسوی" نین (آی سا والان) آدیندا
 شعر کتابی چبخدی، گله‌جک ماییمیزدا بو کتاب حقینده تفصیلات
 وثریله‌جک دیر. (وارلیق)

۸ر۵۶۳ دە وارلىق مجلەسى نىن امتىيازىيەسى دوكتور جواد ھىت آقا ايله
تائيشلىق مناسبتىلە اونا اتخافى ائىدىرەم. «غلامعباس بىرخانى آجائى»

قويمايىن سرخوش اولوب ، اسروگە مستانە دئىم
او اوچولموش ، بىخلان اولىرە مىخانە دئىم
اۈلك، اۈلك دى، نەخىر-خىردى، گىتاي بىگ دلى لىر
قويمايىن من دلى نى سىز لىرە ديوانە دئىم
او گىر مىش گدە تىزگىتمە دى تا من دە دورام
سن مسلمان بالاسى اېن مسلمانە دئىم
وطن ايران دى منە ، اسلامى آل قاندى منە
تورك دىلى جاندى منە ، جانىما پروانە دئىم
ايراق اولسون كى ، اكر ايرانا بىگانە گلە
قوراق اولسون بوغازىم اۈزگە يە جانانە دئىم
آلاھا چوخ شوکور اولسون كى ، منى قويمادى او
اۈز دىلىمدە دئىلن سۈزلەرە افسانە دئىم
بەبە! عابباس، نە قشنگ دونيادا سۈزلى دوزە لىر
كۈز لورم مور ائلە ين باشلارا بىگانە دئىم

بىر قوشما

نە گزىر سن بىزىم يىردە سىاھ تىلن بو كۈنلۈ مو	آ ، قاشلارى قارا كۈزل ! چكر ايندى دارا كۈزل
خوش گلىبسن بو يىر لره منى سالىبسان چۈلرە	آدىن دوشوبدو دىلرە ورما قلبه يارا كۈزل
مارالى سان بو دوز لرىن او، بالدان شىرىن سۈزلرىن	جئىرانا بنزر كۈزلرىن ائىلر درە چارا كۈزل
ساقى يىتير مە ساغر سنە قورىان اول «ياور»	بىگانە يە ائتمە باور گندىر سن بس هارا كۈزل

مغرور دایان ، آلتین آچیق ، اوزون آغ تک آلاها اگیل ، ارکیم ، آی ارکیم
اوندان باشقا ، سن بیر کسه اگیلمه قارشیندا گور اگیلرکیم ، آی ارکیم !

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی و هنری

(به زبانهای فارسی و ترکی)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

تهران ، خیابان ولی عصر ، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن عصرها ۶۴۵۱۱۷

چاپ کاویان - میدان بهارستان